

Pekka Haapakoski

Den kubanska revolutionens 21 år: en utvärdering

(1980, under pseudonymen Peter Aspfors)

Innehåll

Introduktion	1
I Kuba, castrismen och Fjärde Internationalen	1
II Kampen, ledningen och institutionaliseringen	10
Fidel	14
Partiet	18
Fackföreningarna	23
Andra massorganisationer	26
De väpnade styrkorna	27
Folkmaktsorganen	29
De byråkratiska privilegierna	30
III Den ekonomiska fronten	33
Den kubanska planekonomin	34
Den kubanska militärsocialismens epok	38
Från castrism till stalinism	39
IV Revolutionens sociala och kulturella innehåll	41
Utbildningens problem	41
Hälsovård och allmän socialpolitik	42
Kvinnans och minoriteternas ställning	43
Kulturen och revolutionen på Kuba	45
V Revolutionens internationella politik	46
Kuba och Latinamerika	48
Kuba i Afrika och Asien	53
Kuba och sovjetblocket	59
Kuba och imperialiststaterna	65
VI Slutsatserna	70
Efterord till ”Den kubanska revolutionens 21 år” hösten 2018	77
Partiets, massorganisationernas och folkmaktsorganisationernas utveckling 1980-2018 ..	79
Kubas ekonomiska kamp för överlevnad 1980-2018	82
Utvecklingen av revolutionens sociala och kulturella innehåll 1980-2018	86
Den kubanska revolutionens utrikespolitik 1980-2018	88
Framtidsalternativen	89
Lästips	93

Introduktion

Denna artikel skrevs 1980 (dvs för nära 40 år sedan) och publicerades internt som ett debattinlägg i Socialistiska Partiet (SP). Det som framförs är en mer kritisk uppfattning om Kuba än den som vid den tiden dominerade i SP och Fjärde internationalens (FI), dvs det rörde sig om en minoritetsståndpunkt.

I SP fördes ingen skriftlig debatt om inlägget. Det publicerades heller inte i någon av Fjärde internationalens (FI) internationella diskussionsbulletiner. Eftersom de framförda uppfattningarna inte diskuterades på ett organiserat sätt så är det idag omöjligt att avgöra hur stort stöd som fanns för desamma.

Men inte desto mindre så är det intressant och lärorikt att ta del av argumentationen och de uppgifter som analysen baseras på. Förhoppningsvis kan artikeln inspirera till att ta reda på mer om Kuba och eventuellt också leda till debatt.

Till denna nytgåva av artikeln har författaren skrivit ett efterord, som summerar och kommenterar utvecklingen fram till dags dato. Dessutom modifieras en del av de ståndpunkter som framfördes i originalartikeln, även om den grundläggande analysen ligger fast.

Marxistarkivet har lagt till och kompletterat några noter, samt avslutningsvis tillfogat lästips och länkar till artiklar och böcker som har relevans för Kuba-diskussionen.

Avsikten var att Pekka efter att ha kommit hem från Brasilien skulle ta en sista titt på texten och eventuellt komplettera efterordet. Men eftersom han avled i Brasilien (i slutet av februari 2019) så publicerar marxistarkivet publicera texten utan denna sista finputsning.

Om Pekkas liv och livsverk, se [Pekka Haapakoski – en finländsk revolutionär marxist](#).

Martin F 14/3 2019

I Kuba, castrismen och Fjärde Internationalen

I början av 1980 nådde den kubanska revolutionen en mogen ålder – 21 år. Under de gångna två årtiondena har denna revolution inte bara haft en oerhörd betydelse för kampen på den latinamerikanska kontinenten, utan den har tidvis spelat en mycket viktig roll i hela den internationella politiken och klasskampen. Därför har det också varit mycket naturligt att Fjärde Internationalen, i såväl sitt teoretiska arbete som i sitt praktiska politiska ingripande i klasskampen, givit denna revolution en nyckelroll.

Den kubanska revolutionens genombrott och inre utveckling under åren 1957-1960 var en mycket motsägelsefull och teoretiskt sett ”svårbegriplig” process. Å ena sidan var det nästan ett klassiskt skolexempel på, hur den permanenta revolutionens dynamik fungerar i de koloniala eller halvkoloniala länderna. Å andra sidan innehöll den en hel del nya drag, som ingen kunde förutse och som stod delvis i motsättning till den klassiska marxistiska och trotskistiska teorins grundläggande antaganden. Därför ställde denna revolution hela den marxistiska arbetarrörelsen inför ett dilemma: Antingen måste man ignorera en levande revolutions verklighet i den mån som den inte överensstämde med den etablerade teorin, eller också var man tvungen att ”revidera” vissa teoretiska antaganden för att bringa teorin i harmoni med verkligheten. Och om man valde den senare vägen, var man också tvungen att analysera vad var historiskt exceptionellt och vad var allmängiltigt i den kubanska revolutionens ”modell”.

De viktigaste nya dragen i den kubanska revolutionen var kort sagt följande: Från att ha börjat som en gerillakamp för radikala reformer under en småborgerlig ledning, växte den inom två år efter maktövertagandet till en socialistisk revolution. Och detta skedde utan ett revolutionärt marxistiskt parti eller ens en uttalad marxistisk ideologi hos ledningen. Ett ytterligare förbluffande problem skapades av, att den nya arbetarstaten som kom till stånd genom de revolutionära åtgärderna 1959-1960, helt saknade arbetarklassens direkta maktorgan, vilka i den traditionella trotskistiska teorin alltid förknippats med begreppet arbetarstat.

Fjärde Internationalen – som i början av 60-talet ännu var delad i två öppna fraktioner – lyckades dock snart lösa dessa ”teoretiska” problem, analysera den kubanska revolutionens utveckling utgående från dess verkliga dynamik och framför allt dra många riktiga politiska slutsatser från sin analys.¹ Internationalen, som tidigare hade fått se skapandet av en rad nya (mer eller mindre deformerade) arbetarstater under stalinistiska ledningar, fick nu erkänna att under vissa förhållanden kunde även en småborgerlig revolutionär ledning som inte härstammade från arbetarrörelsen, störta den kapitalistiska ordningen och grunda en arbetarstat.

För internationalen var det dock inte viktigast att komma till nya intressanta teoretiska slutsatser om den kubanska erfarenheten, utan att formulera en politik som skulle kunna kvalitativt förstärka den revolutionära marxismens inflytande i den latinamerikanska klasskampen och i hela den internationella arbetarrörelsen. Således gjorde Fjärde Internationalens organisationer mycket tidigt försvaret av den kubanska revolutionen till en central prioritet i och med att den amerikanska imperialismens och dess medlöparens tryck mot Kuba ökade allt mera. Inom den latinamerikanska vänstern skapade den kubanska revolutionen en helt ny situation och en verklig flodvåg av revolutionär entusiasm, som trotskisterna inte var sena att använda mot stalinistiska och reformistiska strömningar. Castros seger i väpnad gerillakamp (i växelverkan med massmotstånd i städerna) gav den stalinistiska teorin om den fredliga vägen till socialismen ett hårt slag. Revolutionens snabba utveckling från klassarbete till klasskonfrontation och från radikala reformer till rent socialistiska åtgärder under trycket från inre och yttre fiender skakade allvarligt trovärdigheten av alla teorier om en revolution ”i etapper” och gav ett konkret exempel på den permanenta revolutionens dynamik. USA-imperialismens oförsonliga fientlighet och dess ständiga krigsåtgärder mot Kuba förlöjligade än en gång de naiva illusionerna om ”fredlig samexistens” mellan världens förtryckta och deras förtryckare. Och – inte minst – segern på Kuba fick en hel generation latinamerikanska revolutionärer att börja ifrågasätta den passiva väntan på ”tillräckliga objektiva förutsättningar för en revolution” och orientera sig till aktiva revolutionära initiativ – må vara att detta ofta ledde till raka motsatsen: hejdlös voluntarism och äventyrliga självmordsaktioner.

Genom sin popularisering av den kubanska revolutionens erfarenheter och viktigaste politiska lärdomar samt genom sitt militanta försvar av den kubanska arbetarstaten lyckades Fjärde Internationalens latinamerikanska organisationer vinna nytt gehör för sina synpunkter och punktvis öka sitt inflytande. I några länder vann trotskistiska militanter stor prestige bland arbetar- och bondemassor genom sina djärva initiativ, av vilka Hugo Blancos aktion i Peru 1962-1963 blev mest känd.² Men Kuba-arbetet bidrog inte bara till att förstärka de latin-

¹ Vissa sekterister inom Fjärde internationalen föredrog att blunda för den kubanska revolutionens verklighet för att ”rädda” sina eviga teoretiska sanningar. Därmed förlorade dessa grupper – som så småningom kom att bryta med internationalen – varje kontakt med den latinamerikanska revolutionens nya verklighet och varje möjlighet att påverka den. Däremot bidrog de likartade analyserna och de positiva erfarenheterna av Kuba-arbetet, inom majoriteterna av internationalens båda fraktioner, på ett avsevärt sätt till deras samgående 1963.

² En ung trotskist, Hugo Blanco organiserade 1962 bönderna i Cuzco-området i Peru till egna fackföreningar och till masskamp för jorden. När regeringen gick till aktion för att krossa rörelsen, organiserade Blanco beväpnat självförsvar, men blev tillfångatagen och undvek dödsdom bara tack vare en internationell solidaritetskampanj. [För Blancos egen redogörelse för denna kamp, se [Jord eller död](#).]

amerikanska trotskisterna. Även i USA och vissa västeuropeiska länder – som t.ex. Frankrike – spelade solidariteten för den kubanska revolutionen en central roll i själva byggandet av internationalens sektioner och ungdomsgrupper. Dessa försvarade villkorslöst den kubanska revolutionens landvinningar – inte bara mot imperialismen utan också mot de traditionella stalinisterna i själva Kuba och i den Moskva-trogna ”internationella kommunistiska rörelsen”, vilka från första början ville påtvinga den kubanska ledningen den ”ortodoxa” stalinistiska modellen.

Fjärde Internationalen tog ställning för Kubas och de latinamerikanska castristernas militanta linje i Latinamerika mot stalinisternas ”fredliga väg”. Man tog också klart ställning för Castro-ledarskapet i dess interna uppgörelser med de traditionella kubanska stalinisterna från PSP. När den gamla byråkraten Aníbal Escalante år 1962 försökte förvandla den integrerade kubanska revolutionsorganisationen (ORI) till en traditionell stalinistisk hierarki under sin egen personliga kontroll och Castro ingrep mot detta, tog Fjärde Internationalen omedelbart Castro till försvar och påpekade de byråkratiska faror som hotade den kubanska revolutionen inifrån. När den dåvarande industriministern Ernesto Che Guevara åren 1963-1964 försvarade centralplaneringens och den moraliska stimulansens roll i det socialistiska uppbygget mot anhängare av ”marknadssocialistiska” principer och materiell stimulans, gav Fjärde Internationalen Che rätt i denna viktiga debatt.* Och när den internationella kulturkonferensen i Havanna i början av 1968 med det castristiska ledarskapets stöd tog klart ställning för ”en fri revolutionär kultur i alla dess former” mot den stalinistiska tesen om ”den socialistiska realismen” som enda tillåtna konstform under partiets strikta kontroll, var det självklart att internationalen hyllade denna öppna utmaning mot den stalinistiska ideologin och tvångströjan.

Således kunde Fjärde Internationalen under den kubanska revolutionens tio första händelserika år på ett relativt fruktbart sätt analysera dess erfarenheter och använda dessa som konkreta exempel, vilka bekräftade trotskismens kritik av stalinismen och möjligheten till ”en annorlunda revolutionär verklighet”. Och samtidigt som ”den kubanska modellen” ökade trotskismens internationella prestige och styrka, bidrog också trotskisterna med sitt enträgna arbete till revolutionens försvar.

Men medaljen hade också en annan sida, som inte alltid med tillräcklig klarhet lyftes fram. I och med att den kubanska revolutionen utvecklades till den första socialistiska revolutionen på det västra halvklotet, var det kanske oundvikligt att de flesta seriösa latinamerikanska revolutionärerna (till skillnad från de stalinistiska pseudorevolutionärerna) kom att fullständigt identifiera sig med den i sin helhet. Den kubanska revolutionens seger skapade en veritabel ”castristisk revolution” inom den latinamerikanska vänstern genom att polarisera nästan alla subjektivt revolutionära militanter till en castristisk strömning. Denna strömning, som kom till stånd genom en rad utbrytningar i de stalinistiska partierna samt genom en radikaliserings bland vissa populistiska organisationer och tidigare oorganiserade intellektuella, höjde den kubanska revolutionen till ett odiskutabelt föredöme, vars exempel alla äkta revolutionärer var förpliktigade att följa. Denna entusiastiska anslutning kring den kubanska modellen dolde vid sidan av sina många positiva drag också stora faror.

För det första var castristerna i all sin revolutionära iver ofta oförmögna att analysera vilka drag och erfarenheter i den kubanska revolutionen var mera allmängiltiga och vilka var rent exceptionella eller s.k. nationella särdrag. Gränsdragningen mellan revolutionärer och reformister kom att gälla accepterandet kontra förkastandet av det kubanska exemplet i sin helhet. För det andra var de latinamerikanska castristerna ofta oförmögna att skilja myten och verkligheten i den kubanska revolutionen från varandra och upphöjde således något som inte ens hade varit verklighet i Kuba till en allmängiltig kontinental modell. Ett bra exempel på

* Se [Planeringsdebatten på Cuba](#) för inlägg i denna debatt.

detta var legenden om att den kubanska revolutionens seger var enbart resultatet av den militära kamp som några hundratals ”barbudos” förde mot Batista (som helt glömmes de olika formerna av massmotstånd i städerna). För det tredje kunde castristerna inte skilja den kubanska revolutionens och ledningens exemplariska och starka sidor från dess svagheter och begränsningar, vilka alla uppfattades som delar i en odelbar och ofelbar helhet. 60-talets nya revolutionära generation i Latinamerika kom inte bara att beundra och idealisera det kubanska ledarskapets integritet, okuvliga beslutsamhet att övervinna alla svårigheter och militanta solidaritet med kampen på kontinenten. Den kom också att acceptera bristen av proletära maktorgan och ledningens paternalistiska attityd till massorna som ett normalt och önskvärt tillstånd i arbetarstater. Den kom att präglas av det kubanska ledarskapets empiricism och djupa förakt mot teorin. Den accepterade den kubanska synen att den revolutionära kampens naturliga omgivning skulle vara landsbygden i stället av de ”korrupta” städerna, att inget parti skulle behövas i början av kampen, att en ”foco” (brännpunkt) – en kärna av några tiotals väpnade gerillas – skulle vara en tillräcklig förutsättning för att inleda en revolution och att partiet som skulle växa fram under den militära kampen, skulle erövra makten *för* massorna för att sen bygga socialismen *för* massorna

Den ovan skisserade castristiska ideologin, som snabbt växte fram bland de latinamerikanska revolutionärerna under första hälften av 60-talet och som fick sin definitiva teoretiska form i böcker som Che Guevaras ”Gerillakrig” och Régis Debrays ”Revolution i revolutionen”, genomsyrade en hel generation av latinamerikanska militanter. Den skapade en strömning där djup och äkta revolutionär hängivenhet och militans existerade sida vid sida med stalinoida kvarlevor, militaristiska organisationsformer och äventyrliga aktionsimpulser.³ Och saken blev inte bättre av att det castristiska avantgardet i väldigt hög grad rekryterades bland mellanskikten och intellektuella, vilket gjorde att de levde ganska skilda från arbetarklassens dagliga problem och strider. I denna situation hade Fjärde Internationalen ett oerhört stort dubbelt ansvar: Å ena sidan var dess uppgift att hjälpa och förstärka de castristiska revolutionärerna i deras politiska uppgörelser med stalinister och reformister. Å andra sidan var det dess plikt att på ett icke-sekteristiskt men klart uttalat sätt kritisera alla den castristiska ideologins svagheter och motsättningar och försvara den revolutionära marxismens idéer – inte för att rädda ”den rätta läran”, utan för att bidra på det effektivast möjliga sättet till den kubanska och latinamerikanska revolutionens fortsatta frammarsch.

Fjärde Internationalens dubbla roll i förhållande till den kubanska revolutionens ledning och dess politiska lärjungar i Latinamerika har under de gångna två årtiondena varit långt ifrån problemfri. En del av dessa problem har haft sin grund i de faktiska politiska och organisatoriska styrkeförhållandena mellan trotskister och castrister som den kubanska revolutionen skapade. Det stora bakomliggande grundproblemet har dock varit själva den politiska karakteriseringen av den kubanska ledningen och den castristiska strömningen samt definierandet av trotskisternas grundläggande uppgifter i förhållande till dessa. Med en viss efterklokhet kan man i dag konstatera att internationalen inte alltid klarat av dessa uppgifter utan politiska felbedömningar.

³ Den castristiska strömningens grunddrag och senare politiska utveckling har omfattande analyserats bland annat i tidskriften *Fjärde internationalen* 6/1976 i artikeln ”Med Castro som ledstjärna” [ingår i artikelsamlingen [Tidskriften Fjärde internationalen om Chile](#)]. I detta sammanhang räcker det att konstatera att den castristiska strömningen under 70-talet genomgått en djup inre splittring och försvagning, samtidigt som den politiskt sett degenererats allt mera. En stor del av den har snabbt närmats sig de traditionella stalinistiska kommunistpartierna, en del försöker hålla i gång väpnad kamp i form av stadsgerilla under hård repression och isolering och en mindre del har efter Kubas politiska omorientering och de svåra nederlagen på kontinenten närmats sig den revolutionära marxismen.

Under de första åren efter Castros makttillträde lade Fjärde Internationalen helt korrekt den absoluta tyngdpunkten i försvarandet av den kubanska regimen mot inre och yttre fiender. Denna uppgift har man också på ett exemplariskt sätt fortsatt att genomföra under hela den efterrevolutionära perioden. Under första hälften av 60-talet populariserade internationalen castrismens positiva drag i jämförelse med stalinismen, samtidigt som man noggrant noterade dess brister. Det som dock blev i hög grad oklart, var själva räckvidden av dessa brister. En hel del frågor förblev så att säga öppna. Castro och hans närmaste anhängare i den kubanska ledningen beskrevs ofta som ”empiriska revolutionärer” – utan teoretisk skolning men med hög revolutionär integritet och okuvlig beslutsamhet. Dessa egenskaper hade räckt till att störta Batista-diktaturen och avskaffa det kapitalistiska systemet, men skulle de räcka till att bygga grundvalarna för ett klasslöst samhälle? Den kubanska arbetarstaten karakteriserades som en stat utan en utkristalliserad stalinistisk byråkrati, men också utan den proletära demokratins maktorgan och med vissa byråkratiska deformationer. Men hur allvarliga faror var egentligen dessa och vilken var den objektiva huvudtrenden i den kubanska arbetarstaten? Castro och hans team beskrevs som revolutionära internationalister vars perspektiv begränsade sig till tredje världen. Men vad berodde hans ”oförståelse” för de imperialistiska och stalinistiska ländernas problematik på och var han verkligen en konsekvent förespråkare för socialistiska revolutioner i tredje världen? Under revolutionens första år var det i och för sig korrekt att lämna en hel del frågor öppna – med tanke på att det gällde en ung och dynamisk revolution som fortfarande höll på att söka sin väg, samt ett ledarteam vars politiska fysiologi var under formering och som verkade vara mycket öppen för olika oortodoxa impulser. Det mesta som Fjärde Internationalen under dessa förhållanden kunde göra var att försöka definiera den huvudsakliga rörelseriktningen för den kubanska revolutionen och dess ledning samt dra sina politiska slutsatser av detta. Men med åren hopade sig allt fler frågor som krävde definitiva svar.

Det fanns från den kubanska revolutionens första dag ett antal frågor som Fjärde Internationalen var tvungen att ta ställning till. Bland dessa var de viktigaste: Borde man försöka bygga ett självständigt trotskistiskt parti på Kuba eller borde man organisera trotskisterna i en strömning i det kommande kubanska partiet eller borde man kanske upplösa dem i Castros parti och låta dem påverka partiet individuellt i den revolutionära marxismens anda? Borde man försöka dra det castristiska ledarskapet till den revolutionära marxismen och Fjärde Internationalen eller borde man arbeta med perspektivet av ledningsbyte? Och efter hösten 1960 stod också ytterligare en fråga på dagordningen: Var den nya arbetarstatens deformationer så allvarliga att de krävde en politisk revolution eller skulle en inre reform och korrigering vara tillräckligt? Svaren på alla dessa frågor berodde förstås helt på den politiska bedömningen av revolutionens ledarskap. I och med att Fjärde Internationalen i sin karakterisering av Castros team lade tyngdpunkten i ordet ”revolutionär”, så fastställde man också internationalens handlingslinje på Kuba: Trotskister skulle bli individuella militanter i det kubanska partiet, försöka vinna över dess ledarskap med sina argument och arbeta för en reform genom att motverka byråkratiska fenomen och tala för proletära maktorgan.⁴ När man

⁴ Efter revolutionen fanns det på Kuba en självständig grupp som kallade sig trotskistisk och publicerade sin egen tidning. Denna grupp hade dock från och med början av 60-talet inget förhållande till Fjärde internationalen, utan den stödde argentinarerna Juan Posadas som vid denna tidpunkt bröt med internationalen och grundade en äventyrlig sekt, med anhängare i flera latinamerikanska länder. Castros regering kom så småningom att förbjuda gruppens tidning och fängsla dess aktivister, vilket var en första varning om, att den proletära demokratin på Kuba hade ytterst snäva gränser och att regeringen inte var villig att tolerera några politiska konkurrenser – varken ”trotskistiska” eller ”stalinistiska”. Senare på 60-talet riktade enskilda kubanska ledare – inklusive Castro – häftiga angrepp mot ”trotskistiska provokatörer” – oftast p.g.a. Posadas-anhängarnas politiska aktiviteter. [Om trotskismens historia på Kuba, se [Karibiens dolda pärla - trotskismen på Kuba](#) av Gary Tennant. Om attackerna mot trotskismen efter revolutionens seger, se [Trotskismen och den kubanska revolutionen: ett svar till Hoy, Castro angriper trotskismen, Stalinism eller trotskism i den kubanska revolutionen](#)]

två årtionden senare – och igen med en viss efterklokhet – försöker bedöma denna handlingslinje, blir slutsatsen att det var onekligen rätt att under de första åren arbeta med perspektiv av självreformer av den kubanska arbetarstaten och behandla castristerna i dess ledning som revolutionärer (visserligen med mycket speciella förtecken), men att det var felaktigt att upplösa trotskisterna som en självständig politisk kraft på Kuba. Jag återkommer grundligare till denna slutsats senare i min analys. I detta sammanhang är det tillräckligt att säga att bedömningen inte har något att göra med någon ”helig princip” enligt vilken trotskisterna alltid borde bygga självständiga partier, utan den beror på en övertygelse om att de kubanska trotskisterna genom att upplösa sig i castrismen förlorade sina effektiva möjligheter att påverka revolutionens gång och ledning. Trots de oerhört stora objektiva problemen borde de kubanska trotskisterna ha bildat en klart självständig *politisk* pol – kombinerat med nödvändig taktisk smidighet organisatoriskt sett. När Fjärde Internationalen avstod från möjligheten att ingripa som en självständig politisk kraft även *inom* Kuba, har den under åren allt mer reducerats till en kritisk men välvillig *utomstående* rådgivare till Castro. Och efter dennes vändning till stalinismen omkring 1970 har dessa råd allt mer bemötts med föraktfull tystnad eller häftiga tirader mot ”ultravänsteristiska provokatörer” från Havannas sida.

Även på den latinamerikanska kontinenten stod Fjärde Internationalen inför allvarliga problem när den försökte definiera sitt förhållande till den castristiska strömningen. Medan allt flera prokubanska utbrytargrupper dök upp på den politiska arenan och legenden om det allsmäktiga gerillakriget spred sig från land till land, ökade visserligen trotskismens politiska möjligheter i förhållande till den traditionella stalinistiska och reformistiska vänstern, men inom den nya ”extremvänstern” blev castrismen snart så gott som en hegemonisk kraft. Även i länder där det aldrig uppkom speciellt starka strikt castristiska grupper, fick den castristiska ideologin så stark känslomässig förankring att det var mycket svårt att ta kritiskt avstånd från den kubanska ledningens teorier och aktioner och ändå bli accepterad som revolutionär. De flesta castristiska organisationerna hade också en mycket mera sekteristisk attityd till trotskisterna än dessa till castrister.⁵ I och med att de flesta castristiska militanterna också mycket tidigt var negativt inställda till teoretiska diskussioner och uppfattade dem som hinder till revolutionära aktioner, samt i och med att deras grupper snabbt orienterade sig till militariska och underjordiska organisationsformer, var det mycket svårt att klargöra sina politiska skillnader för de castristiska gruppernas basmedlemmar i en kamratlig revolutionär diskussion. Och det var inga små skillnader det gällde, ty Fjärde Internationalens traditionella syn om ett demokratiskt centralistiskt parti – med tendensrätt, teoretisk analys som grund för handlingen, arbetarklassen som revolutionens viktigaste subjekt, samt massornas självförsvar och självorganisering som maktövertagandets och den kommande revolutionära statens grundval, skilde sig på ett avgörande sätt från castristernas teser.

Så, under 60-talet stod Fjärde Internationalen i Latinamerika inför svåra frågor: Skulle det kunna vara möjligt för de castristiska organisationerna med alla sina politiska brister att upprepa det ”kubanska exemplet” i flera latinamerikanska länder? Kunde trotskisterna kanske samexistera med castristiska revolutionärer i gemensamma organisationer, eller borde man fortsätta med sina egna traditionella organisationer vid sidan av de castristiska grupperna? Och framför allt: Vilket förhållande borde Fjärde Internationalen inta till ”den kubanska strategin” och den nya vågen av gerilla-aktiviteter?

Vid mitten av 60-talet såg det ut som om svaret på den första frågan skulle vara negativ, för den kubanska revolutionens seger hade på allvar väckt USA-imperialismen och de latinamerikanska härskande klasserna och deras specialtränade armé-enheter och ”gröna baskrar”

⁵ Detta kom klart till synes även i Régis Debrays bok [Revolution i revolutionen](#), som var godkänd av den kubanska ledningen och gällde en tid som den mest auktoritativa presentationen av den castristiska ideologin. Debrays nidsbild av trotskismen skilde sig faktiskt inte speciellt mycket från de gamla stalinistiska klichéerna.

kämpade ned de nybildade ”gerilla-focos” i land efter land. Kring 1967 hände det dock en kraftig vänstersväng i den kubanska politiken, när de latinamerikanska revolutionärerna samlades till Havanna för att grunda en gemensam solidaritetsorganisation (OLAS) och skapa förutsättningar för ett nytt gerillauppsving. Samtidigt fördömde Castro i häftiga ordalag ledarna i Venezuelas kommunistparti som ”förrädare” och litet tidigare hade Che Guevara i all hemlighet börjat sitt sista fälttåg i Bolivias djungler.

Fjärde Internationalens ledning tolkade dessa händelser så att den kubanska ledningen var på väg att fullständigt bryta med Sovjetbyråkratin och dess politik av ”fredlig samexistens” och satsa hela den kubanska arbetarstatens resurser på den latinamerikanska revolutionen. Under senare år har det blivit klart att denna tolkning var alltför optimistisk, men under det stormiga året 1967 var det mycket svårt att förutse det och ingen i Fjärde Internationalens ledning gjorde det heller.

Således gjorde Fjärde Internationalen kring 1967-1968 en långtgående vändning i sitt förhållande till den kubanska ledningen, dess politiska strategi på kontinenten och till de castristiska grupperna där. Denna vändning bekräftades i internationalens nionde världskongress 1969 och dess påverkan fortsatte långt in på 70-talet. Vid sidan av många positiva och korrekta landvinningar innehöll de nya riktlinjerna också en del avgörande svagheter, som på ett farligt sätt riskerade Fjärde Internationalen som ett självständigt politiskt och organisatoriskt alternativ i Latinamerika och disorienterade en del av dess kadrer för ett antal år. De viktigaste svagheterorna var kort sagt följande: Man gjorde en alltför optimistisk bedömning av den nya kubanska vänsterlinjens djuphet och beständighet och därmed bidrog man till stora illusioner om Kubas villighet och möjlighet att leda den latinamerikanska revolutionen. Man gick den castristiska tesen om landsbygdens centrala roll i den latinamerikanska revolutionen mer än halvvägs till mötes, vilket under 70-talet har visat sig klart felaktigt i kontinentens alla nyckelländer. Man accepterade den castristiska synen om gerillakampen som ”den strategiska huvudaxeln” för den latinamerikanska revolutionen, vilket ledde till allvarliga militaristiska avvikelser i flera av internationalens sektioner på kontinenten.⁶ Och genom att förespråka i mycket oklara termer en kontinental ”enhetsfront” med castristerna, utan att klart definiera villkoren för detta, satte man i gång en process som på ett farligt sätt utsuddade castrismens och trotskismens väsensskillnad bland den egna kadern, samt ledde till illa planerade inträden i gemensamma militära organisationer under castristisk disciplin samt t.o.m. till direkta kaderförluster till castrister.⁷

Internationalens nya linje i Latinamerika fr.o.m. 1967-1968 grundade sig alltså på en felaktig prognos – vilket är lätt att konstatera efteråt – och ledde till många skadliga följder. Därmed

⁶ Det bäst kända exemplet på detta är den argentinska organisationen PRT-C, som var Fjärde internationalens argentinska sektion ända till 1973, då den lämnade internationalen. PRT-C – vars ledande kärna kom till internationalen från en radikaliserad populistisk grupp – var en konsekvent förespråkare av ”långvarig folkkrigsstrategi” i form av gerillakrig i städerna och på landsbygden. I början av 70-talet grundade den en underjordisk ”folkarmé” (ERP), som snart började en bestämd stadsgerrilla-aktivitet i Argentinas största industristäder. Fastän PRT-ERP till en början hade en viss popularitet bland en del av arbetarna, blev den ganska snart isolerad när repressionen hårdnade och dess aktioner allt mer begränsade sig till kidnappningar, avrättningar och enskilda attacker mot militären. Under den andra peronistperioden 1973-1976 försvagades PRT-ERP allt mera och efter Videla-kuppen 1976 blev gruppen så gott som krossad. Medan PRT ännu var sektion av Fjärde internationalen, förespråkade den öppet skapande av en ny international – genom samgående av trotskister samt Kubas, Nordkoreas, Kinas, Vietnams och Albaniens partier.

⁷ Detta hände framför allt i Bolivia, där internationalens sektion POR-C för en kort period anslöt sig till den Nationella befrielsearmén (ELN), som grundades av Che Guevara. Många av POR:s medlemmar lämnade senare partiet för att ansluta sig direkt till castristerna. År 1969 kom också det mest lovande gemensamma projektet mellan castrister och trotskister till slut, när det chilenska MIR uteslöt trotskisterna. Dessa hade varit med vid grundandet av organisationen så tidigt som 1965, men när castristerna i MIR:s ledning ville ha fria händer för att allt mer militarisera sin organisation, sparkade de ut sina motståndare.

bidrog den också till den djupa kris som den latinamerikanska trotskismen har fått kämpa med under hela 70-talet och som än i dag är långt ifrån övervunnen. Det skulle dock vara fundamentalt fel att påstå att ”vändningen” förorsakade krisen – speciellt med tanke på att de latinamerikanska grupper inom internationalen som ledde motståndet mot majoritetslinjen, själva gjorde allvarliga opportunistiska avvikelser, agerade på ett ytterst fraktionistiskt sätt mot internationalen och slutligen lämnade den år 1979.⁸ Majoritetslinjen kan inte heller lastas för de stora nederlagen som de latinamerikanska massorna led under åren 1967-1976, för internationalens sektioner var ännu överallt för svaga för att leda massorna.⁹ Själva vändningen och den bakomliggande politiska prognosen var högst förståeliga misstag, med tanke på den revolutionära stormvinden som åren 1967-1968 blåste över hela världen och som tycktes kräva ytterst djärva satsningar för att framtvunga avgörande revolutionära genombrott. Det största felet var kanske inte att man gjorde vändningen, utan att det tog så otroligt lång tid att korrigera kursen trots den överväldigande bevisbördan. Dessutom presenterades den nya linjen i så dunkla och oklara ordalag att alla som under castrismens inflytande redan led av militaristiska eller äventyrliga avvikelser kunde använda den för att fördjupa sina fel.

Vid mitten av 70-talet, när internationalens majoritet äntligen på allvar började en självkritik om ”vändningen”, var det största problemet dock inte längre de castristiska rörelserna på kontinenten. Dessa hade antingen blivit krossade under repressionen, förvandlats till obetydliga sekter, fallit tillbaka under Moskva-stalinismens inflytande eller också tagit avstånd från castrismen. Varken den ”ortodoxa” castristiska landsbygdsgerrillan på 60-talet eller de senare försöken med stadsgerillakrig hade kunnat stoppa ”militärfascismens” marsch över kontinenten. Castrismen som en politisk strategi och som ett alternativ var död. Kuba själv hade redan kring 1969-1970 vänt ryggen till gerillastrategin och börjat leta efter helt andra vägar.

Sedan 1977 har det varit klart att den politiska konjunkturen i Latinamerika har vänt uppåt igen och att kontinenten står inför en ny mäktig revolutionär stormvåg som redan nått dess norra utkanter. Fjärde Internationalen har tagit de första stapplande stegen för att övervinna sin pågående politiska kris på detta område och för att ge politisk vägledning för den nya generationen av militanter som förbereder sig för att kasta militärdiktaturernas ok. Den nya situationen har lyft fram en hel del politiska problem som kräver snabba och riktiga svar.

Bland de mest brännande av dessa är frågan om den kubanska arbetarstatens politik och roll under det pågående uppsvinget. Vilken politik kommer den kubanska ledningen att följa i förhållande till den process av permanent revolution som i dag håller på att svepa över Mellanamerika och som i morgon kommer att sätta själva kontinenten i gungning? Kommer Kuba att använda sin alltjämt väldiga auktoritet för att uppmana de latinamerikanska massorna att störta militärdiktaturernas och imperialismens egentliga grundval – den kapitalistiska ordningen? Kommer den kubanska arbetarstaten att använda sina materiella och militära resurser till stöd åt socialistiska revolutioner på kontinenten – även med risk för fullständig

⁸ Den viktigaste sektionen av denna latinamerikanska minoritetstendens var det argentinska PST, som under Onganias och Lanusses diktaturer, men framför allt under den andra Perón-regeringen, förde en minimalistisk politik kring enkla fackliga krav – utan att någonsin ta upp de brännande aktuella självförsvars- och maktfrågorna. PST var till och med redo att tillsammans med diverse borgerliga krafter försvara den peronistiska regeringen och dess ”institutionalisering” – under en tid då den främsta källan till repression var regeringen själv. Således var det klart att den linjen inte bjöd något som helst trotskistiskt alternativ till majoritetens felaktiga linje. Senare utvecklade PST sin opposition till ett principlöst fraktionellt krig mot internationalen under den s.k. Bolsjevikfraktionens täckmantel – för att slutligen definitivt bryta med internationalen 1979.

⁹ I alla de länder som åren 1971-1976 blev drabbade av blodiga militärkupper – Bolivia, Uruguay, Chile och Argentina – fanns det organiserade trotskistiska grupper, som stödde antingen majoriteten eller minoriteten inom internationalen. Ingen av dessa grupper kunde dock – med sina sinsemellan mycket varierande linjer – göra något för att stoppa kuppmakarna.

konfrontation med imperialismen och de latinamerikanska borgarklasserna? Eller är det möjligt att Kubas budskap den här gången kommer att vara "moderationens", gradvishetens och (klass)samarbetsandans? Bakom alla dessa frågor står en grundläggande och avgörande fråga: Vilken karaktär har den kubanska arbetarstaten och dess ledning i dag? Är den castristiska ledningen i dag "revolutionär" ens i samma mening som i början av 60-talet, eller har den genomgått en kvalitativ förändring i form av byråkratisk degenerering? Har de byråkratiska elementen inom den kubanska staten konsoliderat sina ställningar i den mån att bara en politisk revolution kan röja undan dem? Har Castros regim anpassat sig till den grad till Sovjetbyråkratins politik att den i dag måste karakteriseras som stalinistisk?

Dessa är inga akademiska frågor, för under hela 70-talet har det varit klart att såväl Kubas interna utveckling som dess internationella linje har följt helt andra riktlinjer än under de stormiga vändningarnas 60-tal. De stora kampanjerna och Castros personliga ingripanden har avlösts av de stora och stabila parti- och statsinstitutionernas opersonliga makt, vilken trots vissa intressanta särdrag fungerar allt mera i enlighet med de östeuropeiska och Sovjetiska förebilderna. I den ekonomiska politiken har 60-talets experiment ställts på hyllan och ersatts med välkända östeuropeiska lednings- och stimulansmetoder, samtidigt som "de socialistiska broderländernas" erfarenheter allt mer har kommit att präglade även social- och kulturpolitiken. På den internationella arenan har Kuba inte bara slutat med all kritik av Sovjetbyråkratins fredliga samexistenspolitik, utan också börjat att aktivt agera som denna politikens murbräcka i olika sammanhang. Således är det hög tid för Fjärde Internationalen att prestera en grundlig balansräkning och formulera precisa slutsatser om den kubanska ledningen och staten i dag.

Internationalen har aldrig gömt sin kritik av många drag i den kubanska politiken, men i de flesta analyserna och ställningstagandena hittills har man nöjt sig med att konstatera de negativa och positiva faktorerna sida vid sida, utan att dra slutsatser om helheten. Under 60-talet, när revolutionen var ung och ännu i sin formeringsfas, var det i viss mån korrekt att vänta med definitiva slutsatser, men efter 70-talets konsolidering och stalinisering har en grundlig Kuba-diskussion inom internationalen blivit en livsviktig nödvändighet. Denna diskussion har under de två senaste åren utkristalliserat sig i tre olika ståndpunkter: 1) Den kubanska ledningen har en felaktig linje i många frågor, men trots sina brister är den en revolutionär ledning och för en revolutionär politik. Den kubanska arbetarstaten har inte utvecklat så allvarliga byråkratiska deformationer att de skulle kräva politisk revolution eller byte av ledning. Den kubanska utrikespolitiken präglas av revolutionär internationalism och därför kan man lita på att den kommer att uppmuntra den kommande latinamerikanska revolutionen. 2) Den kubanska ledningen har internationellt sett ganska mycket anpassat sig till Sovjetbyråkratins politik och följt en felaktig kurs i den inre politiken, samtidigt som omfattande byråkratiska deformationer har utvecklats i den kubanska staten. Ledningens politik är varken revolutionär eller kontrarevolutionär utan centristisk och de byråkratiska deformationerna har ännu inte utvecklats i den mån att det skulle ha uppstått en konsoliderad privilegierad byråkrati. Därför krävs på Kuba ingen politisk revolution, men däremot kamp för inre politisk reform och byte av ledning. 3) Den kubanska ledningen har genomgått en kvalitativ byråkratisk degenerering och denna byråkrati har konsoliderat sin makt och sina privilegier till den grad att en politisk revolution behövs. Kuba i dag skiljer sig, varken i sin inre politik eller i sin utrikespolitik, på något kvalitativt sätt från de stalinistiska staterna och dess ledning måste i dag karakteriseras som stalinistisk. På grund av detta kan den kubanska ledningen inte heller räknas som en pålitlig allierad i kampen för socialistiska revolutioner i Latinamerika.

I dag står det klart att dessa tre olika analyser om den kubanska revolutionens nuvarande tillstånd också leder till fundamentalt olika politiska slutsatser, inte bara om de kubanska och latinamerikanska, utan om alla trotskisters aktuella uppgifter. Skillnader som uppstod i slutet

av 60-talet har dykt upp igen på en mycket högre nivå och lyckas man inte dra korrekta slutsatser i den aktuella debatten, är risken mycket större att Fjärde Internationalen inte bara missar en möjlighet att ge korrekt revolutionär vägledning under det aktuella uppsvinget, utan också hamnar i ännu djupare och långvarigare kris än 1968-1976. Därför är det ytterst viktigt för alla trotskistiska militanter att noggrant sätta sig in i den kubanska revolutionens utveckling, analysera den i alla sina delar och dra korrekta politiska slutsatser av sina analyser. Syftet med följande genomgång av den kubanska revolutionens utvecklingsfaser är att bidra maximalt till denna process, vilket förhoppningsvis kommer att leda till en ny enighet på grundval av en korrekt analys av Kuba inom hela Fjärde Internationalen.

II Kampen, ledningen och institutionaliseringen

Traditionen av revolutionär kamp på Kuba är nästan lika lång som öns hela kända historia och sträcker sig som en nästan obruten kedja från de otaliga slavrevolternas tid över den anti-spanska självständighetskampen till nittonhundratalets antiamerikanska och antidiktatoriska resningar. Den nuvarande kubanska revolutionens historia i egentlig mening börjar dock först från Fulgencio Batistas statskupp i mars 1952 och från den första stora motståndsaktionen mot denne vid Moncada-kasernerna i Santiago de Cuba den 26. juli 1953. Denna dag föddes på Kuba en ny legend och en ny politisk rörelse. Legendens var Fidel Castro och rörelsen hette helt enkelt 26. juli-rörelsen.

När Fidel Castro ledde sin armé av 156 män och 2 kvinnor mot Batista-armén vid Moncada, var han en ung advokat som hade ställt upp vid parlamentsvalen 1952 för det borgerligt-liberala oppositionspartiet "Ortodoxerna". Efter attackens militära misslyckande kunde Castro med ren tur hålla sig undan för diktaturens vakthundar tillräckligt länge för att undvika den ursinningslösa hämnden som hälften av attackstyrkan föll offer för. Således fick han tillfälle att vid rättegången mot honom hålla ett långt försvarstal, som han slutade med orden: "Historien skall frikänna mig".* Detta tal blev snart känt som 26. juli-rörelsens första programmatiska dokument. Det innehöll inga socialistiska eller marxistiska tankegångar och var formellt sett inte speciellt radikalt. I det väsentliga nöjde det sig med att fördöma diktaturen i skarpa moraliska ordalag och med att lova demokrati, frihet och återupprättande av den gamla liberala grundlagen från 1940. De viktigaste sociala kraven var en (inte alltför radikal) jordreform, arbetarnas delaktighet i företagets vinster, lägre arbetslöshet och förbättrade bostadsförhållanden. Kraven som sådana var på inget sätt oförenliga med kapitalismens principer i allmänhet, men – som det senare visade sig – hade den konkreta imperialist-dominerade och korrupta kubanska kapitalismen svårt att tillfredsställa ens vanliga demokratiska krav, när det för en gångs skull dök upp en ledning som menade allvar med sitt program och inte förrådade det vid första bästa tillfälle.

När Batista-regimen gjorde misstaget att bevilja amnesti åt Castro, reste han omedelbart till Mexiko för att börja samla en invasionsarmé och återvända till Kuba med den. I december 1956 lyckades Castro äntligen landstiga vid Oriente-provinsens kust på Kuba med 82 män. Största delen av dessa föll visserligen offer för Batista-arméns attack några dagar senare, men ett drygt 15-tal gerillas lyckades återsamla sig vid bergskedjan Sierra Maestra för att börja det som skulle bli Kubas "tredje befrielsekrig". Efter bara 25 månader hade denna lilla kärna vuxit till en reguljär armé om ett tusental män, definitivt demoraliserat diktaturens armé, skapat ett stort befriat område och isolerat Batista så pass att denne inte hade något annat val än att lämna ön och fly utomlands på nyårsdagen 1959. Fidel Castro och hans rörelse hade vunnit det stora hasardspelet.

* Se [Historien skall frikänna mig!](#)

Man måste dock noggrant skilja verkligheten och legenden i det kubanska revolutionära krigets historia 1957-1958 från varandra. Framför allt var inte segern mot Batista i första hand militär utan politisk. Militärt sett var Batistas armé ännu vid kampens slut totalt överlägsen Castros barbudos. Det som knäckte diktaturen var inte gerillans lätta vapen, utan den fullständiga demoraliseringen av armén på grund av befolkningens allmänna hat, gerilla-soldaternas moraliska överlägsenhet och civilbefolkningens allmänna stöd för dessa. Motståndet var inte heller begränsat till stödet för gerillan, utan den pågick under hela krigsperioden på olika nivåer, fick allt mer masskaraktär och utmynnade slutligen i den revolutionära generalstrejken under första veckan av 1959 – vilken stoppade militärkuppen efter Batistas flykt och öppnade gerillans väg till Havanna.

Under största delen av den militära kampen fick Castro ett växande stöd från de halvproletära och proletära delar av befolkningen – inte bara av bönderna i Oriente – utan av de militanta sockerskördarbetarna och av en del industriarbetare i städerna, trots att de genomkorrumperade fackliga ledningarna gjorde allt för att sabotera kampen. Dessa kämpande massor hade ingen socialistisk medvetenhet eller tradition och under kampen organiserade de sig inte i några egna makt- eller kamporgan, men de skapade en militant och potentiellt radikal massbas för Castros gerillas när de kom till makten. Ju starkare Castros rörelse växte sig under den militära kampen, desto bredare nationellt stöd fick den också från olika småborgerliga skikt och även från rent borgerliga grupper – som vissa storgodsägare och liberala kapitalister. ”Stödet” från de sist nämnda var dock av mycket speciell karaktär och syftade till att använda Castros prestige för att ersätta Batistas befläckade diktatur med en pålitlig liberal borgerlig regim. Även om Castro ännu inte uppfattades som ett hot mot kapitalismen i Kuba, var hans radikala barbudos dock mycket tvivelaktiga figurer i borgarskapets ögon och därför var det ”säkrast” att försöka hålla dem utanför regeringen. Redan i den militära kampens tidiga fas försökte olika borgerliga figurer kring 26. juli-rörelsen binda rörelsen till löften om ”moderat” kompromisspolitik över Castros huvud. Denne avvisade bestämt kompromissplaner och fördömde i skarpa ordalag deras skapare. Så uppstod den första sprickan i ”den nationella revolutionens” enhetsfasad. De definitiva konfrontationerna var ännu långt fram i tiden, men de kubanska borgarna fick en första föraning om att Castro skulle komma att vara mycket svårare att handskas med än man hade trott.

När man i januari 1959 började fylla tomrummet efter Batista, så följde man en ganska motsägelsefull väg. Å ena sidan satte man i gång återuppbyggandet av en liberal borgerlig stats institutioner, men å andra sidan började man skapa element och organ som var oförenliga med dessa och så småningom utvecklades till ett slags dubbelmakt inom den kubanska staten. På regeringsnivån behöll castristerna koalitionen med de liberala borgarna intakt och betonade detta speciellt genom att utnämna domaren Manuel Urrutia till president. Privatkapitalet som inte ägdes av de flydda Batista-anhängarna fick också fortsätta som förut. Castro själv lugnade de kubanska och amerikanska kapitalisterna genom att i flera offentliga tal ta avstånd från kommunismen och lova ”en revolution med frihet”. Ändå var idyllen från början skenbar, för Castro och hans närmaste män – som t.ex. hans bror Raul och den argentinske läkaren Che Guevara – var fast beslutna att till varje pris genomföra sina planer om radikala förändringar i det kubanska samhället, även om de ännu inte kunde förutse vart denna väg skulle leda dem.

Det första slaget mot den borgerliga staten på Kuba kom när castristerna efter sin seger fullständigt upplöste och tillintetgjorde Batista-diktaturens armé och säkerhetsapparat. Den nya armén – som i stället byggdes på den castristiska revolutionsarméns grundval – hade, trots sina auktoritära drag, en radikal egalitär anda och struktur och armén började snart allt mera fungera som en motor för revolutionens radikalisering – speciellt efter utrensningen av de kvarvarande reaktionära officerarna, som flygvapenchefen Lanz och Camagüeys militär-

kommendant Hubert Matos. Den andra tidiga källan till dubbelmakt på Kuba var det nya jordreforminstitutet (INRA), som också kontrollerades strikt av den radikala kretsen kring Castro och som från revolutionens första dag bestämt började förbereda hårda slag mot storgodsägarna och de agrara kapitalisterna på Kuba. De något formlösa men mäktiga massmobiliseringarna fortsatte också utan uppehåll och blev ett element som var svårt att integrera i den borgerliga staten – vilket castristerna inte heller försökte göra.

Hubert Matos, Fidel Castro och Camilo Cienfuegos vid inmarschen i Havanna 1959

Hur kom den castristiska ledningen att bryta definitivt med kapitalismen trots att detta inte hade varit dess medvetna mål? Svaret måste sökas i den enastående kombination av politiska och sociala krafter, vilka i ständig kollision och växelverkan med varandra formade det revolutionära Kubas utveckling under de avgörande åren 1959-1960. De främsta aktörerna i detta ”triangelndrama” var de castristiska ledarna själva, deras reaktionära motståndare på båda sidorna av Floridasundet och de breda arbetande massorna på Kuba. Även de politiskt mest avancerade ledarna kring Castro upplevde sig varken som marxister eller kommunister, men de ägde ovanligt hög personlig integritet och var fast beslutna att till varje pris förverkliga sina planer på en grundlig jordreform, Kubas befriande från USA-imperialismens kontroll, avskaffande av arbetslösheten, bostadsbristen och analfabetismen samt landets snabba industrialisering. För att nå dessa målsättningar var de beredda att alliera sig med vilka som helst (de kubanska kommunisterna i PSP, Sovjetunionen och framför allt de arbetande massorna på Kuba) – men också att bryta med vilka som helst (USA, de kubanska borgarna och högerflygeln i den egna rörelsen). Och de fick – avsiktligt eller inte – mycket snart bryta med alla dessa krafter: USA-imperialismen levde ännu det kalla krigets glansdagar och var van att bemöta varje nationalistisk, anti-imperialistisk rörelse med antikommunistisk hysteri, öppen ekonomisk utpressning och kanonbåtsdiplomati. Till skillnad från de äldre imperialistiska makterna hade den ännu inte lidit några nederlag mot revolutionära och nationalistiska rörelser i tredje världen och var därför totalt övertygad om sin förmåga att driva genom sin vilja – speciellt ”på sin egen bakgård”. Amerikanska intressen dominerade helt den kubanska ekonomins nyckelpunkter och så snart som Castro tog de första varsamma åtgärderna som drabbade dessa intressen, kom krigsdeklarationen från USA. Såväl den ”reaktionära” Eisenhower-regimen som den ”progressiva” Kennedy-regimen gjorde allt möjligt – även med

risk för ett globalt kärnvapenkrig – för att försvaga, sabotera och störta Castro-regimen, och denna politik från USA:s sida har egentligen aldrig upphört. I enlighet med denna politik gjorde USA också allt som stod i dess makt för att uppmuntra och hjälpa det kubanska borgarskapet att bryta med Castro, sabotera hänsynslöst hans regim och störta den. I denna lavinartat växande konfrontation blev de kubanska massorna inga neutrala observatörer, utan de identifierade sig från första början med Castros åtgärder, uppmuntrade sina ledare till allt radikalare ingrepp med sina massmobiliseringar och försvarade efteråt entusiastiskt regeringens revolutionära initiativ. Trots att de arbetande massorna inte hade några egna maktorgan och trots den mycket bristfälliga politiska medvetenheten fungerade de under de avgörande åren i ett slags resonans med sina ledare – tidvis som revolutionens motor, tidvis som dess pålitliga eftertrupp.

Den egentliga, sociala revolutionen började snart efter den militära revolutionens seger. Bland den nya regeringens första åtgärder var en kraftig sänkning av hyrorna och eltaxorna. I april startade

INRA den första jordreformen, som visserligen bara beslagtogs jordegendomar över 400 hektar, men som drabbade de amerikanska intressena speciellt hårt och fick Washington att börja skrika högt om kommunism. Brytningen med de kubanska borgarna blev också ett faktum när den liberale presidenten Urrutia tvingades avgå sommaren 1959 och när de sista borgerliga ministrarna avgick samma höst, efter avslöjandet och tillintetgörandet av kommendant Matos' militärkomplot i Camagüey. Alla dessa åtgärder genomdrevs med hjälp av väldiga massdemonstrationer till Castros stöd. Hans popularitet bland den stora, underprivilegierade majoriteten växte månad för månad, vilket på ett avgörande sätt bidrog till att han kunde slå ut sina borgerliga motståndare när dessa försökte stoppa honom.

Vid början av 1960 hade den kubanska borgarklassen förlorat sin direkta kontroll över statsapparaten, men själva apparaten var ännu – i alla fall delvis – intakt och ekonomin var fortfarande kapitalistisk. Brytningen med USA och den inhemska borgarklassen drev dock utvecklingen snabbt framåt. Vid början av året besvarade Kuba USA:s blockadhot genom att ingå ett omfattande handelsavtal med Sovjetunionen. Amerikanerna drev krisen till sin spets genom att låta de stora oljebolagen vägra raffinera rysk olja. Därefter följde slag och motslag i snabb takt varandra. Castro nationaliserade bolagens egendom på Kuba och Eisenhower svarade med att slopa hela importkvoten av kubanskt socker – vilket var ett fruktansvärt slag mot Kubas export. Kuba löste dock sockerskördproblemet genom att vända sig till Sovjetunionen och samtidigt nationaliserades hela den amerikanska egendomen på ön under sommaren och hösten 1960. Denna gång begränsades dock nationaliseringarna inte till amerikansk egendom. Även den kubanska borgarklassen – som redan tidigare hade börjat rösta med sina fötter genom att i ständigt växande skaror smyga sig över till Florida – förlorade sina ägodelar. Således slutade den kubanska ekonomin att fungera som kapitalistisk ekonomi och började ta sina första stapplande steg som en planekonomi. Den redan svårt försvagade borgerliga statsapparaten raserades definitivt genom det gradvisa byggandet av en folklig milisorganisation och genom skapandet av en del nya massorganisationer och en ny integrerad revolutionsorganisation. Dessa – vid sidan av revolutionsarmén, INRA och de nya folkdomstolarna – blev ryggraden i den nya administrationen. Med andra ord hade Kuba blivit en ny arbetarstat. Under hela denna kvalitativa förändring spelade arbetarmassorna med sina mobiliseringar återigen en avgörande roll. Och när den nya arbetarstaten under Grisbuktsinvasionen i april 1961 fick genomgå sitt första eldprov i kamp mot kontrarevolutionärer, som USA tränat, beväpnat och skickat över, visade dessa massor med sin oerhörda offervilja och kampanda att det nya Kuba verkligen var något kvalitativt annorlunda än det gamla och att den första socialistiska revolutionen på det västra halvklotet var ett oåterkalleligt faktum. Den närmare granskningen av denna politiska mutation kan logiskt börja med dess främsta ledare.

Fidel

Det egendomliga med Fidel Castro är att han samtidigt fungerat som revolutionens främsta ledare och som en av dess viktigaste institutioner. Dessutom är han ett enastående exempel på en revolutionär som lovat göra "en demokratisk revolution" men lett en socialistisk revolution i stället. (Exempel på motsatsen finns det gott om.) Fidel hade en borgerlig bakgrund och han började också sin karriär som en radikal borgerlig studentpolitiker. Hans kunskaper om marxismen före maktövertagandet 1959 var mycket ytliga och han visade aldrig något större intresse för den kubanska arbetarrörelsen – som under Batistatiden leddes av korrumperade fackföreningspolitiker och i mindre grad av stalinister i det kubanska kommunistpartiet (PSP).

Sina första erfarenheter av revolutionära kampmetoder fick Fidel under sin studietid, då han aktivt deltog i de ofta mycket våldsamma konfrontationerna mellan olika studentfraktioner. Dessutom var han vittne till och i viss mån deltagare i det våldsamma massupproret i Bogota, Colombia i april 1948, som bröt ut efter mordet på den liberala ledaren Jorge Gaitán och som startade ett inbördeskrig i detta land. När han satte i gång Moncada-attacken 1953 och sen själva gerillakriget på Kuba 1956, bröt han definitivt med den borgerliga oppositionspolitikens metodik och valde det revolutionära våldet som enda vägen till makten. I den meningen blev han alltså definitivt en revolutionär, men under hela den väpnade kampen och även en tid efter den förblev han i allt väsentligt en *småborgerlig* revolutionär, som varken i sin världsåskådning, i sina målsättningar eller i sitt förhållande till massorna helt hade brutit med sin bakgrund. Under sina år vid Sierra Maestra hade personen Fidel Castro mycket mera gemensamt med sin kontinents tidigare borgerliga eller småborgerliga revolutionsledare av Jose Martis, Emiliano Zapatas eller Augusto Sandinos snitt, än med de moderna proletära revolutioners ledare, som Lenin och Trotskij. Det som ledde till att Kubas revolution ändå blev mycket annorlunda än den mexikanska revolutionen, var inte så mycket Castros politiska klarhet, utan det faktumet att den kubanska revolutionens drama utspelades under helt annorlunda nationella och internationella villkor: I 60-talets Latinamerika fanns det ingen plats för en borgerlig revolution, utan varje ledning som ville genomföra en verklig revolution, var tvungen att antingen gå vidare över kapitalismens gränser eller också ge upp kampen och bli tillintetgjord. Fidel Castros oerhört stora personliga förtjänst under den kubanska revolutionens avgörande skeden var att han ville genomföra en *verklig* revolution och var kapabel att ta alla nödvändiga konsekvenser av detta.

När Castro under de stormiga åren 1959-1960 gick på gång allierade sig med de arbetande massorna, mot alla sina borgerliga motståndare och deras stora beskyddare i Washington, gick han alltså definitivt över ännu en gräns. Han bröt sig för gott med sin samhällsklass och stödde sig hädanefter på de antikapitalistiska klasserna på Kuba. Med kinesisk terminologi kunde man kanske säga att han "bytte färg". Men hur fullständig var denna förändring? Fanns det någon politisk kontinuitet mellan Fidel Castro före 1960 och samme man efter detta år? En närmare granskning visar att svaret är definitivt ja.

När Castro ledde upprättandet av en arbetarstat på Kuba hösten 1960, var han ideologiskt sett ännu ingen marxist och det dröjde ända till Grisbuktsinvasionen på våren 1961 innan han offentligt förklarade sig "vara och alltid ha varit marxist-leninist". Även denna bekännelse var tydligen alltför tidig, för det var först senare, under åren därefter, som Castro så småningom bekantade sig med den socialistiska teorin och utvecklade sin egen speciella syn på marxismen. Men hur kunde en småborgerlig revolutionär utan teoretisk förståelse (och utan parti!) leda en socialistisk revolution? Några på vänsterkanten försökte förklara detta genom att karakterisera Castro som en "omedveten marxist" eller till och med "omedveten trotskist". Dessa termer är förstås nonsens, för begreppen "marxism" och "trotskism" symboliserar just den teoretiska förståelsen av revolutionära processer och dessas dynamik. Således har det ofta funnits omedvetna revolutionärer men aldrig omedvetna marxister. Fidel Castro under denna

period kan bara karakteriseras som en småborgerlig revolutionär, som i den konkreta klasskampen gick över från sin egen klass till arbetarklassen – men utan att fullständigt bryta med sin egen småborgerliga ideologi eller vissa andra drag i sin tidigare politiska fysionomi.¹⁰

I vilken mening förblev då Castro småborgerlig även efter 1960? För det första har han aldrig kunnat bryta med den typiskt småborgerliga paternalistiska attityden och bristen på förtroende för massorna. För det andra har han hela tiden behållit sin tidigare voluntarism både i det ekonomiska och organisatoriska uppbygget på Kuba och i sin syn på den revolutionära strategin i Latinamerika. För det tredje har hans speciella syn på marxismen kommit att bära spår av, såväl hans egna tidigare småborgerliga idéer, som av den kubanska och Sovjetiska stalinismens senare inflytande. Jag återkommer närmare till dessa drag i de senare delarna av analysen, men i detta sammanhang behöver Castros förhållande till massorna en närmare granskning.

Från den trotskistiska synvinkeln har Fidels mycket speciella förhållande till massorna haft både positiva och negativa följder. Utan tvekan har han varit en av århundradets populäraste revolutionsledare i sitt eget land – och även internationellt. Visserligen är detta till stor del ett resultat av hans faktiska insatser i revolutionens ledning och av de förmåner hans politik har givit kubanerna, men även individen Castros personliga egenskaper – som hans otroliga karisma bland massorna – har i hög grad hjälpt till att göra honom till revolutionens oersättliga *lider maximo*. Annars är det omöjligt att t.ex. förklara att massorna nästan alltid reagerar positivt till hans tal, även när han säger saker som de uppfattar som negativa. Under revolutionens alla år har Fidel behållit sin roll som den stora tändande folktalaren, som gång på gång visar massorna vägen, tar upp nya djärva målsättningar och piskar fram en otrolig entusiasm för dessa bland sina åhörare. Under åren har kubanerna kommit att identifiera revolutionen med Fidel Castros person i nästan lika hög grad som kineserna på 60-talet identifierade sig med Mao – även om detta inte har lett till någon grotesk Castro-kult på Kuba. Castros roll som folktalare och ständigt rundvandrande ”inspektör” av folkets förhållanden i olika delar av Kuba har onekligen hjälpt till att skapa en ständig närkontakt mellan revolutionens högsta ledare och folket på Kuba. Che Guevara talade till och med om ”en permanent dialektik mellan Castro och massorna” som den socialistiska demokratins garant. I denna mening blev kontakten mellan folket och Fidel en av revolutionens viktigaste institutioner under dess första år i brist på stabila politiska och administrativa organ. Castros oerhörda personliga popularitet hjälpte honom också gång på gång att besegra sina reaktionära motståndare – från de kubanska borgarna till gammalstalinisten Escalante – liksom hans auktoritet ofta fick de radikalarare förslagen att segra inom ledningen mot de ”moderata” ledarnas vilja.

Medaljen hade dock två sidor. Castros ständiga kommunikation med folket som en institution hade ett ytterst begränsat värde som garanti för intressegemenskapen mellan massorna och

¹⁰ Denna slutsats kan i och för sig verka paradoxal, men i själva verket fick Fjärde internationalen redan långt före den kubanska revolutionen göra bekantskap med maktövertaganden under stalinistiska ledningar – t.ex. i Östeuropa, Kina, Vietnam och Nordkorea. När man förstår att även stalinistiska ledningar i sista hand representerar ett småborgerligt inflytande inom arbetarrörelsen, finns det ingenting självmodersäkande i att en småborgerlig revolutionär ledning av icke-stalinistiskt ursprung under vissa förhållanden kan bryta med sin klass och leda upprättandet av en arbetarstat. Fjärde internationalen borde i dag klart och tydligt erkänna, att stalinistiska och småborgerliga rörelser i tredje världen under vissa speciella förhållanden kan medvetet kämpa för makten, erövra den och upprätta arbetarstater. Detta minskar dock på inget sätt behovet av att bygga revolutionära marxistiska partier, för den historiska erfarenheten har också visat, att arbetarstater som kommit till stånd under småborgerliga ledningar, har undantagslöst kommit att lida av allvarliga byråkratiska deformationer. Således behövs även i dessa fall revolutionära marxistiska partier för att leda det socialistiska uppbygget till definitiv seger nationellt och internationellt.

ledningen. För det första hade denna kommunikation en mycket ensidig karaktär.¹¹ För det andra tenderade den mycket snart att bli ett (dåligt) surrogat för massornas egna direkta maktorgan och en officiell förklaring för bristen på dessa. Castros sätt att själv direkt ingripa i alla möjliga små lokala frågor och hans tendens att koncentrera alla viktiga beslut från ekonomi till utrikespolitik i sina egna händer skapade snart en situation där felaktiga beslut blev oundvikliga i brist på kollektiv diskussion och där de politiska- och planeringsorganen hade svårt att fungera planmässigt. En del av dessa drag har försvunnit med den senare institutionaliseringen och byråkratiseringen, men ännu i dag finns det gott om bevis för att Castros ord alltid i sista hand avgör de politiska besluten på Kuba, även om dessa beslut nuförtiden tas inom mycket annorlunda ramar.

De bakomliggande orsakerna till dessa drag i Castros politiska roll blir också mycket klara vid en närmare genomgång av hans tal och skrifter. Fidel är en övertygad och oförbätterlig elitist. Att leda massorna innebär i hans tankevärld att upplysa dem uppifrån, piska fram dem uppifrån och ge order uppifrån. Massorna måste visserligen tidvis konsulteras, men man kan aldrig överlåta själva beslutsmakten i deras händer. Den castristiska ideologin genomsyras av djup misstro mot massornas förmåga att själva komma till revolutionära slutsatser, att regera genom sina egna organ och att komma till riktiga beslut genom att lära av sina misstag. Massorna måste ledas hela vägen av den upplysta revolutionära eliten – inte bara i en ideologisk, utan också i rent organisatorisk mening. Denna elit måste regera *för* massorna och till en viss gräns *med* massorna men aldrig *genom* massorna. Denna grundsyn har genomsyrat den kubanska ledningens politik – inte bara genom de första åren, utan också under revolutionens institutionaliseringsfas, till vilken jag återkommer senare.

Den ytterst empiristiska karaktären av den revolutionära ledningens politik under de första åren var också ett typiskt särdrag för Castro. Som en handlingens revolutionär föraktade han djupt ideologier och ville staka sin egen väg fri från alla ”teoretiska fjättrar”. I den mån som detta betydde frihet från den traditionella stalinismens politiska grepp, kunde den leda till positiva följder och gjorde det faktiskt också. Men i och med att Castro i allmänhet lät bli att lära sig av den internationella arbetarrörelsens erfarenheter, så kunde han inte undvika att upprepa många av dessa fel på Kuba – framför allt i det ekonomiska uppbygget, som jag tar upp längre fram.

Vad gäller Fidels marxism, så är det mycket tvivelaktigt om den någonsin existerat som en stabil och internt konsekvent helhet. Fidel har aldrig varit någon teoretiker och så länge som Che Guevara levde och var verksam på Kuba, var det framför allt han som teoretiskt formulerade den s.k. castrismen i dess 60-talsform. Åren 1961-1962 när marxismen upphöjdes till statsideologi på Kuba och ”broderliga band” knöts till Sovjetpartiet, hade den offentliga Sovjetideologin i chrusjtjovitisk tappning stort inflytande bland de kubanska ledarna – inklusive Castro och Guevara – vilka dock höll en viss kritisk distans till den p.g.a. sina mycket annorlunda erfarenheter. Senare fick bittra erfarenheter – som konflikten med kubanska stalinister kring [Aníbal] Escalante, Sovjets beteende under missilkrisen 1962 och dess samexistenspolitik i Latinamerika, personliga närkontakter med sovjetsamhällets byråkratiska tröghet och opolitiska atmosfär samt den sektaristiska konflikten mellan Sovjetunionen och Kina – sina konsekvenser i den castristiska ideologin. Den började söka nya ideologiska impulser från olika källor – från Maos Kina, från Vietnam, från olika västerländska ”tredjevärldistiska” marxister och t.o.m. från vissa trotskistiska teoretiker, som

¹¹ Den ständigt återkommande modellen i Castros kontakter med massorna har varit att han i sina tal har ställt åhörarna välavvägda inledande frågor och nästan alltid fått de ”riktiga”, d.v.s. önskade svaren. Detta sätt att ”fråga massorna” är även under de bästa möjliga förhållandena mycket otillfredsställande, och under annorlunda politiskt-samhälleliga förhållanden i vissa länder har den tjänat direkt reaktionära syften.

Deutscher och Mandel.¹² Den castristiska marxismen från denna period var alltså egentligen mera en eklektisk kombination av idéer från andra historiska strömningar än en självständig produkt, men den överlevde dock en viss tid som en speciell strömning inom ”den kommunistiska rörelsen”. Dess bästa sidor var en ständig revolutionär élan, en fast tro på möjligheten att utveckla ”en socialistisk människa”, ett lika starkt instinktivt misstroende mot byråkratiska attityder och materiella privilegier samt en militant internationalistisk solidaritet. Dess avgörande svagheter var en elitistisk syn och bristande förtroende för den proletära demokratins möjligheter, våldsam voluntarism och ständig tendens att hoppa över nödvändiga stadier i det ekonomiska uppbygget, samt en fatalt felaktig syn på den revolutionära strategin i tredje världen – kombinerat med ligkiltighet mot världsrevolutionens andra huvudsektorer.

På grund av sina svagheter kunde castrismen aldrig utvecklas till ett konsekvent och realistiskt alternativ till stalinismen – och vad värre är, bar den inom sig element som på längre sikt bidrog till dess integrering i och sammansmältning med stalinismen. När misslyckandet av Ches strategi i Latinamerika och Fidels strategi i det ekonomiska uppbygget i början av 70-talet blev uppenbar, var också castrismen som en särskild ideologi och särskild ”väg” slut på Kuba. Den senare anpassningen till stalinismen i den officiella ideologin är en produkt av både detta misslyckande och av djupare strukturella tendenser som hela tiden påverkade utvecklingen även under castrismens ”revolutionära period” och oavsett den castristiska ideologin. I dag är Fidel Castro utåt en lika trogen och ortodox brezjnevitisk ”marxist-leninist” som vilken öststatsledare som helst. Och oavsett vilka kätterska tankar och tvivel han än kan hysa innerst inne, så sitter han på toppen av en mäktig och stabil stats- och partibyråkrati och tolkar dess intressen genom sina beslut och tal. Och dessa intressen kräver beslut som gynnar stabiliteten inåt och utåt – inte ”idealistiska” kampanjer och riskfyllda projekt, som präglade politiken på 60-talet. I denna mening är Castro i dag byråkratins fånge och inget mera, trots att han samtidigt som dess högsta ledare utövar oerhört stor makt. Trots den ändrade objektiva rollen finns dock kontinuiteten i personen Castro och hans sätt att tänka och fungera kvar från de tidigare perioderna: Kommandismen, elitismen och t.o.m. sättet att ”fråga massorna” är drag som byråkraten Castro har ärvt från revolutionären Castro. Dessa subjektiva drag, tillsammans med en rad institutionella, ekonomiska och sociala tendenser har under åren förvandlat hela den castristiska ledningen till toppfunktionärer i en byråkratisk kast.¹³ Härmed är det dags att lämna personen Castro och gå över till granskningen av revolutionens institutioner och deras utveckling.

¹² Ernest Mandels ekonomiska teorier blev bevisligen välkända bland de kubanska ledarna i början av 60-talet och han deltog till exempel på ett framträdande sätt i Kubas s.k. planeringsdebatt 1963-1964. [Se [Planeringsdebatten på Cuba](#)]

¹³ Många som är beredda att erkänna den kubanska revolutionens byråkratisering i dag leker med tanken på, vad som hade hänt om Che Guevara suttit kvar i ledningen och inte stupat i Bolivia. Om detta är förstås bara spekulationer möjliga, men det kan påpekas att Che troligen avgick just därför att hans ”castristiska” ekonomiska politik hade hamnat i återvändsgränd och att han såg ett helt komplex objektiva problem växa honom över huvudet, utan att han med sina ”castristiska” recept hade några lösningar på dem. Ches personliga revolutionära integritet kan inte förnekas och i motsättning till många andra var han också redo att ta alla konsekvenser av sin övertygelse, men politiskt delade han alla castrismens avgörande svagheter. Hans elitism och voluntarism var minst lika dominerande drag som hos Castro. Även om han kom från kontinentens mest proletära land – Argentina – och dog i ett land med kanske Latinamerikas militantaste proletariat – Bolivia – så spelade proletariatet helt underordnad roll i hans revolutionsstrategi. Sin främsta revolutionära erfarenhet fick han i Guatemala 1954 och på Kuba 1956-1958 och dessa erfarenheter formade hela hans senare revolutionära strategi: väpnad gerillakamp på landsbygden med böndernas stöd, militär ledning i stället för politisk och erövrande av städerna utifrån. Ingenting i Ches politiska skrifter tyder på att han kunde ha blivit någon slags ”kubansk Trotskij”, som kunde ha formulerat en annorlunda politisk-ekonomisk väg för Kuba och tagit strid för denna även mot Castro. Det kan räknas Che till ära att han hellre dog på slagfältet än lät sig byråkratiseras och förvandlas till ett verktyg för ett antirevolutionärt socialt skikt, vilket antagligen hade hänt om han hade stannat på Kuba.

Partiet

Vägen till det nuvarande kubanska kommunistpartiet har varit lång och krokig. Efter revolutionens militära seger fanns det på Kuba flera sinsemellan mycket olika organisationer som kallade sig revolutionära. Det fanns Castros egen organisation – 26. juli-rörelsen –, det gamla stalinistiska kommunistpartiet (PSP) och en del mindre grupper, av vilka den viktigaste var det revolutionära studentdirektoratet. 26. juli-rörelsen hade onekligen den största revolutionära auktoriteten av dessa. Den hade i praktiken hela tiden lett den militära kampen och varit den främsta kraften även bakom motståndet i städerna. Politiskt sett var rörelsen dock ytterst vag och till en början även ganska heterogen. Den hade ingen klar ideologi utöver en allmän anti-imperialistisk, antidiktatorisk nationalism samt ett engagemang för social rättvisa och den väpnade kampen som vägen att uppnå den. Under de första månaderna efter segern hade rörelsen även en hel del klart borgerliga element kvar. Rörelsen byggdes i allt väsentligt kring Castros person och hans personliga idéer. Den hade ingen demokratisk partistruktur som skulle ha gjort det möjligt för medlemmarna på basnivå att bestämma politiken. Alla väsentliga beslut togs i Castros närmaste krets och kommuniserades sen neråt. Den överväldigande majoriteten av rörelsens militanter var på mycket låg politisk nivå och hade ingen uppfattning om vart revolutionen skulle ta vägen när den skulle ta över makten. De flesta litade blint på Castro och var redo att hängivet följa efter honom vart han än vände. När Fidel blev allt radikalare och tog till direkt antikapitalistiska åtgärder och slutligen öppet tog ställning för socialismen, följde de flesta fidelisterna efter – inte för att de själva skulle ha kommit till samma slutsatser – utan för att Fidel gjorde så. Med denna ideologi och struktur var 26. juli-rörelsen väldigt dåligt rustad till att leda en socialistisk revolution på Kuba och som en *rörelse* gjorde den det inte heller. De avgörande förändringarna i det kubanska samhället 1959-1960 genomfördes av den lilla fidelistiska ledningsgruppen och de oorganiserade massorna i ständig växelverkan, utan att något parti kunde spela en avantgarderoll i ordets egentliga mening. 26. juli-rörelsen var ännu under sin sista tid som självständig organisation en småborgerlig revolutionär rörelse – men inget mera. Dess medlemmar hade en hel del praktisk revolutionär erfarenhet, men varken ideologiskt eller organisatoriskt hade den något positivt alternativ att sätta emot den kubanska stalinismen, med vilken den gick samman år 1961.¹⁴

Det gamla kubanska kommunistpartiet (PSP) hade bakom sig en lång och befläckt historia av förräderier mot de arbetande massornas grundläggande intressen i de värsta stalinistiska traditionernas anda. Under andra världskriget hade partiet öppet samarbetat med Batista genom att delta i dennes regering och predikat fortsatt underkastelse under USA-imperialismen med ”antifascism” som täckmantel. När Castro genomförde Moncada-attacken, fördömde PSP detta som ett ”kuppmaakarmässigt, äventyrligt och desperat försök, typiskt för den principiösa småborgerlighet som beblandat sig med gangsters”.¹⁵ Under största delen av Castros kamp på Sierra Maestra förblev PSP också mycket kallsinnigt och passivt mot detta nya ”äventyr”. När castristerna – visserligen på ett sekteristiskt sätt – försökte genomföra en generalstrejk i april 1958, lyfte PSP inte ett finger för att stöda den. Först på hösten 1958 – när Castros seger började bli klar för alla – vände de kubanska stalinisterna kappan och började lovprisa ”den rättvisa kampen” som gerillan förde. Den gamla Batista-ministern och PSP-ledaren Carlos Rafael Rodriguez skickades till Sierra Maestra för att rädda partiets ansikte och

¹⁴ Det revolutionära studentdirektoratet deltog också i denna sammanslagning. Dess politiska fysionomi skilde sig dock inte på något väsentligt sätt från castristernas och det kom aldrig att spela en framträdande roll i den nya integrerade organisationen.

¹⁵ Det kan med goda grunder påstås att det verkligen fanns äventyrliga drag i Castros aktion, men PSP – som själv förde en rent legalistisk politik och aldrig försökte organisera revolutionära massaktioner mot Batista – var inte precis en lämplig kritiker av Castro – allra minst när själva fördömandets syfte var att bevisa partiets legalism för regeringen och på så sätt undvika repressalier mot det.

övertyga Fidel om dess stöd. Under den första tiden efter segern förblev förhållandet mellan castrister och stalinister korrekt men minimalt. Så länge som Castro ännu trodde att han skulle kunna undvika den definitiva brytningen med de kubanska borgarna och USA, höll han PSP i skuggan och gav ibland negativa uttalanden om kommunismen. PSP för sin del karakteriserade Castro-regimen som progressiv, men ville i enlighet med sin stadieteori bromsa Castros radikaliserings och reservera denne "det nationella borgarskapets" roll som ledare av en "demokratisk revolution". Förhållandet blev dock snart närmare, för med radikaliserings av revolutionen och aktiveringen av alla dess fiender behövde Fidel alla tänkbara vänner. PSP hade en värdefull erfarenhet av allt möjligt organisationsarbete, en viss bas i fackföreningarna och en stabil kader. Och när "marxismen-leninismen" år 1961 blev revolutionens officiella ideologi, förstärkte detta oerhört mycket PSP:s prestige – för det hade ju alltid påstått sig vara bäraren av denna ideologi på Kuba. Således blev sammangåendet mellan PSP och 26. juli-rörelsen snart en nödvändighet på Kuba och år 1961 började man bygga en Integrerad revolutionär organisation (ORI). De kubanska stalinisterna fick genast en hel rad nyckelposter i den och i de viktigaste massorganisationerna. De hade hösten 1960 gjort en obligatorisk – och delvis hycklande efterklok – självkritik och vissa partiledare, som t.ex. Rodriguez, hade byggt upp ett nära personligt förhållande till Castro. När de upplöste sin organisation i det nya partiet, slutade de inte att vara stalinister, utan fortsatte att fungera inom nya ramar som den ideologiskt och organisatoriskt starkaste delen.

När ORI grundades, fick den gamla stalinistiska partiledaren Aníbal Escalante nyckelposten som partisekreterare. Han började snabbt bygga upp en apparat där alla trådar var i hans egna händer och där alla nyckelposter besattes med pålitliga stalinister från PSP. Detta väckte snart våldsamt förbittring bland gamla castrister från 26. juli-rörelsen, vilka kände sig diskriminerade. Ännu farligare för den nya organisationen var att dess "kadrer" på arbetsplatser ofta valdes bland företagets ledare och höga tjänstemän eller också att de utnämndes till sådana poster snart efter invalet och tilldelades olika privilegier. Detta isolerade i många fall på ett farligt sätt ORI:s kadrer från vanliga arbetare och uppmuntrade samtidigt till ett arrogant uppträdande mot dessa. Den kubanska revolutionens "förtrupp" tycktes vara på väg att falla som ett moget äpple i famnen på Aníbal Escalante och hans vänner – vilka allt öppnare började uppmuntra kritik mot "den småborgerliga fidelismen". Men glädjen togs ut i förskott. När Escalantes operationer började hota Castros egen ställning, slog denne tillbaka och lyckades än en gång med hjälp av sin oerhörda popularitet besegra sina motståndare.

Castros första sammandrabbning med Aníbal Escalante-gruppen har ofta presenterats som en konflikt med två klara politiska alternativ: den revolutionära castrismen och den kontrarevolutionära stalinistiska byråkratismen, där den först nämnda tog hem segern. Så enkel var dock saken inte. Ingen kan visserligen ifrågasätta att Escalante representerade stalinismen, men Castros kritik mot honom var av mycket begränsad karaktär och han hade inte heller något kvalitativt annorlunda alternativ att erbjuda i stället. I sitt berömda tal mot Escalante i mars 1962 angrep Fidel först och främst det som han kallade "dogmatism och sekterism". Han angrep aldrig de fundamentalt *kontrarevolutionära* grundvalarna i stalinismens politik, utan tyckte att felet med Escalante och hans vänner från PSP var att de agerade sekteristiskt mot *andra revolutionärer* genom att diskriminera dessa. För att göra klart att angreppet inte var riktat mot PSP-stalinismen som helhet utan enbart mot Escalantes "mikrofraktion", lovprisade Fidel PSP:s "revolutionära dygder" under dess tidigare historia. Han behandlade också Escalantes sätt att "bygga kadrer" som ett fall av personlig nepotism och inte som ett uttryck av stalinismens inneboende tendens att skapa privilegierade skikt av partikadrer. I och med att han varken i detta tal eller i något senare sammanhang ifrågasatte partiets monopolroll i den kubanska politiken eller föreslog alternativa riktlinjer för dess interna funktionssätt – i form av demokratiska diskussioner på alla nivåer, tendensfrihet, val av alla partifunktionärer och strikta förbud mot privilegier – så fick hans krigsförklaring mot Escalante inga bestående

följder. Hans egen – och de gamla castristernas – prestige förstärktes, Escalante och hans vänner avpolletterades och partikadrerna på de lägre nivåerna skakades ganska ordentligt, men annars hände inte så mycket. Partiet fick visserligen snart ett system där arbetarna på arbetsplatser fick nominera sina kandidater till nya partimedlemmar, men när själva dess politiska monopol och auktoritära interna funktionssätt blev intakta, var förändringen ganska formell. Alla diskussioner och beslut togs i politbyrån – eller ännu oftare i Castros egna inre krets – och medlemmarnas uppgift förblev att förverkliga dem. Med det politiska maktmonopolet och den växande sammansmältningen med statsapparaten fick partiet också en allt mera administrativ karaktär, vilket på lång sikt bara kunde gynna dess fullständiga byråkratisering.

Hur kan man karakterisera detta parti under dess tidiga år? Partiet kom till stånd genom en sammansmältning av två skilda strömningar – av vilka den ena kan karakteriseras som småborgerligt revolutionär och den andra som stalinistisk ("småborgerligt kontrarevolutionär"). Det saknade intern demokrati och dess sociala sammansättning var högst otillfredsställande, med hög andel av funktionärer av småborgerligt ursprung. Det visade tidigt allvarliga tendenser till byråkratisering och dess ideologi var eklektisk blandning av marxistiska och stalinistiska element. Svaret kan bara bli att partiet under sina första år var en *centristisk* organisation. Dess politik karakteriserades av ständiga tvärkast från höger till vänster och tvärtom. Dess återkommande interna kriser kan bara förklaras genom trycket från motsatta sociala krafter. Partiet själv hade genom sitt politiska och administrativa monopol höjt sig "ovanför" de egentliga samhällskrafterna, men de arbetande massornas tryck gav sig ofta tillkänna genom de mest radikala ledarnas aktioner, samtidigt som Sovjetbyråkratins och den växande kubanska statsbyråkratins inflytande kontinuerligt tvingade de mera konservativa ledarna till höger. Centrismen är dock till hela sin karaktär en övergångsform och därför kunde inte heller det kubanska partiet förbli centristiskt. Mot varandra stod den revolutionära förnyelsens eller den fullständiga byråkratiska degenereringens alternativ. Resultatet av denna kamp avgjordes av krafter som var långt starkare än t.o.m. Fidel Castros starka vilja.

Efter Escalante-affären förändrades partiets namn, först tillfälligt till Den socialistiska revolutionens förenade parti (PURS) och sen år 1965 definitivt till Kubas kommunistiska parti. Partiet var ännu relativt litet med sina 50 000 medlemmar och det hade ännu långt ifrån stabiliserat sin ställning som den ledande samhällskraften på samma sätt som "broderpartierna" i Östeuropa. I själva verket fick det för en tid "regera tillsammans" med andra institutioner – av vilka de viktigaste var armén och "närkontakten Fidel-folket". (Alla dessa leddes dock mer eller mindre av samma man.). Partiet hade inte heller något egentligt inre liv (inga politiska diskussioner och inga kongresser) eller ens erkänd historia.¹⁶ Även ideologiskt sett var det ett parti utan vägledning: Det saknade program och de castristiska och stalinistiska elementen existerade sida vid sida i dess officiella linje. Den objektiva utvecklingen tvingade dock snart fram en definitiv lösning av partiets motsägelsefulla existens i korsningen mellan revolutionens och byråkratiseringens vägar – även om detta började i en överraskande och på många sätt vilseledande form under den s.k. andra Escalante-affären.

I januari 1968 slog den kubanska säkerhetspolisen till och arresterade Aníbal Escalante och hans "mikrofraktion". Många bland den internationella vänstern tolkade – speciellt med tanke på den pågående vänstersvängen i den kubanska utrikespolitiken och "den revolutionära offensiven" i inrikespolitiken – detta som ett steg på vägen till definitiv brytning med Sovjetbyråkratin och stalinismen i allmänhet. En sådan tolkning var dock ytterst felaktig och kortsynt. Tvärtom måste den andra Escalante-affären i ett sammanhang av senare händelser tolkas som en länk i den kedja som ledde till den castristiska strömningens definitiva sammansmält-

¹⁶ Under det nya partiets första år teg man mycket taktfullt om PSP:s förflutna för att undvika polemik om dess "misstag". På 70-talet, i den nya öppet stalinistiska atmosfären, har man dock skamlöst börjat skönmåla PSP:s historia och börjat presentera det som ett revolutionärt modellparti.

ning med stalinismen på Kuba och till Kubas slutgiltiga anslutning till Sovjetblocket. För det första var själva processen mot Escalante en ”rättskipning” värdig vilken stalinistisk byråkrati som helst: Han och hans vänner anklagades för att de hade varit i kontakt med Sovjetiska och östeuropeiska diplomater, kritiserat Castros politik inför dessa och försökt påverka deras uppfattning om Castro i negativ riktning samt – ve och fasa – kontaktat andra partimedlemmar i fraktionella syften. För dessa oerhörda brott dömdes ”mikrofraktionens” ledare till långa fängelsestraff på ända upp till 15 år. Under själva processen fick de anklagade ingen möjlighet att försvara sina aktioner, utan i stället läste de rituella bekännelser och krävde själva att få bli straffade. Bevisbördan hade den kubanska säkerhetspolisen samlat in genom telefonavlyssning och kontinuerligt skuggande av ”brottslingarna”.

Aníbal Escalante

Vad visade denna process om det kubanska kommunistpartiet och dess castristiska ledare? Var rättegången mot den ökända stenåldersstalinisten verkligen ett slag mot stalinismen som helhet på Kuba? Om så, varför var hela processen så typiskt stalinistisk i sin metodik. Och varför anslöt alla de subtilare och smartare ledarna av den kubanska stalinismen – från Rodríguez till Blas Roca – helhjärtat på Castros sida? Svaret måste sökas i den funktion som rättegången hade för det kubanska partiet, för förhållandet partiet-massorna och för förhållandet Kuba-Sovjetunionen. Inom det kubanska kommunistpartiet markerade Escalante-affären kraftfullt att det inte längre fanns någon plats för oenighet eller ”oliktänkande” i leden. När ”fraktionellt agerande” kunde leda till 15 års tvångsarbete, blev det klart för varje potentiellt oppositionell medlem att, inte bara partistadgarna, utan även strafflagen upprätthöll den sunda principen om ett monolitiskt parti.¹⁷ Samtidigt som processen definitivt bekräftade denna princip, bevisade den också den nya enigheten på toppen. De castristiska och stalinistiska strömningarna i partiledningen hade vuxit ihop till en ny syntes, vars form i början

¹⁷ Visserligen hade redan regeringens repression mot de posadistiska ”trotskisterna” och det bryska stoppandet av spridandet av kinesernas kritik av Sovjet visat, att Castro inte tolererade någon ”avvikande” socialistisk propaganda eller kritik på Kuba, men Escalante-affären bekräftade på ett spektakulärt sätt, att samma princip gällde även inom partiet. Processens funktion i förhållande till massorna var väsentligen densamma: ingen kritik av ledningen hädanefter! Det är helt otänkbart att Castro skulle ha varit rädd för den ytterst impopulära Escalante-gruppens inflytande som sådant.

förblev ”castristisk”, medan innehållet genom åren blev allt klarare stalinistiskt. Fidels ledarposition, auktoritet och den castristiska traditionens ritualer blev intakta och accepterades av hela ledningen, medan partiets funktionssätt och dess roll i samhället (samt med åren även den ekonomiska politiken och utrikespolitiken) allt mer sköttes enligt de välkända stalinistiska principerna. I förhållande till Sovjetunionen ledde Escalante-affären visserligen till en kortvarig spänning, med det var inget steg mot en brytning, utan skapade egentligen på längre sikt en fastare grundval för ett nytt närmande, vilket blev ett faktum redan efter Tjecko-slovakienockupationen samma år. De intelligentaste ledarna för den kubanska stalinismen förstod mycket väl att bara en ledning med ett visst stöd bland befolkningen och med en utpräglat ”kubansk” image kunde skapa förutsättningar för ett stabilt byråkratiskt styre på Kuba. Därför var de beredda att offra sin gamla partikamrat Escalante (som allmänt upplevdes som en korrumpierad individ och slavisk Sovjetagent) och anslöt sig på Fidels sida.

Under åren 1968-1975 genomgick det kubanska kommunistpartiet en politisk och organisatorisk utveckling vars logiska slutresultat var att när den första partikongressens tid äntligen var inne, var det en stabil stalinistisk hierarki som firade sin samhälleliga maktposition med likadana ritualer och former som alla andra makthavande ”kommunistiska” partier i sina länder. År 1968 hade partiet markerat sitt nya närmande till Sovjetbyråkratin genom att acceptera Tjeckoslovakienockupationen (med en viss kritik). Följande år återvände Kuba öppet till de Sovjetvänliga partiernas ”läger” genom att i ”den världskommunistiska rörelsens” möte öppet ta ställning för det Sovjetiska kommunistpartiet (SUKP) i alla dess konflikter med sina motståndare. Efter detta slutade all kritik mot öststatsbyråkratierna från Kubas sida och höga delegationer från ”broderpartierna” i öst började strömma till Kuba för att tävla med sina värdar i ömsesidiga rituella hyllningar och tillsammans med dessa underteckna resolutioner som kunde ha kommit direkt från Brezjnevs skrivbord. Den kubanska partipressen började ”skola” sina läsare genom att systematiskt presentera de byråkratiserade arbetarstaterna i Östeuropa som lysande exempel på socialismens uppbygge och deras ledare som lika lysande exempel på revolutionära internationalister. Samtidigt skärptes tonen mot alla ”avvikare” och socialistiska kritiker av byråkratier, vilka från och med 1970-1971 systematiskt stämplades som ”CIA-agenter”, förrädare och provokatörer.¹⁸ Även internt hårdnade tagen mot ”avvikarna” och den kritiska författaren Herberto Padilla fick tjäna som varnande exempel, som kastades i fängelse och tvingades skriva en förödmjukande ”bekännelse” för sina ”brott”. Allt fler kubanska studenter och ”kadrer” – blivande funktionärer – skickades till östeuropeiska länder för ideologisk och politisk skolning och även på Kuba ”skolades” hela den yngre partikadern i den officiella östeuropeiska ”marxism-leninismens” bokstav och anda. De östeuropeiska partiernas ”broderliga hjälp” blev helt avgörande, inte bara i organiserandet av ekonomin och administrationen, utan även i uppbyggandet av den kubanska statens säkerhetspolis.

Alla dessa åtgärder återspeglade, inte bara en ideologisk utveckling, utan också en förändring av partiapparatsens samhälleliga funktion och sammansättning. Från 1965 till 1975 växte antalet partimedlemmar från ungefär 50 000 till över 200 000 och andelen administrativa funktionärer blev allt större – över 40% år 1975. Medan partiapparaten snabbt växte, blev också dess grepp över hela den kubanska statens administration på alla nivåer starkare. Partiet hade från början ett lagstadgat monopol på Kuba och alla massorganisationer fick erkänna dess ”ledande roll” – d.v.s. dess rätt att i sista hand bestämma över alla andra organisationers politik. Under 60-talet kunde partiapparaten dock ännu inte i praktiken fylla samma funktion

¹⁸ Den definitiva brytningen med ”kätterska” vänstermänniskor i väst följde utgivningen av två kritiska böcker om Kuba 1970. Den ena boken skrevs av den polsk-franska journalisten K.S. Karol och den andra av den franska jordbruksexperten Rene Dumont. Både Karol och Dumont var anhängare av revolutionen, men kritiska mot dess ledning. Castro stämplade dem dock direkt som ”CIA-agenter”.

som i de östeuropeiska länderna, utan organisationer som revolutionens försvarskommittéer (CDR) och också armén fick ofta i praktiken minst lika stor roll som partiet i olika mobiliseringar. Från början av 70-talet började dock partiapparaten äntligen bli tillräckligt stark för att i praktiken överta sin ”ledande roll” på administrationens alla nivåer, vilket ledde till ett snabbt sammanväxande av stats- och partiapparaterna. Detta politiska system kompletterades senare med lägre ”folkliga institutioner”, till vilka jag återkommer.

År 1975 hölls alltså kubanska kommunistpartiets första kongress- vilket inte var en dag tidigt, med tanke på att partiet hade grundats tio år tidigare, eller egentligen 14 år tidigare om man också räknar dess föregångare ORI och PURS. Att man väntade så länge med den första partikongressen är i och för sig ett ganska talande bevis för vilket slags parti det gällde.¹⁹ Partiet byggdes från början uppifrån och neråt utan intern demokrati och verklig politisk diskussion och först när den hade blivit en stabil monopolistisk apparat med fast grepp över hela administrationen, kunde man uppfylla den demokratiska ritualen genom att kalla samman en kongress – med syfte att ratificera det som redan byggts och beslutats uppifrån. En genomgång av kongressens dokument bevisar riktigheten i denna slutsats på ett skakande sätt. Castro själv använde nästan lika mycket tid på sin rapport och summering som alla andra talare under kongressen tillsammans. Av de andra talarna använde Raul Castro den längsta tiden och resten användes till olika hälsningar och rituella hyllningstal från diverse ”modellarbetare”. Inga kritiska röster kom till tals under kongressen – med undantag av Castros egen kritik mot revolutionens tidigare ”barnsjukdomar” (d.v.s. de ”vänsteristiska” elementen i 60-talspolitiken) och alla resolutioner antogs enhälligt. I sitt summeringstal kunde Castro nöjt konstatera att partiet definitivt hade stabiliserat sin roll i det kubanska samhället och att även om han själv skulle dö dagen efter kongressen, så skulle ingenting förändras i partiets politik. Med andra ord fick den gamla messianisten Fidel realistiskt erkänna att apparaten hade vuxit över hans huvud och att hans närvaro eller bortgång inte skulle ändra någonting i partiets (stalinistiska) politik. Perioden 1975-1980 har inte lett till några nya spektakulära utvecklingstendenser i partiapparaten, utan samma stalinistiska utvecklingsprocess har fortsatt. Därför är det dags att gå över till en närmare granskning av de andra organisationernas utveckling.

Fackföreningarna

Ingen annan institution har på ett så klart sätt återspeglat den kubanska revolutionsledningens motsägelsefulla karaktär och dess tvetydiga attityd till landets arbetarklass som fackföreningsrörelsen. Under Batista-tiden spelade den kubanska landsorganisationen (CTC) en långt ifrån progressiv roll. Den leddes av korrupta och reaktionära ledare, vilka undertryckte all facklig demokrati och använde delvis samma gangstermetoder mot sina motståndare som de amerikanska fackpamparna i AFL-CIO. De främsta fackliga ledarna förde en politik som gynnade bara en smal arbetararistokrati och gav lättsinnigt sitt stöd åt diktatorn mot vissa materiella eftergifter. Trots denna degeneration var CTC med sina en miljon medlemmar dock ett potentiellt mäktigt uttryck för arbetarklassens kollektiva styrka. Den hade för sina medlemmar i industrin lyckats genomdriva en ganska bra anställningstrygghet, sjukledighet och semester-villkor och trots ledarnas samarbete med Batista gav CTC aldrig upp sitt organisatoriska oberoende från statsapparaten. När diktatorn sen föll 1959, var det klart att organisationen stod inför stora förändringar.

Under den nya regimens första år pågick en hård kamp om CTC mellan stalinister från PSP och antikommunister från 26. juli-rörelsens högerflygel. De sist nämnda under ledning av

¹⁹ Den längsta perioden mellan partikongresser i Stalins Sovjetunion var faktiskt 13 år. Räknar man det kubanska partiets grundande från år 1961, kan man bara konstatera att Castro faktiskt lyckades att slå detta rekord med ett år. Detta bevisar givetvis inte att Castro är en kubansk Stalin, men det bekräftar mycket klart, att det kubanska partiet redan från början var en mycket deformerad organisation.

David Salvador fick snart majoritet, men i november 1959 ingrep Castro personligen i kampen och drev genom de s.k. enhetslistorna, vilka gav PSP starka nyckelpositioner i organisationen. Snart därefter började hårdhandskade utrensningar i ledningen och fr.o.m. våren 1960 hade stalinisterna full kontroll över CTC – trots sitt stora nederlag i fackvalen 1959.

Det problematiska med detta ingrepp var förstås inte att det hjälpte ”kommunister” mot ”anti-kommunister”, utan själva det faktumet att den revolutionära regeringen uppifrån tvingade på arbetarna en ledning som de i demokratiska val hade förkastat. Och detta var bara ett första steg mot ett fullständigt förstatligande av fackföreningsrörelsen. Under ledning av den gamla stalinistiska byråkraten Lazaro Peña gav CTC i rask takt upp hela sin organisatoriska självständighet och en stor del av de förmåner som den lyckats tillkämpa sig under de tidigare åren. Redan i slutet av 1959 beslöt fackledningen att acceptera lönestopp, ge upp den fria strejkrätten, öka arbetstakten och skänka en del av lönerna till en statlig industrialiseringsfond. Efter omvälvningen på hösten 1960 förändrade visserligen den kubanska staten sin grundläggande karaktär och blev en arbetarstat, men det var ingen demokratisk arbetarstat och arbetarna skulle absolut ha behövt sina egna direkta organisationer och sin strejkrätt som garantier mot ”sin stat”. Regeringens fackföreningspolitik var dock klar och tydlig: Med Castros välsignelse förvandlade Peña CTC från arbetarnas intresseorganisation till en väloljad hierarki, vars främsta uppgift blev att mobilisera arbetare till ökad produktion. Ständiga kampanjer för att mobilisera arbetarna till allt större ”frivilliga” insatser och ständiga beslut av höjningar av arbetsnormer blev det främsta innehållet i CTC:s ”fackliga” arbete. Man måste visserligen medge att varje revolution, speciellt i underutvecklade länder, måste efter maktövertagandet lösa problemet med höjningen av produktiviteten, men detta nödvändiga mobiliseringsarbete måste ske genom demokratiska organisationer och bibehållen strejkrätt. På Kuba var CTC:s roll som produktivitetspiska speciellt fränstötande för arbetarna, med tanke på det ytterst bekväma och materiellt privilegierade liv som Peña och hans kolleger levde. Den kubanska fackföreningsrörelsens ledning åtnjöt – tidigare än någon annan sektor i byråkratin i vardande – stora materiella privilegier och reaktionen från arbetarna uteblev inte heller. Efter stormig kritik mot Peña från bittra medlemmar fick han slutligen avgå från sin post.

Mot slutet av 60-talet hamnade fackföreningsrörelsen i en allvarlig förtroendekris. Bristen på demokrati på organisationens alla nivåer kändes mycket påtagligt av arbetarna, vilka inte ens fick välja sina lokala förtroendemän, utan fick gång på gång se hur deras ledare – som utsetts uppifrån – bestämde nya och ofta mycket orealistiska normer utan att ens fråga dem. Åren 1969-1970 kom hela arbetslivet i gungning när den närmast militära mobiliseringen av arbetskraften skapade en kaotisk situation inom delar av produktionsapparaten och ansträngde arbetarnas krafter till deras yttersta gränser. Det blev klart att apparaten behövde snabba institutionella förändringar för att överleva. Efter misslyckandet av sockerskördskampanjen 1970 var Castro tvungen att lägga om den politiskt-ekonomiska kursen och prestera en omfattande självkritik.

I förhållande till fackföreningsrörelsen fick denna omläggning till synes en ganska motsägelsefull karaktär. Å ena sidan betonade Castro för första gången sen revolutionen att fackföreningarna borde ha en viss självständighet från staten för att skydda arbetarnas omedelbara intressen och att demokratin i rörelsen borde förbättras genom att ge arbetarna rätt att själva välja sina lokala representanter. Å andra sidan satte han också mycket definitiva och snäva gränser för denna nya kurs. Kommunistpartiets ”ledande roll” i CTC skulle inte rubbas, ”demokratiseringen” skulle inte beröra de högre nivåerna och strejkrätten skulle även i framtiden vara otänkbar i den socialistiska processen. Denna nya kurs – som definitivt bekräftades av CTC-kongressen 1973 – hade sina rötter framför allt i den tidigare ekonomiska

politikens misslyckande och i behovet av att hitta nya metoder för att öka produktiviteten. Schematiskt kan man säga att piskan hade använts alltför generöst och moroten alltför knapphändigt i mobiliseringen av arbetskraften. Kombinationen av ständiga mobiliseringar uppifrån ("moraliska stimulanser") och av bristen på materiella förbättringar hade lett till ett svårt dödläge i produktionen. I brist på demokratiska kanaler gav arbetarna i allt högre grad uttryck för sitt missnöje genom ökad frånvaro och dåliga arbetsprestationer. De förblev i stort sett likgiltiga inför vädjande från fackledare – som de inte själva hade valt – och brydde sig inte att jobba hårdare, då detta inte ledde till verkliga materiella förbättringar.

Den politiska ledningen och fackledningen försökte länge lösa detta problem genom att låta piskan vira hårdare. Den redan hårda arbetslagstiftningens bestämmelser skärptes ytterligare i slutet av 60-talet genom att höja straffen för olaglig frånvaro och dåliga arbetsprestationer. När detta inte ledde till önskade resultat, plockade man fram moroten utan att ge upp piskan. Arbetarna fick en begränsad lokal facklig demokrati, som har vissa beröringspunkter med de "liberalaste" öststaterna, framför allt Jugoslavien. De fick själva välja lokala förtroendemän (dock inte kring olika politiska plattformar) och i viss mån diskutera sina arbetsnormer och löneformer – även om partiet alltid behöll sin vetorätt. Samtidigt behöll apparaten sin grundläggande roll som statlig, partistyrhierarki, vars främsta uppgift även i fortsättningen var att mobilisera till produktionskampen och använda valda sanktioner mot "produktions-sabotörer".

Den ekonomiska sidan av kursomläggningen var att man nu definitivt gick över till att använda materiella stimulanser på samma sätt som i de östeuropeiska arbetarstaterna. Ackordsystemet togs i bruk i allt större omfattning, vilket i viss mån höjde arbetsmotivationen – men samtidigt ökade våldsamt löneskillnaderna. När de duktigaste "modellarbetarna" inte kunde hitta tillräckligt vanliga konsumtionsvaror på de hårt ransonerade marknaderna, fick de en del av sina belöningar i form av sällsynta lyxvaror som var utom räckhåll för de andra kubanska konsumenterna. Även om införandet av fackliga val på lokal nivå i viss mån ökade arbetarnas känsla av "deltagande" i beslutsprocessen, satte den samtidiga bekräftelsen av principen om enmansledning på fabriksnivå facket definitivt på plats i produktionen.

Under åren har det också visat sig mycket klart att den nya kombinationen av "närddemokrati" och materiella stimulanser varken har lett till önskade ekonomiska resultat eller hindrat den fortsatta byråkratiseringen. Medan produktiviteten utan tvekan ökade i början av 70-talet, har den grundläggande knappheten av konsumtionsvaror långt ifrån försvunnit och problemen med arbetsmoralen hos den stora majoriteten av "icke-modellarbetare" kvarstår.²⁰ De materiella stimulansernas väg har lett till ökade klyftor och minskad solidaritet mellan arbetarna, medan den fackliga byråkratin fortsätter att sitta i orubbad bo, njuta av växande privilegier, gjuta förbannelse över "lata arbetare" och hylla den avlidne byråkraten Lazaro Peña som ett modellexempel på en kommunistisk fackföreningsledare. Den enda verkliga vägen att lösa de nuvarande svårigheterna skulle ha varit att överlämna makten i produktionen, i samhället och på fackföreningsrörelsens alla nivåer i arbetarnas händer, så att de fundamentala ekonomiska besluten kunde ha tagits i demokratiska diskussioner och på det sättet fått en verklig förankring bland massorna. Denna väg tycks dock vara definitivt stängd på dagens Kuba.

²⁰ Bröderna Castro har under de senaste åren gång på gång fått återvända till dessa problem. I sitt stora tal i "folkmaktskonferensen" 1977 betonade Fidel att kubanerna hade framför sig en lång rad magra år, under vilka de inte kunde förvänta sig höjd levnadsstandard, utan fick koncentrera sig på att öka produktiviteten. År 1979 gick Raul Castro än en gång till hård attack mot "bristande disciplin och självkontroll, ansvarslöshet, blundande, falsk tolerans och ruten arbetsmoral". Hans "lösning" på problemen var dock typiskt stalinistiskt – hårda tag och skärpt disciplin.

Andra massorganisationer

Av de övriga massorganisationerna på Kuba är de viktigaste: Revolutionens försvarskommittéer (CDR), det kubanska kvinnoförbundet (FMC), småböndernas förbund (ANAP) och Ungkommunisterna (UJC).

Av dessa hade utan tvekan CDR den största potentialen att utvecklas till ett direkt uttryck för massornas revolutionära självorganisering. Dessa försvarskommittéer grundades på hösten 1960 när revolutionen kom i sin mest kritiska fas och när sabotagen från den kubanska borgarklassen och USA-imperialismen började få karaktär av regelrätt krigsföring. De fick snart entusiastisk massanslutning och i dag finns det över fem miljoner kubaner organiserade inom ramen för CDR. Hundratusentals kubaner organiserade sig för att besvara varje kontrarevolutionär provokation med massiv mobilisering och för att hålla öga på varje känd reaktionär, vad dessa än hade för sig. CDR:s roll som en ”vakande öga” hade förstås sina obekväma aspekter och det fanns onekligen fall där gränsen för nödvändig vaksamhet och omotiverad personförföljelse överträdde, men under de avgörande kraftmätningarnas år 1960-1961 spelade CDR dock en nödvändig och positiv roll. T.ex. under den kontrarevolutionära invasionen vid Grisbukten i april 1961 var det till stor del just CDR som genom selektiva arresteringar och hemundersökningar hos kända kontrarevolutionärer samt genom massiva demonstrationer för regeringen vann kampen bakom fronten och demoraliserade de kontrarevolutionära krafterna.

Även efter de stora krisåren har CDR i viss mån behållit sin funktion som ett organ för social kontroll. I och med den gradvisa staliniseringen av det politiska systemet har denna uppgift dock fått en allt tvetydigare karaktär. Det vakande ögat på dagens Kuba är inte längre riktat i första hand mot kontrarevolutionärer (av vilka de flesta finns antingen i fängelse eller i Florida), utan mot alla aktuella eller potentiella ”oliktänkande” och ”avvikare”. Och bevakningen gäller inte bara politiska avvikelser, utan även alla former av socialt avvikande beteende – som t.ex. homosexualitet, lösdriveri eller bara hamnande under det ”degenererade” västliga kulturinflytandet.

Om CDR efter de stora krisåren gradvis hade fått allt fler direkta politiska uppgifter och beslutande funktioner, så hade de kanske kunnat utveckla sig till något slags direkt organ för massornas självstyre och många saker kunde ha blivit annorlunda på Kuba. Castro och partiledningen valde dock en annan väg. CDR fick visserligen även i fortsättningen mycket viktiga mobiliseringsuppgifter och sociala funktioner – men ingen politisk makt. Alla väsentliga beslut reserverades för parti- och statsledningen och CDR:s uppgift blev att mobilisera befolkningen till att verkställa besluten som redan fattats på högre nivåer. Och med tiden begränsades CDR:s uppgifter allt klarare till rent sociala områden, som t.ex. hälsovårdskampanjen och sociala ingripanden på kvarternivån. Med denna inriktning blev CDR allt mer en underordnad kugge i den kubanska statsapparatsens hjul och förlorade gradvist sin ursprungliga dynamik. Först år 1977 brydde man sig om att organisera CDR:s första nationella kongress, vilket bara ratificerade dess fullständiga maktlöshet och underordnade roll.

Det kubanska kvinnoförbundet (FMC) och Småböndernas förbund (ANAP) har aldrig haft samma självständiga dynamik som CDR under sina första år. Dessa organisationer har från början varit mycket mera partiets förlängda armar bland kvinnor och bönder än dessa gruppers representanter gentemot staten och partiet. De kan således inte karakteriseras som självständiga massorganisationer som själva bestämmer fritt över sin politik. Partiets ord har alltid varit högsta lag och ledarna i dessa organisationer har hela tiden varit Castros personliga förtroendemän/kvinnor. Som viktiga delar av den kubanska statsapparaten har inte heller FMC och ANAP undvikit den växande byråkratisering av denna apparat, utan de har utveck-

lat sig till toppstyrda hierarkier där ledarskikten utnjuter viktiga privilegier p.g.a. sina positioner.

De kubanska ungkommunisterna (UJC) har heller aldrig varit en politiskt sett självständig organisation. Den har fått tjäna som partiets mobiliserande arm bland ungdomen och skola nya blivande byråkrater till partiapparatsens förfogande, men den har aldrig fört några förutsättningslösa politiska diskussioner om partiets politik. På grund av att skolningen av den nyare generationen i så stor omfattning sker genom ortodoxt stalinistiskt studiematerial eller genom stipendier i öststater, är medlemmarna i UJC antagligen i genomsnitt mycket mera okritiska mot stalinismen än den äldre, castristiska generationen.

De väpnade styrkorna

Den kubanska revolutionens väpnade styrkor har – speciellt under revolutionens första tio år – spelat en kanske större roll än armén i någon annan socialistisk revolution. Den första kärnan av den revolutionära armén uppstod vid Sierra Maestra och när den militära segerns stund var inne i början av 1959, bestod gerillaarmén av drygt tusentalet soldater. Socialt sett hade denna armé – från den socialistiska revolutionens synpunkt – mycket otillfredsställande sammansättning. Den stora majoriteten av soldaterna hade rekryterats antingen från småborgerliga och intellektuella skikt eller från bondebefolkningen i Oriente. Arbetarklassens andel av soldaterna var liten och bland de proletära soldaterna var landsbygdens sockerskörsarbetare den största gruppen. Således kunde man ha väntat att gerilla-arméns intåg in i städerna skulle leda till vissa spänningar mellan den och den organiserade arbetarklassen. Detta hände dock inte, utan tvärtom blev revolutionsarmén så småningom ett av de viktigaste dubbelmaktselementen som började hota den borgerliga statsapparats fortsatta existens på Kuba.

Att revolutionsarmén kom att spela denna roll berodde på många speciella omständigheter. För det första bestod dess högsta ledning av revolutionärer med hög personlig integritet, vilka trots sin småborgerliga ideologi och sitt ursprung i avgörande skeden bröt med sin klass och allierade sig med arbetarna. Under kampen hade revolutionsarméns soldater utvecklat en ovillkorlig och hängiven lojalitet mot sina ledare – framför allt Castro – och när de reaktionära officerarna – som Lanz, Matos och andra – vände sig mot honom, stödde arméns meniga honom lojalt. För det andra rådde det inom revolutionsarmén en egalitär, radikal och allmänt revolutionär anda, vilket – trots bristen på ideologi – gynnade revolutionens fortsatta radikaliserings. För det tredje började arméns sociala sammansättning att förändras efter maktövertagandet när allt fler fattiga stadsarbetare, diskriminerade svarta ungdomar och arbetslösa halvproletärer började ta värvning. Dessa grupper hade ingenting att förlora i revolutionens radikalisering och de gjorde sina förtryckta klassbröders krav och stämningar kända inom armén.

Efter den militära segern var makten faktiskt i händerna på revolutionsarmén, medan den kubanska borgarklassen försökte stabilisera en borgerlig statsapparat som motvikt till den – och samtidigt hitta allierade inom armén. I denna kapplöpning hade de radikala krafterna inom gerillan från början ett övertag. De mest radikala militärledarna tog gradvist över allt fler nyckelposter inom administrationen. Jordreforminstitutet INRA bemannades med ”pålitliga” revolutionära militärer, liksom senare den revolutionära planeringsorganisationen JUCEPLAN. Che Guevara utnämndes till centralbankens ledare och Raul Castro tog över som revolutionsarméns högsta befälhavare. På detta sätt utmanövrades de borgerliga elementen från sina styrkepositioner av revolutionära militärer med hjälp av arméns prestige – samtidigt som själva armén som institution stödde och uppmuntrade massornas anti-kapitalistiska mobiliseringar ända till kapitalismens definitiva undergång.

Under de följande åren fick Kubas nya armé anstränga sina krafter till det yttersta både civilt och militärt sett. Den fick kämpa blodiga strider mot amerikanska kommandoattacker, mot en

regelrätt kontrarevolutionär invasionsstyrka vid Grisbukten och mot kontrarevolutionära gerillaenheter i Escambray. Samtidigt kom armén också att spela en nyckelroll i jordreformen, i alfabetiseringskampanjen 1961, i skördarbetet på fälten och i allehanda nya industrialiseringsprojekt. Mot slutet av 60-talet fick den kubanska armén – i många avseenden på samma sätt som i kulturrevolutionens Kina – en allt större roll i själva produktionen och organiseringen av det ekonomiska livet. Allt fler militärkommendanter utnämndes till ledarposter i viktiga industrier och planeringsorgan och armé-enheter användes i allt högre grad som rörlig arbetskraft, som fick rycka in överallt där det fattades folk. Sin högsta nivå nådde denna produktionens militarisering åren 1968-1970 och det ledde till ett slags ond cirkel, där planeringsfel och militära ledningsmetoder ökade problemen inom produktionen. Dessa problem och misslyckanden för sin del tvingade fram nya militära ingripanden. Efter den kaotiska situationen som den stora sockerskördskampanjen 1970 skapade, insåg den politiska ledningen äntligen att ekonomiska problem inte kunde lösas med militära metoder – och armén fick gradvis dra sig tillbaka till kasernerna. Men även i dag spelar den en större roll i produktionen än de väpnade styrkorna i de flesta andra arbetarstaterna.²¹

Strukturellt och politiskt sett har den kubanska revolutionsarmén också genomgått en intressant utveckling. Den ärvde från gerilla-armén vid Sierra Maestra en radikal men anti-ideologisk stämning och en viss egalitarism, vilket trots det auktoritära funktionssättet manifesterade sig i t.ex. bristen på privilegierad officerskast och gradhierarki. Det fanns visserligen kommendanter, majorer och kaptener, men dessa njöt inga privilegier och skilde sig inte från meniga genom speciella uniformer. Den ideologiska nivån bland soldater var från början mycket låg. Med kommunistpartiets växande tyngd har dock den politiska indoktrineringen inom armén ökat avsevärt och i dag är t.ex. fyra femtedelar av officerarna partimedlemmar. Men trots detta har det aldrig förekommit i den kubanska armén så intensiv och allomfattande politisk skolning som i Kina (under Mao-epoken) eller i Vietnam.

Till en början ville Fidel egentligen inte ha någon allmän värnplikt på Kuba efter revolutionen. Han trodde att man skulle klara sig med en mindre, professionell armé och en beväpnad folkmilis. Det militära trycket från USA tvingade dock snart regeringen att vända på klacken och 1964 blev militärtjänsten åter obligatorisk. Under åren mot slutet av 60-talet – då det militära hotet blev överhängande och armén samtidigt spelade en central ekonomisk roll – var dess styrka som högst över 400 000 man. De professionella militärkadrernas roll växte allt mer och folkmilisen fick en allt mer underordnad roll. År 1973 – då en detente med USA började se allt mer möjligt ut – slopade man igen den allmänna värnplikten och gick tillbaka till en kaderarmé, vars styrka nu är drygt hälften av det som den var som mest.

Den nuvarande kubanska armén är dock på många sätt en mycket annorlunda institution än i början av 60-talet. En stabil hierarki av grader har etablerats och det finns gott om bevis för att den högre officerskasten i dag njuter stora materiella privilegier. De meniga och deras befäl lever i dag under helt annorlunda villkor och t.o.m. i mässarna har olika kaster strikt separerats från varandra. Den kubanska arméns fysionomi i dag är mycket lik de andra byråkratiserade arbetarstaternas arméer, vilket har ett samband med den roll som Sovjetiska och andra östeuropeiska rådgivare har spelat och spelar inom Kubas försvar. Om den ledande kasten inom den kubanska armén i dag på något sätt skiljer sig från de ledande skikten inom andra grenar av administrationen, så är det främst genom sina mycket öppnare och naknare privilegier i förhållande till sina underordnade.

²¹ I detta sammanhang bör man inte glömma den roll som den kubanska armén har haft i många främmande länder, framför allt i olika afrikanska länder. Sina traditioner trogen har den inte bara tagit på sig militära uppgifter i dessa länder utan också skött en bred skala av ekonomiska, administrativa och även politiska uppgifter.

Folkmaktsorganen

I sitt stora självkritiska tal sommaren 1970 tog Fidel Castro för första gången upp idén om valda folkliga organ på olika nivåer – vilka skulle få viktiga uppgifter vid sidan av parti-apparaten och massorganisationerna. De auktoritativa, ofta direkt militära ledningsmetodernas ineffektivitet hade blivit klar för de flesta och många internationella vänner till den kubanska revolutionen hälsade Castros nya tankar som ett steg mot direkt proletär demokrati på Kuba. Denna tolkning var dock minst sagt förhastad. Konkret formulerat fick Castros nya projekt i stort sett följande innehåll: Man skulle gradvist bygga upp folkmaktsorgan (OPP) på den kommunala, regionala, provinsiella och nationella nivån. Dessa organ skulle väljas direkt av den röstberättigade befolkningen. Väljarna skulle själva få nominera kandidater och rösta mellan de olika alternativen i hemliga val. De valda delegaterna i OPP skulle vara ansvariga inför sina väljare, och skulle de förlora deras förtroende, skulle de kunna återkallas. De första, experimentella OPP sattes upp 1974 i Matanzas och i början av 1977 var hela den nationella folkmaktsstrukturen i funktion.

Men hade Kuba med upprättandet av OPP blivit en proletär demokrati? Svaret på denna fråga kan bara vara ett bestämt nej. Folkmaktsorganens valsystem har visserligen gemensamma element med såväl de mest avancerade formerna av borgerlig demokrati som med en genuin proletär demokrati, men en politisk bedömning av OPP-systemet måste göras inom ramen av Kubas politiska system som helhet. I detta system har kommunistpartiet ”den ledande rollen” inom samhället, staten och alla dess organisationer – inklusive OPP. Med andra ord bestämmer partiet i sista hand de politiska riktlinjerna även för alla ”oberoende” organisationer. I avsaknad av demokratisk struktur och tendensfrihet betyder detta att det i praktiken är partiets högsta ledning som tar alla viktiga beslut. Och med partiets politiska monopolställning och brist på organiserade politiska alternativ till det förs det ingen egentlig politisk debatt mellan olika socialistiska strömningar och utvecklingsvägar i samhället.

Med dessa snäva gränser för demokratin var hela OPP-systemet från början fullt av motsättningar. Väljarna fick fritt nominera kandidater, men detta fick inte ske kring olika politiska plattformar, utan valen gällde enbart olika kandidaters personliga lämplighet och duglighet. Väljarna fick också den formella rättigheten att kontrollera sina representanter och vid behov återkalla dessa. Men de fick föga praktiska möjligheter att verkligen utöva denna kontroll. Folkmaktsorganen på den nationella nivån fick rösta om olika stora politiska beslut och lagförslag – men de fick knappast någon tid på sig att föra verkliga diskussioner om dessa – och partiledningen hade i alla fall redan tidigare fattat sina beslut om samma saker. Under dessa förhållanden är OPP i bästa fall ett organ som i efterhand ratificerar beslut som redan tagits i partiledningen.²²

I dag har man redan fått tillräckligt med erfarenheter av OPP-systemet för att göra en bedömning av dess plats i Kubas politiska liv. Det har visat sig klart att detta system inte representerar någon brytning med den konsolideringen av byråkratins politiska och samhälleliga makt som pågått i Kuba långt över tio år. Tvärtom har OPP i viss mån hjälpt byråkratin att legitimera sin ställning i befolkningens ögon och förbättra sin förankring på basnivån. OPP:s möjlighet att bli en verklig politisk maktfaktor på de högre nivåerna var från början illusorisk inom de givna politiska ramarna. På de lägre nivåerna – och framför allt

²² En närmare granskning av OPP:s två nationella sessioner 1977 ger klara bevis för detta. Alla valda delegater fick i förhand svära att de skulle ”medvetet och frivilligt underkasta sig kommunistpartiets ledande roll i samhället”. Under själva sessionerna användes största delen av tiden till kommittéarbete kring ett femtiotal olika stora reformprojekt och lagförslag. Resten av tiden gick till snabba och nästan undantagslöst eniga omröstningar om dessa stora förslag – av vilka de flesta skulle ha krävt flera dagars grundlig diskussion. Under samma sessioner beslöts det också, att delegaterna bara skulle behöva rapportera för sina väljare var fjärde månad och att de kommunala folkmaktsorganen skulle kallas till möten bara fyra gånger om året.

lokalt – har OPP kommit att representera en viss ”när demokrati”, vilket har gett befolkningen möjlighet att diskutera och besluta om olika rent lokala frågor inom de politiska ramarna som givits uppifrån.²³ Detta har i viss mån ökat det politiska intresset bland befolkningen – men samtidigt strikt riktat det till ”små” frågor som man har något inflytande över. OPP har inte heller på det minsta sätt utvecklat sig till något hot mot partiets politiska monopol – inte bara på grund av den politiska underkastelsen under dess auktoritet, utan också därför att när ”folkmaktssystemet” äntligen togs i bruk åren 1976-1977, hade partiet redan hunnit konsolidera sin *faktiska* byråkratiska kontroll över hela statsapparaten i den mån att inga valprocesser kunde hota den. Tvärtom, genom att sätta upp OPP-systemet visade partiledningen att dess maktmonopol och privilegier var redan så väl garderade att den lugnt kunde låta den atomiserade befolkningen använda den borgerliga demokratins ritualer²⁴ utan att detta blev ett hot mot stabiliteten. Folkmaktsorganen i dag är en viktig – men underordnad – kugge i den kubanska statsapparatsens hjul – inget mindre men inte heller något mera.

De byråkratiska privilegierna

Ett av de viktigaste kriterierna i bedömningen av hur långt byråkratiseringsprocessen har nått på Kuba, är omfattningen av de privilegier som de ledande skikten åtnjuter. I denna bedömning har man inte mycket hjälp av officiella siffror och statistik – vilka i enlighet med de flesta andra arbetarstaterna noggrant gömmer sådana saker – utan man måste främst lita till de olika Kuba-besökarnas observationer och på de ställningstaganden till byråkratiseringsproblematiken som kommit till ytan i själva den kubanska politiska debatten.

Det har ofta funnits en tendens hos den internationella vänstern att bedöma den kubanska revolutionens tillstånd utifrån ytliga detaljer och subjektiva uttalanden, snarare än utifrån en analys av de bakomliggande objektiva materiella tendenserna. Således har sådana saker som t.ex. Castros och hans närmaste krets' till synes spartanska och puritanska livsstil²⁵ och de ofta upprepade hyllningstalen för de revolutionära dygderna och ”den nya människan” tolkats som någon slags garanti mot alla degenerationstendenser inom den kubanska revolutionen. Man måste dock realistiskt inse att gerillauniformer och moralpredikan är synnerligen ineffektiva vapen i kampen mot objektiva materiella krafter, speciellt om man saknar en klar antibyråkratisk politisk och ekonomisk strategi. Det har erfarenheten visat i Kina, Jugoslavien, Vietnam och inte minst på Kuba, där förutsättningarna för en parasitär kastbildning inom revolutionens institutioner var synnerligen stora från första början.

Efter revolutionens övergång till sin antikapitalistiska fas år 1960 var förutsättningarna för ett socialistiskt uppbygge, som snabbt skulle kunna göra sig av med den allmänna materiella knappheten, tillfredsställa befolkningens grundläggande behov och skapa ett jämlikt samhälle, synnerligen dåliga. USA:s och andra imperialistländernas ekonomiska blockad, den stora åderlåtningen i form av kapitalbrist, utvandringen av yrkeskunnigt folk och den revolutionära

²³ Det finns många exempel på sådana former av ”när demokrati” i andra byråkratiserade arbetarstater under olika perioder. Bland dessa kan nämnas Jugoslavien efter Titos brytning med Stalin, Kina under och efter kulturrevolutionen, Vietnam med sina folkkommittéer och kanske även Polen efter strejkerna 1980. I regel har regeringar börjat experimentera med sådana former under perioder då de härskande byråkratierna har hamnat i allvarliga kriser eller förlorat sin legitimitet i massornas ögon.

²⁴ Det kubanska valsystemet har i själva verket – formellt sett – mera gemensamt med de borgerligt-demokratiska valprocesserna än med den proletära rådsdemokratins funktionssätt. Liksom i de borgerliga valen, är representationssystemet på Kuba regionalt och inte funktionellt. Det grundar sig inte på några funktionella enheter – som produktionskollektiv – utan på geografiska områden, där väljarna inte fungerar som delar i ett medvetet kollektiv, utan som individer i en formlös och heterogen väljarmassa, med ringa kontakt med varandra.

²⁵ Den främsta symbolen för denna ”livsstil” har varit den enkla militäruniformen som de castristiska ledarna jämt har burit på sig under de gångna 20 åren – i mångt och mycket på samma sätt som de kinesiska ledarna under Mao-epoken och vietnameserna under kriget mot USA. Ett annat kännetecken för gruppen kring Castro har varit dess ständiga vandrarliv kring landet i form av otaliga inspektions- och talarresor.

ledningens nästan totala oerfarenhet skapade en god grogrund för egoistisk kamp om de knappa resurserna. Den fullständiga bristen på proletär demokrati – både inom partiet och inom samhället i stort – gav den politiska och administrativa ledningen möjligheter att roffa åt sig privilegier. Och den stalinistiska karaktären av en stor del av ledarskapet, kombinerat med nära ekonomiska och politiska förhållanden med Sovjetbyråkratin, ökade stort de subjektiva förutsättningarna för allvarliga degenereringstendenser.

Så tidigt som åren 1961-1962 visade det sig att dessa tendenser höll på att växa den kubanska revolutionen över huvudet. Den högsta fackföreningsledningen under Lazaro Peña levde flott och gott i lyx på ett sätt som skapade allt större irritation hos medlemmarna och som till sist ledde till en öppen revolt. ORI:s partisekreterare Aníbal Escalante höll på att medvetet bygga partiapparaten till ett slutet sällskap för privilegierade byråkrater – vilka åtnjöt alla tänkbara privilegier och uppträdde med självklar arrogans mot alla sina underordnade. I sitt första tal mot Escalante jämförde Castro några av dennes lokala partiledare med ”nazi-Gauleiters” och erkände att dessa levde ”fullständigt avskurna från massorna”. I stort begränsade anti-Escalante kampanjen sig dock till att apparaten skakades om litet grand och att de värsta ”gauleiters” avskedades medan byråkratiseringstendenserna fortsatte att växa i brist på effektiva strukturella motåtgärder. Det bästa beviset för detta är att Castro år efter år fick återkomma till samma tema i sina tal. År 1967 hade man kommit så långt att han – mycket besvärat – fick erkänna att kommittéen som hade utnämnts till att undersöka byråkratiseringen hade själv blivit fullständigt byråkratiserad. Man behöver inte ifrågasätta den uppriktiga meningen bakom Castros antibyråkratiska kampanjer på 60-talet, men i efterhand är det lätt att konstatera att han inte hade ett enda effektivt recept i bakfickan och att han därför från början förde en kamp som var dömd att förlora mot krafter som fortsatte att växa svampaktigt och till sist gjorde även honom själv till en viljelös fånge.

Det är mycket viktigt att betona två saker: För det första är byråkratiseringen inte något som vuxit fram under den öppet stalinistiska perioden på 1970-talet, utan tvärtom är denna övergång till öppen stalinistisk ideologi ett resultat av en definitiv konsolidering av den byråkratin som växte fram under revolutionens ”heroiska” period under 60-talet. För det andra berodde denna konsolidering på att Castro och hans inre krets aldrig förstod byråkratiseringens objektiva källor och inte heller hade någon strategi mot den. I alla sina antibyråkratiska kampanjer begränsade Fidel sig väsentligen till två problem: antalet administratörer och dessas sätt att uppträda. För honom var problemet löst om man bara skulle lyckas med att eliminera ”onödiga” byråkrater och förbättra de övrigas arbetsstil genom moraliska vädjanden och anvisningar. Han förstod aldrig själva kärnan av problemet: den ekonomiska knappheten som spontant skapade privilegier, och det autoritära politiska systemet som hindrade massorna från att kontrollera sina ledare. Bara en fullständig arbetardemokrati i samhället och produktionen kunde ha givit massorna effektiva vapen att bekämpa byråkratin – och samtidigt skapat de bästa möjliga förutsättningarna för en ekonomisk politik som gradvis kunde ha övervunnit den ekonomiska knappheten och således förstört själva den materiella grunden för privilegierna. I och med att Castro-ledningen inte kunde välja denna väg, var alla dess antibyråkratiska kampanjer dömda att misslyckas – och de började allt mera likna de periodiska utrensningar och omskakningar, som i ”anti-byråkratismens” namn genomförs i andra deformerade och degenererade arbetarstater.

Redan vid slutet av 60-talet hade de byråkratiska privilegierna spridit sig på alla nivåer bland de ledande skikten inom den kubanska administrationen. Många utländska besökare som hade tillfälle att studera Kuba inifrån – inte minst K.S. Karol, Rene Dumont och H-M Enzensberger – beskrev dessa privilegier i sina olika former och riktade bitande kritik mot dessa. Den politiska och administrativa toppeliten på Kuba profilerade sig klart genom sin monopolrätt till olika lyxvaror – till exempel supermoderna västbilar – som var fullständigt utom

räckhåll för de vanliga kubanerna. Den kubanska borgarklassens gamla exklusiva semesterorter och villaområden beboddes nu av den nya administrationens politiska och ekonomiska elit, vars toppmän konkurrerade med varandra i att bygga nya lyxvillor. Även sexuellt sett åtnjöt den nya eliten stora privilegier med sina obegränsade möjligheter att leva med sina familjer eller väninnor, samtidigt som de vanliga arbetarna i samband av olika kampanjer hunsades hit och dit och ofta fick leva långa perioder i påtvingat celibat i sina ungarlsbaracker. Detta omfattande privilegiesystem var på inget sätt begränsat till kadrer av stalinistiskt ursprung, utan folk med gammal castristisk bakgrund delade samma förmåner. Det finns väldigt mycket som talar för att det redan i början av 70-talet fanns en samman svetsad byråkratisk elit, som hade blivit medveten om sitt gemensamma intresse och begravt de gamla politiska skiljelinjerna. För denna tes talar också att all kritik av öststatsbyråkratierna upphörde och att castrismens politiska vänstersvängningar ersattes med en stabil stalinistisk ideologi och politik.

Allt som vi vet om den fortsatta utvecklingen på 70-talet tyder på att byråkratin, på ett medvetet sätt och enhetligt, har fortsatt att konsolidera sin maktposition och sina privilegier. Inom armén har man återskapat en stabil gradhierarki och officerskast med sina egna mässar och klubbar. Inom produktionen har chefernas auktoritet och bestämmanderätt kraftigt betonats och belöningen av ”ansvarsfulla uppdrag” med höga löner har offentligt godkänts. Enligt många rapporter från Kuba-besökare finns det nu i landet också ”specialaffärer” – där funktionärer med höga löner kan köpa varor som inte finns på marknaden i övrigt. Alla dessa fenomen tyder inte bara på att byråkratin har vuxit oerhört och blivit ett ”accepterat” faktum på Kuba. Man måste också inse att de objektiva förutsättningarna för en antibyråkratisk kamp – med arbetarklassens lönemässiga splittring och den strikta samhällseliga och politiska kontrollen uppi från – har blivit sämre.

Den materiella grundvalen för privilegiesystemet på Kuba är lika stark nu som tidigare. De uteblivna revolutionerna på kontinenten har förlängt landets isolering. Det finns ingen ”socialism i ett land” och Kuba har inte lyckats lösa sina ekonomiska problem. Knappheten, och därmed ransoneringen av t.o.m. vardagliga konsumtionsvaror kvarstår. Samtidigt har den ideologiska staliniseringen kraftigt försvagat de subjektiva förutsättningarna för en antibyråkratisk kamp. Den politiska ledningen har lyft upp de monopolistiska partisystemen, de hierarkiska samhällsstrukturerna och de ekonomiska stimulansmetoderna av östeuropeiskt snitt till exemplariska föredömen – vilket har genomsyrat hela den yngre kaderns medvetenhet. Den tidigare castristiska kritiken av byråkratin har upphört.²⁶ Samtidigt har den nya stalinistiska politiken, inte bara legitimerat byråkraternas privilegier, utan också våldsamt ökat löneskillnaderna inom själva arbetarklassen. Införandet av ackordsystemet och andra former av ”materiella stimulanser” har försvagat arbetarklassens inre solidaritet – och därmed också den antibyråkratiska kampens förutsättningar. Det nära förhållandet till Sovjetbyråkratin och andra stalinistiska länder har dock inte bara haft ideologiska följder. I och med att den kubanska statsekonomi ända sen början av 60-talet har varit totalt beroende av hjälpen från Sovjetbyråkratin, har denna ekonomiska navelsträng i sig blivit en viktig drivkraft i byråkratiseringen och ett garanti för byråkratin stabilitet. Utan de dagliga subventionerna från Sovjetunionen skulle inte den kubanska ekonomin kunna fungera och de kubanska ledarna leva på det sättet de gör. Den ”broderliga hjälpen” från Sovjet garanterar den kubanska eliten många förmåner – som t.ex. stipendier och studieresor i Östeuropa, många lyxvaror som inte tillverkas på Kuba o.s.v. Samtidigt har Sovjetledningen alltid medvetet använt detta beroende

²⁶ De periodiska ”antibyråkratiska” kampanjerna har fortsatt och lett till utrensningar av speciellt korrumperade individer, senast i slutet av 1979. Dessa kampanjer har dock inte längre haft några politiska inslag eller ”antistalinistiska” element på samma sätt som på 60-talet. Deras främsta syfte har varit att söka syndabockar och ”släppa ut dålig luft” i stil med den kända östeuropeiska modellen.

till politisk utpressning – med syfte att tvinga den kubanska ledningen att allt mera närma sig ”den Sovjetiska modellen”. År 1980 kan man bara konstatera att denna strategi har krönts med så gott som fullständig framgång och att ”det speciella förhållandet” till Sovjet i dag är en av hörnstenarna i den kubanska byråkratins maktposition. ”Den strukturella assimilationen” av Kuba i sovjetstalinismens system är genomfört.

III Den ekonomiska fronten

Det är ingen tillfällighet att den kubanska revolutionens ekonomiska uppbygge så ofta har beskrivits med begreppet ”front”. Det har nämligen hela tiden handlat om krig – på båda sidorna om revolutionens frontlinje. För USA och de kubanska emigranterna har försöken att ruinera den kubanska ekonomin och således ”destabilisera” Castro-regimen innan den skulle definitivt lyckas att befästa sina positioner varit huvudvapnet i den antirevolutionära kampen – ända sen de direkt militära invasionsförsöken 1960-1961 gick om intet. För den kubanska revolutionen har den viktigaste målsättningen för den ekonomiska kampen varit att bygga en planekonomi på grundval av mångsidig industri och jordbruk och att med hjälp av den höja massornas levnadstandard, avskaffa knappheten, befria landet från det ekonomiska beroendeförhållandet och bygga ett socialistiskt samhälle. Tjugoett år efter revolutionen kan man bara konstatera att krigets resultat fortfarande är oavgjort. Varken revolutionen eller dess fiender har nått sina strategiska målsättningar. Imperialismen har inte lyckats förstöra den kubanska revolutionens ekonomi eller vända massorna mot den, men revolutionen har inte heller nått sina målsättningar. Det klasslösa samhället är långt, långt borta i framtiden och det ekonomiska beroendeförhållandet – samt knapphet och ransonering – förblir dagens verklighet. Orsakerna till detta är både objektiva och subjektiva.

Få revolutioner har fått börja det socialistiska uppbygget under så svåra villkor som den kubanska. Landets näringsliv före 1959 dominerades i hög grad av en exportprodukt – socker – som i så många andra utvecklingsländer. De främmande (amerikanska) intressena kontrollerade denna nyckelsektor både genom sina stora investeringar i produktionen och i egenskap av skördens huvudsakliga köpare. I och med att sockerodlingen bara kunde sysselsätta skördearbetarna under några månader per år, skapade den också en permanent strukturell säsongarbetslöshet på den kubanska landsbygden. Den industriella sektorn var ensidigt utvecklad och ägdes i minst lika hög grad av amerikanska intressen – och tjänade inte så mycket landets egna konsumtionsbehov utan snarast den amerikanska ekonomins behov. Dessutom hade Kuba en omfattande parasitär och improduktiv ”tertiärsektor” i form av olika ”tjänster” (från hasardspel till prostitution) kring den amerikanska turismen. Trots sin (efter latinamerikanska förhållanden) relativt höga industrialisering och sin välutvecklade medelklass förblev Kuba före 1959 en neokolonial stat, där ekonomin tjänade snäva utländska och inhemska överklassintressen, medan befolkningens överväldigande majoritet levde i misär, okunnighet och hopplöshet.

Efter revolutionens seger och snabba radikalisering 1959-1960 växte de objektiva svårigheterna explosionsartat. Den massiva kapitalflykten började snabbt tära på landets knappa resurser och de välskolade medelklassgrupperna – stastjänstemännen, läkarna, domarna, ingenjörerna, ekonomerna och andra – visade sitt ogillande av socialismen genom att i växande skaror lämna landet – inte bara med sina pengar, utan också med alla sina kunskaper. Samtidigt började USA snabbt trappa upp sitt ekonomiska krig mot Castros revolution genom att beröva det kubanska sockret och andra exportprodukter sina naturliga marknader. Den ekonomiska blockaden stoppade inte bara den kubanska exporten till USA, utan så småningom till de flesta andra imperialistiska länder, vilka den ena efter den andra gav efter för USA:s påtryckningar och stoppade sin handel med Kuba. Och det gällde inte bara export, utan samtidigt stoppades också nästan all import till Kuba – från råvaror och industriprodukter till

livs- och läkemedel. Detta ledde till oerhörda strukturella svårigheter i den kubanska ekonomin. Sovjetunionen och dess allierade köpte visserligen en stor del av Kubas traditionella export och började också importera varor som västländerna inte längre sålde till Kuba, men kvaliteten på östeuropeiska industrivaror var mycket lägre och dessutom kunde produktionsapparaten – som härstammade från väst – inte förses med östliga reservdelar. Detta ledde till att Kuba i snabb takt fick ersätta sin mestadels ganska nya och helt användbara produktions- och transportapparat med mera gammalmodiga maskiner och kapitalvaror, vilka dessutom var konstruerade för helt annorlunda klimatiska förhållanden. Och USA:s ekonomiska krigsföring förblev inte bara på en passiv blockads nivå. Redan 1960 började systematiska sabotageåtgärder – som brännande av sockerskördar, spridande av olika virussjukdomar bland boskapen o.s.v.. Likadana ekonomiska sabotageåtgärder, samt kontinuerliga krigshandlingar mot kubansk sjöfart och fiskeri, har fortsatt under hela den efterrevolutionära perioden. Alla dessa aktioner tillsammans har bidragit till, att även om imperialismen inte har nått sina strategiska målsättningar i kriget mot den kubanska revolutionen, har den i alla fall lyckats ”straffa” det kubanska folket ganska hårt och tvingat det att betala ett oerhört högt pris för sin revolution.

Den kubanska planekonomin

Planeekonomins grunder på Kuba skapades i allt väsentligt under de stora omvälvningarnas år 1960-1961. Både den inhemska och den amerikanskägda industrin nationaliserades på sommaren och hösten 1960. Jordbruket kollektiviserades genom de två stora jordreformerna 1959 och 1963 och den privata sektorn inom den som överlevde dessa reformer, har under åren gradvis krympt ihop. Inom handeln och servicesektorn utplånades den kvarvarande privata delen under ”den revolutionära offensiven” 1968. Efter alla dessa åtgärder är Kuba i dag en av de mest ”förstatligade” länderna i hela världen, men samtidigt förblir den mycket långt ifrån en *socialiserad* ekonomi.

Det organ som sedermera blev den kubanska planeekonomins generalstab, grundades redan våren 1960 och hette ”den centrala planeringsgruppen” (JUCEPLAN). Under de första åren dominerades det nya ekonomiska systemets uppbygge helt av Ernesto Che Guevara, som både formulerade dess teoretiska riktlinjer och ledde det praktiska verkställande arbetet – först som centralbankchef och sen som industriminister. Den kubanska ekonomiska politiken 1961-1965 var – på gott och ont – Ches politik.

Che Guevaras ekonomisk-politiska idéer var en märklig blandning av kommunistiska, uto-piska och stalinoida element. I hans idévärld och ekonomiska politik samexisterade en jordnära marxistisk materialism med våldsamt voluntarism, principiell kommunistisk egalitarism med grov elitism och klarsynta revolutionära målsättningar med felaktiga metoder, vilka direkt hindrade tillämpningen av dessa. Under sina första år vid makten formulerade Che ett djärvt program för fullständig revolutionering av Kubas ekonomi. Landet skulle i en snabb chocktakt industrialiseras, samtidigt som jordbruket skulle diversifieras för att befria Kuba från ”sockerekonomins” bojor. Genom en hel rad nya tunga basindustrier skulle landet snabbt kunna bryta sitt beroende från importen av industrivaror, bli en högt utvecklad industristat och höja befolkningens levnadstandard i rask takt.²⁷ Planeringsstaben JUCEPLAN fick en oerhört stor makt och stort ansvar för förverkligandet av detta projekt. I och med att så gott som hela den kubanska industrin hade förstatligats och att lejonparten av jordbruket hade koncentrerats i stora statliga ”folkgårdar”, fick JUCEPLAN formellt sett de bästa möjliga förutsättningarna för att genomföra sina planer under strikt centralstyrning.

²⁷ Ledningen var så säker på sin förmåga att förverkliga dessa planer inom några få år, att t.ex. Fidel och Che under dessa år lovade i offentliga uttalanden, att Kuba snabbt skulle kunna hinna i kapp och passera de ledande imperialistiska länderna.

De tidigaste revolutionsårens optimism och djärva planer vilade dock på en mycket bräcklig grundval, vilket också snabbt visade sig. För det första saknade en stor del av planeringsapparaten kunskaper och erfarenheter – inte bara om planeringen, utan om ekonomiska problem överhuvudtaget. Största delen av det gamla Kubas ekonomer och administratörer hade ”röstat med sina fötter” och de flesta nya män som nu bemannade planeringsstaben hade bara erfarenhet av gerillakrig. Enbart detta faktum ledde under de första åren till oerhört allvarliga planeringsfel och misstag. För det andra leddes hela planeringen och industrialiseringen från början på ett oerhört toppstyrt sätt, vilket bara kunde öka planeringsstabens isolering, leda den till nya fel och försvåra korrigeringen av redan gjorda fel. Gerillan vid makten hade från början en inneboende tendens att använda militära metoder för att lösa ekonomiska problem. Saken blev inte bättre av att det när förhållandet till Sovjetunionen blev allt närmare, kopierade man i början på ett ganska okritiskt sätt de auktoritära och toppstyrda planerings- och ledningsmetoderna som tillämpades där.²⁸ Förstatligandet av den kubanska ekonomin genomfördes ju uppifrån – visserligen med massornas entusiastiska stöd, men i alla fall uppifrån och utan några former av arbetarkontroll. Samma auktoritära metodik fortsatte efter revolutionen i såväl planeringen som ledningen. Inga demokratiska diskussioner om centralplanernas utseende fördes bland massorna, utan bara mellan de olika ledarna och saken blev inte bättre av att t.ex. Fidel Castro ofta med sina personliga ingripanden kunde förändra redan antagna planer. På fabriks- eller folkgårdsnivån hade de vanliga arbetarna inte heller någon makt att påverka ledningen eller produktionen eller ens sina arbetsnormer. Planens konkreta riktlinjer för deras del förmedlades uppifrån genom partiet och massorganisationerna. Och fackföreningarna fick se till att alla gjorde en maximal insats för att förverkliga den – utan att ifrågasätta något.

Den tredje och viktigaste orsaken till att Che Guevaras ekonomiska politik under de första åren misslyckades var dock objektiv. D.v.s. hans projekt var utopiskt som sådant. Även om Kuba hade fått behålla all sin ekonomiska sakkunskap och även om man hade skapat en fungerande arbetardemokrati i planeringen och produktionen, hade man inte kunnat förverkliga sin ekonomiska förvandling i ett sådant tempo och på så många fronter samtidigt som Che trodde. Bara en spridning av revolutionen till hela Latinamerika och till själva USA kunde ha skapat sådana internationella ramar som skulle ha hjälpt Kuba att en gång för alla bli av med sin underutveckling. Kubanerna fick också snabbt uppleva att det är ytterst svårt att bygga ”socialism på en ö” under en imperialistisk blockad.

År 1961 hölls en allkubansk planeringskonferens, som i en entusiastisk atmosfär spikade fast målsättningarna för den närmaste fyraårsperioden. Den årliga ekonomiska tillväxttakten skulle vara närmare 15% och det skulle innebära att man samtidigt skulle skapa en hel del nya industrigrenar och jordbruksgrenar och avsevärt höja massornas levnadstandard. Man litade på att ryssarna skulle förse Kuba med alla möjliga medel, råvaror och maskiner som skulle behövas för att utveckla omfattande metall-, maskinbyggnads-, byggnadsvaru- och annan tung industri – samt en del lättare industrier, t. ex. inom livsmedels- och konservbranschen. På grund av de bristande materiella och teknologiska resurserna på själva Kuba – samt p.g.a. den östeuropeiska teknologins ofta dåliga och till lokala förhållanden dåligt anpassade karaktär – gick en stor del av de nya industri-investeringarna om intet. Man var tvungen att lägga ned hela fabriker och låta skrota en hel del nya, dyra maskiner. Med dessa misslyckanden tappade de Sovjetiska hjälparna snart lusten att satsa på Kubas industrialisering och började allt oftare

²⁸ Även Che Guevara var åren 1960-1962 ganska imponerad av den östeuropeiska ”socialismen” och okritisk till den, vilket fick viktiga konsekvenser för hans ekonomiska politik. Senare – åren 1963-1966 – började han, på grund av sina konkreta erfarenheter av den ”proletära internationalismen”, å la Sovjet, ta allt mer avstånd från den, men han kom aldrig att förstå den proletära demokratins centrala roll i både det politiska och det ekonomiska uppbygget.

antyda att det skulle vara bäst att begränsa sig till de områden där kubanerna hade traditionell erfarenhet. I jordbruket gick en stor del av de nya projekten ett lika olyckligt öde till mötes. Många av de nya bomulls-, ris-, grönsaks- och fruktodlingarna misslyckades på grund av speciella klimatiska faktorer eller bristande sakkunskap. Samtidigt minskade sockerskörden katastrofalt, vilket hotade Kuba med olösliga betalningsbalansproblem. Således var man snart tvungen att slå till reträtt även i jordbruket och tills vidare ge sockret tillbaka dess dominerande ställning. Den snabba höjningen av levnadsstandarden visade sig snart vara en orealistisk tanke under de svåra villkor som det efterrevolutionära Kuba var tvunget att leva. Tvärtom ledde blockaden – kombinerat med det kubanska planeringssystemets inneboende svagheter – till att allt flera vanliga konsumtionsvaror, inklusive vanliga baslivsmedel, blev ransonerade. Under den allmänna knapphetens villkor kunde revolutionen visserligen garantera att alla skulle få sin rättvisa minimiandel av de tillgängliga produkterna, men den kunde inte göra mycket för att bli av med själva knappheten.

Che och de andra ekonomiska ledarna fick alltså snart modifiera sin tidiga optimism och sina storartade planer, samt i viss mån restaurera sockerodlingens ställning som den fortsatta utvecklingens grundval. Men Ches mest grundläggande ekonomiska idéer blev intakta och formulerad i sin fullt utvecklade form under den stora planeringsdebatten 1963-1964. För honom betydde det kommunistiska ekonomiska uppbygget att man skulle med omedelbar verkan börja tillämpa en del av kommunismens grundprinciper i den kubanska övergångs-ekonomin. Han ville så snart som möjligt bli av med pengar som en kvarleva från det kapitalistiska systemet. Han ville också omedelbart börja tillämpa de kommunistiska fördelningsprinciperna på allt fler områden. Den kubanska ekonomin var för Che ett enda stort företag, där själva dess integrerade karaktär uteslöt alla marknadsförhållanden mellan olika enheter och slog fast den striktast möjliga centralplaneringens princip. När dessa principer uteslöt användningen av traditionella materiella stimulanser (pengar), betonade han de moraliska stimulansernas centrala roll som ekonomins enda drivkraft. Skapandet av den socialistiska människan, som skulle producera utifrån osjälviska, sociala motiv, blev för honom revolutionens mest brännande omedelbara målsättning och anledning till otaliga politiska kampanjer.

Hade Che rätt gentemot sina motståndare, vilka delvis hade påverkats av de marknads-socialistiska idéerna som allt oftare dök upp i de östeuropeiska diskussionerna på 60-talet? Svaret är både ja och nej. Utan tvekan försvarade han riktiga och centrala kommunistiska principer mot prostalinistiska apologeter – som ville kombinera de degenererade arbetarstaternas auktoritära byråkratiska styre med element lånade från kapitalistiska marknads-ekonomier. Så långt hade han i ordets fullaste mening rätt, för han försvarade metoder som är oundvikliga i byggandet av kommunismen och förkastade metoder som aldrig kan leda till kommunismen. Problemet är bara att ett kommunistiskt samhälle knappast stod i dagordningen i den ekonomiskt underutvecklade, isolerade övergångsstat som Kuba var vid mitten av 60-talet. Därmed gav Ches principer inget konkret genomförbart ekonomiskt alternativ. Mycket riktigt, så hamnade också hans politik snart i olösliga motsättningar och i en återvändsgränd.

När Che ville börja avskaffa pengar och ”bygga kommunismen samtidigt med socialismen” på 60-talets Kuba genom fri, kommunistisk distribution av allt fler produkter, så var han minst lika utopiskt som i sina tidiga industrialiseringsplaner. I ett samhälle som ännu fick ransonera även de flesta dagliga konsumtionsvarorna, var gratisdistribution en ogenomförbar åtgärd, även för de få produkter som inte var så knappa, för det skulle bara ha lett till att ett fåtal hade roffat till sig dessa och bytt de mot andra, knappare varor. Under dessa förhållanden kunde bara ett fåtal byråkrater i praktiken unna sig en fri distribution, medan de andra fortfarande fick nöja sig med sina knappa ransoner. Praktiskt taget alla de olika förslag om gratis-

distribution som Che och Fidel presenterade på 60-talet, lades senare diskret åt sidan och förblir där också i dag – inte bara för att Kuba i dag följer helt annorlunda, stalinistiska principer, utan också för att den materiella grundvalen för kommunismen ännu lyser med sin frånvaro.

Ches syn på den centralstyrda planeringen och på den kubanska statsekonomens funktionssätt var lika utopisk, fast på annorlunda grunder. De uppgifter som han ville reservera för den revolutionära eliten i JUCEPLAN och partitoppen, överträffade vida dessas kapacitet. Detta berodde i grund och botten inte bara på planerarnas bristande erfarenhet, utan framför allt på deras isolering p.g.a. arbetardemokratins frånvaro. Utan den saknade planerarna, inte bara all den hjälp som massornas konkreta erfarenhet kunde ha givit dem. De saknade också kunskaper om massornas verkliga behov. Genom att strikt centralisera planeringen i ledningens händer ville Che vattentätt utesluta alla antirevolutionära krafter och allt inflytande från kapitalistiska marknadsprinciper. Men medan han vaktade huvuddörren, smög tjuven in bakvägen. Den kubanska ekonomin var inte tillräckligt integrerad för att den skulle kunna skötas som ett enda stort bolag genom enkla bokhållningsmetoder, vilket ledde till att man fick erkänna vissa marknadsprinciper och kommersiella förhållanden mellan enheter. Framför allt ledde dock den toppstyrda centralplaneringen till att själva de revolutionära principernas vakthund – den ekonomiskt-politiska ledningen – i växande grad började förväxla massornas behov med sina egna. De tendenser till byråkratiska privilegier som började göra sig gällande bland ledarskiktet redan tidigt på 60-talet, visade att en ledning utanför massornas kontroll aldrig kan bli immun mot materiella lockelser när den själv håller nyckeln till de knappa resursernas fördelning i sina händer.

Che ville också skapa den nya människan enbart med ideologiska medel. Han själv levde ett föredömligt liv och under revolutionens tio första år förde den politiska ledningen otaliga kampanjer med syfte att skola de kubanska arbetarmassorna till osjälviska varelser, vilka alltid skulle sätta den sociala nyttan högst, på bekostnad av egna, kortsiktiga intressen. Utan tvekan hade dessa kampanjer ett visst inflytande på kubanernas medvetande, men de skapade ingalunda några nya människor – och sådana kan aldrig skapas enbart genom ideologiska exempel. De kubanska massornas medvetenhet skapades i mycket högre grad av de sociala förhållanden de levde under, och dessa präglades – då som i dag – inte bara av revolutionens stora sociala landvinningar, utan också av hårt, utslitande arbete, låga löner, knappa produkter och brist på politisk demokrati. Massorna lever inte av bröd allena – men inte heller av moral allena. En revolution som inte efter en viss tid kan garantera kontinuerliga materiella förbättringar för massorna, kan inte i längden motivera dem att producera mer och mer. Och en ledning som inte kan ge massorna rätt att själva bestämma över sitt samhälle och sin ekonomi, förlorar i längden i massornas ögon rätten att predika moral – speciellt om vädjandena uppi-från är kombinerade med materiella privilegier för många av de ledande. Dessa begränsningar gjorde att Ches politiska och ekonomiska recept var oförmögna att lösa den kubanska revolutionens problem. Redan tidigt visade det sig att den nya människan i Kubas fabriker och jordbruksgårdar väldigt ofta var skeptiskt inställd mot sina närmast överordnade, ovillig att producera över normerna och ofta också mycket villig att skolka från arbetet. Detta betydde att ledningen var tvungen att använda piskan i allt högre grad, och piskan är – som känt – ingen bra uppfostrare av nya människor. Tvånget, som från början spelade en viktig roll i den kubanska revolutionens ekonomiska arsenal, fick en allt centralare roll mot slutet av 60-talet, vilket på sitt sätt symboliserade misslyckandet för centrala element i Che Guevaras ekonomiska strategi. Han själv var inte längre i ledningen efter 1965, men på sätt och vis fördes hans politik till sina extrema konsekvenser av den castristiska ledningen åren 1967-1970.

Den kubanska militär-socialismens epok

Redan före Che Guevaras avgång från industriministeriet hade den kubanska ekonomins strategiska riktlinjer för nästa femårsperiod slagits fast. Alla alltför ambitiösa industrialiseringsplaner skulle tills vidare läggas på is. Jordbrukets diversifiering skulle fortsätta i betydligt lugnare takt och framför allt skulle man koncentrera alla krafter till en mäktig satsning för att höja sockerskörden till tio miljoner ton år 1970. Samtidigt med denna kraftansträngning genomförde man också en omfattande ”revolutionär offensiv” för att utplåna de privatkapitalistiska kvarlevorna från den kubanska ekonomin. Alla privatägda barer, småbutiker och serviceinrättningar stängdes på våren 1968 genom en massiv samordnad aktion och påtryckningarna mot de kvarlevande privata jordbruken ökades efter hand – med syfte att få deras ägare att överlämna sina ägodelar till staten. Men, som sagt, dessa massiva förstärkanden gav ingalunda den kubanska ekonomin någon socialiserad karaktär.

De nya ekonomiska prioriteringarna minskade inte de problemen som den kubanska arbetarstatens ledning hade fått kämpa med från början. Inte heller planeringsorganens svårigheter minskade, utan stora felinvesteringar, i såväl industrin som jordbruket, fortsatte att tära på de knappa resurserna – något som de utländska experterna som mot slutet av 60-talet gästade Kuba, verkar vara fullständigt eniga om. Produktiviteten förblev låg och motivationsproblemen på arbetsplatserna ökade alltjämt när arbetarna reagerade mot bristen på konsumtionsvaror och mot höga normer genom ökad frånvaro. Den politiska och fackliga ledningens enda recept mot detta var en ytterligare skärpning av kampanjer mot ”skolkare och sabotörer” och hårda straff mot de som inte visade sig vara lyhörda för dessa kampanjer. I lönesättningen praktiserade man de ”omvända ekonomiska stimulansernas” politik – genom att överträffandet av arbetsnormerna bara ledde till marginella inkomsthöjningar, medan kvantitativa eller kvalitativa misslyckanden att fylla normerna straffades med stora avdrag. Detta system undvek visserligen stora individuella löneskillnader, men när även kollektiva stimulanser i form av reguljärt återkommande standardhöjningar för alla uteblev, fanns det egentligen inga effektiva stimulanser i systemet. Och de olika negativa stimulanserna i form av löneavdrag var inte heller så effektiva, för bristen på konsumtionsvaror på marknaden var så stor att en viss förlust av penninginkomster inte gjorde någon större skillnad – så länge lönen räckte till de nödvändiga dagliga behoven. Ches gamla önskemål hade varit att pengarna så småningom skulle förlora sin betydelse i det kubanska samhället. Mot slutet av 60-talet var detta på väg att bli ett faktum, men inte på grund av överflöd, utan tvärtom på grund av knapphet. När det inte gick att köpa något på marknaden för de nominella penninginkomsterna, var det inte längre så viktigt att tjäna mer.

Ledningens svar på detta dilemma var en ökad militarisering av arbetslivet. Allt fler nyckelposter inom produktionen tillsattes med militärer från revolutionsarmén – vilka naturligtvis förde med sig sina militära ledningsmetoder. Allt fler arbetsprojekt genomfördes av militärt organiserade ”frivilliga”, som ställde sin arbetskraft till förfogande under de olika mobiliseringskampanjernas hårda sociala påtryckningar och som ofta fick leva långa tider i kasernliknande baracker. Det fanns utan tvekan också genuint frivilliga arbetsinsatser från olika aktivisters och de mest medvetna arbetarnas sida, men majoriteten av arbetarklassen ställde upp för att undvika att bli stämplade som ”antisociala” eller ”antirevolutionära” element. Där det trots alla påtryckningar var svårt att hitta tillräckligt med frivilliga till olika projekt, fick revolutionsarmén allt oftare rycka in och göra jobbet själv. Den kubanska armén var åren 1968-1970 minst lika djupt engagerad med direkta produktionsuppgifter som den kinesiska folkarmén under kulturrevolutionens tid.

Sin högsta nivå nådde denna militarisering under själva sockerskördskampanjen 1969-1970. Den ensidiga koncentrationen av arbetskraften till denna enda uppgift fick minst lika stora skadliga efterverkningar på andra områden som de första årens diversifieringsprogram hade

fått på sockerskörden 1960-1963. Castro ville till varje pris lyckas med att uppnå det uppsatta målet – tio miljoner ton – och när man på allvar började sacka efter, mobiliserade han allt större arbetskraftsreserver från ekonomins andra sektorer. Detta skapade svåra flaskhalsar i industrin och i andra delar av jordbruket, samtidigt som den mobiliserade extra arbetskraften visade sig vara mycket ineffektiv i sockerskördsarbetet. I maj 1970 fick Fidel äntligen erkänna att han hade förlorat sin stora prestigeekamp och att sockerskörden ”bara” skulle bli åtta och en halv miljoner ton. Även detta var en rekordskörd på Kuba, men resultatet blev ändå att den castristiska militärsocialismen hade misslyckats med sin ekonomiska politik och att man härefter var tvungen att ta till andra metoder. Den nya vägen som den kubanska ekonomin vände sig till, var dock inte den revolutionära marxismens, utan den östeuropeiska senstalinismens väg.

Från castrism till stalinism

Den ”castristiska” ekonomiska politiken som Che Guevara och Fidel förde på 60-talet, kan inte kallas stalinistisk, men den ledde ändå till slut just till stalinism, i och med att den totalt misslyckades i sin praktiska tillämpning. Ledarna som formulerade denna politik var till sin bakgrund småborgerliga revolutionärer som vid makten på ett eklektiskt sätt kombinerade sina elitistiska, voluntaristiska och utopiska idéer med marxistiska principer och teorier. Deras ekonomiska politik på 60-talet kan som bäst kallas vänstercastristisk – med sina ständiga tvärvändningar och med sin bristande förankring hos arbetarmassorna. Denna politik kunde på inget sätt hindra framväxandet av privilegierade byråkratiska skikt, och när den ledde till ekonomiskt-politiskt dödläge, kunde dessa skikt ta över och börja tillämpa sin egna – stalinistiska – lösningar. Castrismens elitistiska och auktoritära metodik – som också är typisk för stalinismen – gjorde denna övergång på många sätt lättare.

Den nya ekonomiska politiken på Kuba tog sin början utifrån Castros självkritik 1970 och fick sin definitiva form under åren 1971-1973. Dess objektiva grundval var det ytterst svåra ekonomiska krisläget i början av årtiondet.²⁹ Planeringssystemet förblev ganska centraliserat, men till skillnad från den tidigare politiken lade man nu Ches avsky mot marknadsprinciper, pengar och materiella stimulanser åt sidan. De östeuropeiska planekonomierna – med sina kombinationer av byråkratisk maktstruktur och ”marknadssocialism” – lyftes nu fram som exemplariska föredömen. Man började tillämpa nya ekonomiska lönsamhetskriterier för olika produktionsenheter och etablera marknadsmässiga förhållanden mellan dessa, i stället för Ches enkla statliga budgetfinansiering. Den auktoritära strukturen inom enskilda produktionsenheter blev intakt i och med att man mycket bestämt slog fast enmansledningsprincipen. Samtidigt gjorde man eftergifter för arbetarna genom att etablera en viss facklig närdemokrati och bättre konsultation vid bestämmandet av arbetsnormerna. Prioriteringen av sockerodlingen fortsatte, men nu gjordes mekaniseringen av skördarbetet till en brådskande uppgift. Satsningen på industrialiseringen fortsatte, men i ganska lugn takt – och den koncentrerades på sådana branscher där Kuba hade ”de bästa naturliga förutsättningarna” (fiskeri, konserv-industri, citrusfrukter, tobak och nickel). Investeringsgraden förblev exceptionellt hög, vilket uteslöt några större kollektiva standardhöjningar för massorna under 70-talet.

Själva metodiken i den ekonomiska stimulanspolitiken förändrades radikalt. Piskan användes i lika hög grad som förut, i form av sträng lagstiftning mot frånvaro, löneavdrag och personliga arbetskort, i vilka ägarens alla försyndelser stod noggrant registrerade. Samtidigt tog man

²⁹ I kvantitativa termer kan djupet i denna kris mätas t.ex. med det faktum, att bruttonationalproduktionen per capita, som trots många tvära svängningar uppåt och neråt, hade förblivit i stort sett oförändrad under 60-talet, sjönk kraftigt åren 1969-1970. I vissa branscher fanns det också stora absoluta nedgångar i produktionen. Detta gällde speciellt i jordbruket, som under hela 60-talet hade varit sorgebarnet – med lägre per capita produktion än på det förrevolutionära Kuba. Samtidigt måste man förstås lägga märke till, att trots sina dåliga produktions-siffror kunde revolutionens Kuba på ett ojämförbart bättre sätt dela på det som producerades.

dock i bruk ett kraftigt differentierat ekonomiskt stimulanssystem. Ackordarbetet användes i allt högre grad och de som överträffade sina normer, fick motsvarande lönepåslag. Detta system ökade i snabb takt löneskillnaderna bland arbetarna och fick på det sättet negativa konsekvenser för klassens interna solidaritet. Där det knappa utbudet av varor gjorde det omöjligt att använda de högre lönerna på de vanliga marknaderna, gav man ofta ”modell-arbetarna” en del av lönen i form av sällsamma lyxvaror eller semesterresor. Detta system betydde en radikal brytning med Ches ”nya människa” och började skapa ett skikt av konsumtionsorienterade elitarbetare. Med andra ord gick man över från en utopisk, förtidig kommunistisk princip till en splittrande stalinistisk metodik, som visserligen tillfälligt höjde produktiviteten, men samtidigt gynnade de starka på bekostnad av de svaga och blev ett direkt hinder för en gradvis utveckling av en kommunistisk medvetenhet bland arbetarna.

Den nya politiken lyckades höja produktionen avsevärt under den första hälften av 70-talet och vid kommunistpartiets första kongress kunde Castro konstatera att revolutionen hade lämnat bakom sig sitt ”utopiska stadium” och ”sina barnsjukdomar” och att man nu framgångsrikt följde de socialistiska broderländernas välstakade väg. Vad gäller själva vägvalet, så hade han onekligen rätt, men den fortsatta framgången har under de senaste åren visat sig vara ganska illusorisk. När världskonjunkturen vid mitten av 70-talet började svikta och när energipriserna sköt i höjden, hamnade den kubanska ekonomin åter i mycket stora svårigheter. Produktionstillväxten, som under de första åren av 70-talet hade varit i genomsnitt 10% per år, sjönk igen till under 4% åren 1976-1977 och återhämtningen från denna chock har varit långsammare än man trodde. Många av de planerade industriprojekten har uppskjutits eller genomförts i långsammare takt. Den kubanska betalningsbalansen hamnade i kritiskt läge och bara Sovjetunionens fortsatta krediter och subventioner har överhuvudtaget möjliggjort en något så när krisfri och fungerande statsekonomi. Massorna har gång på gång fått glömma redan givna löften och skjuta sina förväntningar på högre standard på framtiden. År 1977 bekräftade Castro igen att de knappa resurserna skulle användas till viktiga grundinvesteringar och att det inte fanns något utrymme för ökad konsumtion under de kommande åren. Detta dystra perspektiv kommer knappast att öka massornas entusiasm att arbeta hårdare. Tvärtom kan den växande klyftan mellan de länge frusna förväntningarna och den karga verklighetens realiteter skapa stora spänningar i det kubanska samhället – speciellt med tanke på de allt öppnare byråkratiska privilegierna som de ledande skikten på dagens Kuba åtnjuter.

Den kubanska ekonomin år 1980 är fortfarande en underutvecklad övergångsekonomi, som på många sätt är närmare sitt kapitalistiska ursprung än den avlägsna socialistiska framtiden. Arbetarnas vardag bestäms även i dag främst av hårt ekonomiskt och politiskt tvång och grundläggande knapphet på livets nödvändigheter – som fortsätter att vara ransonerade. Bristen på politisk och ekonomisk demokrati samt klassens splittring på grund av stora inkomstskillnader skapar stora hinder för att utveckla en socialistisk medvetenhet. Genom förstatligandet av de viktigaste produktionsmedlen och skapandet av en planekonomi kunde Kuba garantera en viss minimistandard för alla och undvika sådana ekonomiska katastrofer som under lågkonjunkturer ofta drabbar kapitalistiska utvecklingsländer. Samtidigt har dock Kubas fortsatta isolering – kombinerat med ledningens felaktiga politik – lett till en byråkratisk missbildning av revolutionen, vilket i dag stänger vägen till det klasslösa socialistiska samhället. Ett privilegierat byråkratiskt skikt lägger beslag på det ekonomiska överskottet och använder det enbart till det fortsatta uppbygget av produktionsapparaten – och i viss mån till sin egen konsumtion, i stället för att låta massorna få sin del av tillväxten i form av standardhöjningar. Samma skikt skadar också allvarligt hela det ekonomiska uppbygget av produktionen genom att hindra arbetarmassorna att bestämma dess grundriktning genom ekonomisk och politisk demokrati.

Ingen politisk ledning kunde ha byggt ett färdigt socialistiskt samhälle på det isolerade Kuba, men hade landet från början haft en revolutionärt marxistisk ledning, i stället för de castristiska småborgerliga revolutionärerna, hade man med största sannolikhet kunnat hindra det nuvarande stalinistiska dödläget. En sådan ledning kunde från början ha dragit de breda massorna med i att formulera revolutionens ekonomiska och politiska strategi, vilket hade hjälpt den att undvika många misstag. Den kunde också ha medvetet kämpat mot byråkratiska privilegier genom strukturella garantier och låtit massorna få en större del av frukterna av sitt kollektiva arbete i form av kollektiva standardhöjningar. Under en sådan ledning kunde Kuba i dag kanske ha varit några steg närmare det socialistiska och kommunistiska slutmålet.

IV Revolutionens sociala och kulturella innehåll

Om ekonomin har visat sig vara den svagaste länken i den kubanska revolutionens kedja, så kan den uppvisa sina största landvinningar på det sociala och kulturella området. I utbildningen, sjukvården, den allmänna socialvården, ras- och könsförhållandena samt, inte minst, på kulturens område har Kuba under de gångna två årtiondena förvandlat sig från ett fattighus på imperialismens bakgård till ett utvecklat mönstersamhälle, som duger till ett föredöme för hela den underutvecklade världen. En närmare granskning av dessa områden visar dock att Kuba har kvar en betydligt längre väg att gå än det redan gått och att det finns stora skuggor i den allmänt ljusa bilden.

Utbildningens problem

En av de första stora masskampanjerna på det efterrevolutionära Kuba var den stora alfabetiseringskampanjen 1961. Under den utplånades den tidigare mycket omfattande analfabetismen så gott som helt genom den massiva mobiliseringen av frivilliga aktivister från den revolutionära ungdomen, armén och andra massorganisationer. Kuba blev det första landet i Latinamerika där praktiskt taget hela den vuxna befolkningen kunde läsa och skriva och således för första gången delta i det sociala och politiska livet på ett fullvärdigt sätt.

Alfabetiseringskampanjen var dock bara ett första steg på den långa vägen till uppbygget av ett helt nytt skolsystem, som skulle garantera alla kubaner en tillräcklig allmänutbildning och förse dem med de specialkunskaper som landet skulle behöva under förvandlingsprocessen till en utvecklad modern industristat. I motsättning till alla andra latinamerikanska länder ville den kubanska ledningen ge landet ett utbildningssystem som verkligen skulle tjäna dess konkreta utvecklingsbehov och inte förse medlemmar av en kommande elit med en massa ”klassisk” kunskap utan anknytning till den aktuella verkligheten.

Skolsystemet började byggas nerifrån och fortsatte sen steg för steg till högre nivåer. Först kompletterades nätet av sexåriga primärskolor på hela Kuba. Sen följde den lägre sekundärskolan med tre års studietid, föruniversitetet med lika lång tid och till sist universiteten. Redan i början av 70-talet hade man kommit så långt att nära 30% av kubanerna studerade inom utbildningssystemets olika stadier. Kubanerna höll på att bli en av världens mest utbildade folk – med högre antal studerande än i många imperialistiska länder. Barnen som var för unga för att börja primärskolan togs i växande grad hand om av barndaghem och förskolor.

Utbildningspolitikens problem var dock inte bara att kvantitativt öka olika skolformer. Man försökte också hela tiden pröva sig fram till metoder som skulle konkretisera skolans anknytning till produktionen och förena de teoretiska studierna med praktik. Under den senare delen av 60-talet fick skolelever några veckor under varje studieår vistas på landsbygden och kombinera studerandet med olika praktiska arbeten. Senare började man också bygga permanenta internatskolor på landet, där eleverna levde mitt uppe i produktiva aktiviteter och deltog i dessa. Under samma period gjorde man också en del djärva – men ganska utopiska – experiment med mindre grupper av studerande som fick försöka leva enligt fullt

kommunistiska principer i sina isolerade minisamhällen. Även om 60-talets castristiska politik inte lyckades omforma de kubanska arbetarna till nya människor, så lyckades den i viss mån bättre i sina försök att skapa en massbas för revolutionen bland den studerande ungdomen.

År 1971 hölls en stor utbildningskonferens, där den kubanska utbildningspolitikens programmatiska principer och målsättningar definitivt slogs fast. Denna konferens publicerade ett dokument, som visserligen bekräftade många av revolutionens positiva landvinningar på utbildningens område, men samtidigt i många av sina teser återspeglade den allmänna ideologiska staliniseringen, som vid denna tidpunkt slog igenom inom hela den kubanska revolutionen. Dokumentet var genomsyrat av en anda av moral, social och politisk disciplinering av den unga generationen som revolutionen hade skapat. Den kubanska ledningen hade visserligen från början haft en ganska snäv, moraliserande och puritansk tendens, men under 60-talets kampår hade den främst använts med syfte att få ungdomen att på ett uppoffrande sätt koncentrera sig på revolutionens kamp på liv och död och tillsvidare lämna sina personliga intressen åt sidan. I utbildningskonferensens dokument användes den småborgerliga puritanska moralismen dock med medvetet syfte att binda ungdomen till konformistiska, enformiga moral- och beteenderegler – för att hindra den att själv söka sin egen väg och sina egna yttrandeformer. Familjens och lärarnas auktoritet och plikt att strikt kontrollera den unga generationens utveckling betonades hårt, samtidigt som alla former av avvikande beteende – från olika västerländska moderiktningar till homosexualitet – fördömdes som yttringar av ”den ruttna borgerliga förflutna” eller av ”västerländsk kulturimperialism”. Behovet av ”monolitisk ideologisk enhet” var en central tes i hela dokumentet.

Utbildningskonferensens dokument 1971 var bara en början till den allmänna övergången till likadana former av social kontroll och moralisk disciplinering av ungdomen som allmänt används i de östeuropeiska arbetarstaterna och i Kina. Även om ungdomen på Kuba ännu i dag klart är den politiskt aktivaste och medvetnaste gruppen i det kubanska samhället, har den ganska mycket förlorat den djärva andan och experimentvilligheten som den visade på 60-talet. Den stalinistiska likriktningsspolitiken har lämnat sina djupa spår. Nya problem kan dock i framtiden leda den kubanska ungdomen på krigsstigen igen. Den nuvarande tonårsgenerationen har visserligen bättre möjligheter att skaffa sig en fullvärdig teknologisk, ekonomisk eller politisk utbildning än i de flesta andra länder i världen, men samtidigt har utbildningsexplosionen kraftigt ökat klyftan mellan de utbildade ungdomarnas förväntningar att få motsvarande arbeten och den kubanska statens begränsade resurser att skapa dessa arbeten. Det är möjligt att denna klyfta i framtiden kommer att vara en av de faktorer som får den kubanska ungdomen att ifrågasätta det nuvarande byråkratiska samhällssystemets rätt att existera.

Hälsovård och allmän socialpolitik

Uppbygget av det nya kubanska hälsovårdssystemet har kanske varit revolutionens mest framgångsrika projekt hittills. Medan hälsovård före revolutionen var nästan okänt begrepp på den kubanska landsbygden och läkarvård var alltför dyr för den överväldigande majoriteten av bönder, arbetare och sluminvånare, har det nya Kuba byggt upp ett nät av sjukhus, hälso-centraler och sjukvårdare som i dag är – för ett billigt pris eller i vissa fall gratis – inom räckhåll för varje kuban. Genom stora vaccineringskampanjer har man också så gott som utrotat alla de smittosamma tropiska sjukdomar som förut härjade fritt i landet och var den vanligaste dödsorsaken bland gamla och unga. FN:s jämförande statistik över de vanligaste smittosamma sjukdomarnas spridning på Kuba och de andra latinamerikanska länderna visar på ett obestridligt sätt, att den kubanska hälsovården i dag kan konkurrera med vilket industriland som helst och att den kanske är bättre inom räckhåll för hela befolkningen än i något annat land. I dag har Kuba faktiskt ett omfattande överskott av utbildade läkare, av vilka många arbetar i olika Kuba-vänliga u-länder.

Barntillsynen och äldreården på Kuba har också organiserats praktiskt taget från ingenting till en ganska välfungerande samhällslig serviceform. De flesta barnen har i dag möjlighet till någon form av dagvårdssystem innan de börjar förskolan. Speciellt från mitten av 70-talet har daghemsbyggandet ökat kraftigt, om än inte i samma takt som kvinnornas deltagande i arbetslivet. Där det inte finns egentliga daghemsanordningar, får gamla pensionerade farfäder och mormödrar rycka in, men även detta sker oftast genom samhället och inte bara genom det privata initiativet. Pensionsåldern på Kuba är differentierad – i genomsnitt 60 år för män och 55 år för kvinnor – och 25 arbetsår ger en pension som motsvarar 50% av den högsta lönen som man nådde under arbetsåren. Den allmänna sjukförsäkringen ger 50% av lönen efter 3 karensdagar. Alla dessa lagar och serviceformer tillsammans ger kubanerna en viss grundläggande social trygghet, som ännu är långt ifrån de mest utvecklade kapitalistiska ländernas nivå, men som inte existerade i någon form för de flesta kubanerna före 1959 och som därför måste räknas som revolutionens värdefullaste landvinning.

Kvinnans och minoriteternas ställning

På det förrevolutionära Kuba var kvinnans ställning i allmänhet ungefär likadan som den ännu i dag är i de flesta latinamerikanska länderna. Den katolska traditionen och den fruktansvärt starka manskulten – *machismo* – bestämde kvinnans helt underordnade roll i samhället och satte mycket snäva gränser för hennes ”acceptabla” aktiviteter. Kvinnans plats var hemmet, inte produktionen eller politiken, för att inte tala om militären. I städer hade vissa medelklasskvinnor börjat bryta denna isolering och etablerat sig i affärsvärlden, men på landsbygden var den gamla ordningen så gott som intakt. Det enda riktigt ”fria” yrket som stod öppet för kvinnorna, var prostitutionen, och det var också det vanligaste kvinnoyrket i Havanna och andra storstäder.

De kubanska kvinnorna fick dock under den väpnade kampen mot Batista en delvis ny roll. Själva gerillakampen sköttes visserligen av manliga kämpar – med undantag av ett fåtal heroiska kvinnor som Celia Sánchez, Haydée Santamaría³⁰ och Melba Hernández, men kvinnornas centrala roll som ”revolutionens kurirer” och som aktiva deltagare i det underjordiska motståndet i städerna började för första gången bryta ned myten om kvinnor som bräckliga varelser som bara dög till någonting under skyddet av hemmets fyra väggar.

Celia Sánchez och Che

³⁰ Haydée Santamaría, som under 20 år var revolutionens kanske mest kända och omtyckta kvinnliga ledare, begick självmord våren 1980, av hittills okända motiv.

När revolutionen väl kommit till makten, hade den fruktansvärt stora uppgifter i kvinnofrågan, men förutsättningarna att ta itu med dessa uppgifter var subjektivt sätt inte särskilt bra. En stor del av ledarna och kadrerna hade en ganska traditionell konservativ kvinnosyn – och detta gällde både stalinisterna från PSP och de flesta av dem som kom från 26 juli-rörelsen. Revolutionens högsta ledning var nästan hundra procentigt manlig och samma förhållande gällde på de lägre nivåerna. De få kvinnor som fick speciella uppgifter på ledande nivå, fick för det mesta koncentrera sig på kvinnoförbundet FMC och agera där som partiets representanter bland kvinnorna. Dessutom slukade kampen om allmänna sociala förbättringar i början så fullständigt revolutionens energi, att den speciella kampen för kvinnans befrielse kom väldigt mycket i skymundan.

Även med dessa allvarliga begränsningar började revolutionen så småningom genomföra reformer som gynnade majoriteten av kubanska kvinnor och på längre sikt skapade bättre förutsättningar för kvinnans befrielse. Prostitutionen utrotades ganska snabbt och de tidigare prostituerade fick omskola sig till människovärdigare yrken. Alfabetiseringskampanjen betydde också speciellt mycket för kvinnorna, vilka traditionellt hade lämnats hemma även i de familjer där sönerna hade fått gå i skolan. Den sociala diskrimineringen av ensamstående mödrar upphävdes, även om detta inte kunde avlägsna själva fördomarna.

De praktiska framstegen i kvinnans befrielse på Kuba gick dock mycket långsamt jämfört med de sociala landvinningarna på många andra områden. Detta var inte bara en följd av det dåliga utgångsläget och de svåra ekonomiska villkoren, utan själva revolutionsledningens synsätt spelade en stor roll. I deras ideologi fanns det många drag som stod väldigt nära de östeuropeiska stalinistregeringarnas konservativa kvinnosyn. År 1971 publicerade utbildningskonferensen ett dokument som återspeglade en traditionell uppfattning om kärnfamiljens centrala roll i det socialistiska samhället. I den mån som detta dokument tog upp frågan om jämlikhet, presenterades den som ett problem som borde och kunde lösas inom familjen. Familjelagen 1975 formulerade ännu mycket klarare och tydligare samma syn. Denna lag pekade visserligen ut en lång rad uppgifter i kampen för jämlikhet mellan män och kvinnor, men samtidigt slog den med bestämdhet fast den stalinistiska – eller i sista hand borgerliga – synen på kärnfamiljens bestående karaktär och ansvar för barnuppfostran. Utan att radikalt bryta med denna stalinistiska syn kommer den kubanska revolutionen aldrig att kunna genomföra någon kvinnobefrielse i verklig mening.

På partikongressen 1975 fick Fidel ta på sig den obekväma uppgiften att med konkreta siffror bevisa hur trögt kvinnobefrielsen hade gått i politiskt och ekonomiskt hänseende. Kvinnornas andel av partikadrerna var ännu bara drygt 15% och denna andel var desto lägre ju högre upp i partihierarkin man kom. Samma sak hade kommit till ännu klarare uttryck i de första valen till OPP i Camagüey, där motståndet mot kvinnliga delegater hade varit kompakt och där bara en handfull av dessa hade valts. Kvinnornas andel av den sysselsatta arbetskraften hade visserligen stigit från den förerevolutionära siffran 12% till nära 30%, men detta framsteg hade varit betydligt långsammare än i de flesta andra arbetarstaterna och dessutom lyste kvinnorna nästan helt med sin frånvaro på de ledande posterna. Fidel gisslade detta tillstånd i sina tal och talade om behovet att övervinna efterblivna attityder, men han föreslog inga konkreta åtgärder i detta syfte. Det var och är uppenbart att de ledande skikten i den kubanska politiken och statsadministrationen också har klara materiella intressen att hålla borta sina kvinnliga konkurrenter och behålla sina välbetalda jobb och sina maktpositioner. Annars skulle den kubanska revolutionen under sina 21 år ha kommit mycket längre på vägen mot jämlikhet mellan könen. Den kubanska kvinnan i dag har all anledning att försvara de landvinningar revolutionen givit henne, men hon har ingen anledning att lita på de byråkrater som nu sitter vid makten och stänger vägen till hennes fortsatta befrielse.

De stalinoida dragen i den kubanska revolutionen har också mycket klart kommit till uttryck i behandlingen av homosexuella. De har praktiskt taget under hela den efterrevolutionära perioden varit svårt förföljda och socialt bannlysta. Tidvis – som år 1965 – har man organiserat veritabla klappjakter på dessa ”kriminella” och ”degenererade” element. År 1971 slogs denna attityd definitivt fast i utbildningskonferensens uttalande och homosexualitet har fortsatt att vara ett brott ända till de senaste åren. Enligt vissa uppgifter har man nu strukit den direkt kriminaliserande paragrafen från lagen, men den sociala förkastelsesdomen och bannlysningen av homosexuella fortsätter än i dag.

I fråga om rasdiskrimineringen har man kommit betydligt längre än i kvinnobefrielsen. Under Batistas tid var den svarta minoriteten på Kuba en föraktad paragrupp som alltid fick de sämsta jobben och kastades först ut när man började avskeda arbetare. Den svarta arbetslösheten var mångfaldig jämfört med den genomsnittliga och ”los negros” hade ingen tillgång till de bättre bostäderna utan fick bo i den värsta slummen. Även Kubas finaste badstränder var förbjudna områden för landets egna svarta invånare, för att de ”känsliga” amerikanska turisterna från Alabama och Florida skulle slippa se dem.

En av Castro-regimens första åtgärder vid makten var att upphäva all diskriminerande lagstiftning och öppna Kubas stränder för alla. Alfabetiseringskampanjen och det gradvisa avskaffandet av arbetslösheten gynnade också speciellt de svarta kubanerna, och dessa gav också från första början sitt entusiastiska stöd till Fidel. Senare har man långsamt men säkert rivit ned storstädernas slumområden och givit den forna slumbefolkningen människovärdigare – även om fortfarande helt otillräckliga³¹ – bostäder. I dag finns det knappast några spår kvar av öppen rasdiskriminering Kuba, och de svarta upplever sig som stolta och likvärdiga kubaner. Att denna process ännu har sina begränsningar, bevisas av att inga svarta hittills har nått den politiska och administrativa apparatens toppositioner.

Kulturen och revolutionen på Kuba

Den kubanska revolutionens första uppgift efter segern var att befria landet från det förödmjukande andliga beroendet av den stora grannen i norr som det neokoloniala förhållandet hade skapat och bygga förutsättningar för en blomstrande nationell kultur. De nya ledarna började också i enlighet med sin nationalistiska ideologi riva ned den ”amerikanisering” som präglade Batistas Kuba och ersätta den med mera ”kubanska” värden. Frågan om innehållet och riktlinjerna för den nya kulturen blev dock snart en ivrigt diskuterad fråga. I och med att den nya kulturen skulle vara en produkt av revolutionära samhällsförändringar, så var det också naturligt att den skulle vara en revolutionär kultur, som hela tiden skulle producera nya former och värderingar och inte bara återupprätta de gamla ”nationella” traditionerna. Och i och med att man började erkänna revolutionen som en del av en internationell process, så uppstod naturligtvis frågan om de internationella och nationella elementens andel i det nya.

När den kubanska revolutionen år 1961 offentligt bekände färg och förklarade sig stå på ”marxismen-leninismens grundval”, uppstod ännu ett problem. Den etablerade (stalinistiska) marxismen-leninismen hade en kulturpolitisk syn som bara accepterade vissa idealiserade kulturella yttringsformer – den s.k. socialistiska realismen – och förutsatte en strikt statlig kontroll över all kulturell verksamhet. De kubanska stalinisterna från PSP var från första början starka förespråkare för denna syn, medan ledare som Fidel och Che försvarade en bred kulturell frihet inom revolutionen, men ingen frihet utanför den. Denna kamp om kulturpolitikens principer pågick under revolutionens hela första årtionde.

³¹ Bostadsbyggandet har varit en av den kubanska revolutionens värsta Akilleshälar och trots de storartade planerna har man släpat efter väldigt mycket i det praktiska verkställandet av dessa planer.

Formellt sett vann fidelisterna denna kamp och fick sina principer offentligt erkända under hela 60-talet. Den kubanska litteraturen och konsten tvingades inte till någon "socialrealistisk" tvångströja och djärva avantgardistiska experiment blomstrade i filmkonsten, teatern och i viss mån även litteraturen. Ett varnande tecken var dock att de stalinistiska censorerna från PSP redan 1961 lyckades kväva den fria avantgardistiska politisk-kulturella veckotidskriften *Lunes de revolución*, som på ett brett sätt hade försökt presentera den internationella kultur- och vänsterdebatten för kubanerna. År 1968 tog dock Castro ännu en gång kraftigt ställning för en fri revolutionär kultur genom att kalla en internationell kulturkonferens till Havanna. Där diskuterade en bred samling av den internationella vänsterintelligentian i avantgardistisk anda revolutionens och kulturens problem. De kubanska och internationella stalinisterna fick kraftlösa följa denna demonstration, men mycket snart fick de möjlighet att slå tillbaka och vända vinden.

Den allmänna staliniseringen av Kuba i början av 70-talet fick också snabbt följder för ledningens kulturpolitik. Den internationella vänsterintelligentians kritik mot den kubanska socialismens auktoritära karaktär och den spirande inhemska kritiken mot revolutionens skuggsidor fick Castro att definitivt byta fot och ansluta sig till stalinisternas traditionella politik med en bryskhet som säkert överraskade även dessa. Efter publicerandet av K.S. Karols och Rene Dumonts kritiska Kuba-böcker 1970 gick Fidel till rasande attack mot hela den "korrumperade" vänsterintelligentian – som han stämplade som CIA-agenter. Den tidigare mycket lovprisade kubanska skriftställaren Heberto Padilla fängslades för sina kontakter med Karol och fick skriva en mycket förödmjukande "bekännelse" för sina "kontrarevolutionära aktiviteter". När många latinamerikanska och europeiska vänner av Kuba fördömde Padilla-rättegången, kallade Fidel dem för degenererade element och imperialistagenter. Samtidigt lovprisade han högt Sovjetbyråkratin och dess exempel och stämplade all kritik mot stalinismen som "kontrarevolutionär". Den internationalistiska andan i Kubas tidigare kulturpolitik ersattes också i 1971 års kulturresolution av en direkt xenofobisk anda där man på ett svepande sätt fördömde all västlig kulturinflytande som yttringar av "kulturell kolonialism" och "ruttna imperialistiska värden". Dessa händelser var en definitiv markering av, att härefter skulle staten strikt kontrollera kulturlivet, hindra all "skadlig" kritik och vid behov kasta i fängelse de som vågade överträda det tillåtnas gränser. Även om "socialrealismen" inte officiellt har upphöjts till en statsdoktrin på Kuba, så har 70-talets kulturpolitik dock varit genomsyrad av en stalinistisk anda och stalinistiska kontrollmetoder. Efter Padilla har de kritiska författarna och konstnärerna fått hålla munnen eller i tysthet lämna landet. Den kubanska statskontrollen över kulturen har i dag faktiskt striktare principer än i många "liberalare" öststater.

Även på kulturens område har revolutionen faktiskt givit de kubanska arbetarna och bönderna mycket. Alfabetiseringskampanjen och det nya utbildningssystemet har för första gången skapat förutsättningar för massornas aktiva deltagande i kulturlivet. Kvantitativt sett blomstrar den kubanska litteraturen, filmen och många andra konstformer på ett sätt som överträffar även många utvecklade kapitalistländers nivå. Men utan en fri politisk och kulturell debatt om alla samhällsliga problem och fenomen kan Kuba aldrig skapa en revolutionär kultur – och utan att befria sig från byråkratins kvävande grepp kommer de kubanska massorna aldrig att få se socialistisk kultur.

V Revolutionens internationella politik

Den kubanska ledningens "revolutionära principfasthet" i sin utrikespolitik har länge varit ett axiom även bland dem som haft sina tvivel om revolutionens auktoritära kurs i inrikespolitiken. En närmare granskning visar dock relativiteten av dessa principer – även under revolutionens första årtionde, för att inte säga någonting om Kubas internationella roll på 70-

talet. För att få en riktig och nyanserad bild av den castristiska utrikespolitikens utveckling genom två årtionden är det viktigt att börja från dess ideologiska ursprung och sen gå över till de praktiska tillämpningarna på världspolitikens olika arenor.

Fidelismens ursprung var den kubanska nationalismen. I och med att denna nationalism nödvändigtvis riktade sig mot USA:s neokoloniala grepp över Kuba, så fick den från början en anti-imperialistisk dimension. Syftet var att mobilisera den kubanska nationen till en befrielsekamp och den stora fienden som stod i vägen var ”jänken”. Även efter det att revolutionens innehåll på Kuba började definieras i klassmässiga termer, så bestod denna grundläggande uppfattning om att kampen stod mellan ”oss” och ”dom” – kubaner och jänkar – bland de flesta kubaner och i viss mån även bland ledarna. Den amerikanska vänsterns svaghet och oförmåga att hindra blockaden och krigsföringen mot Kuba förstärkte denna syn, att USA som en stabil och odelbar helhet var Kubas huvudfiende. Rent konkret har det i stort sett förblivit så under de gångna årtiondena, men den kubanska synen på USA-imperialismen – som inkarnationen av allt ont i världen – har lett till att man ofta har varit benägen att glömma den amerikanska arbetarklassens revolutionära potential, bagatellisera de andra imperialistländernas roll i världen, söka falska allierade mot USA i tredje världen och se den internationella klasskampen i alltför hög grad i nationella termer. Speciellt i kampen för att bryta den imperialistiska blockaden mot Kuba har revolutionens ledning alltför ofta varit benägen att söka allierade till vilket pris som helst och höja till ”revolutionära allierade alla krafter som varit villiga att knyta förbindelser med Kuba och yttra några antiamerikanska fraser. Denna aspekt i den kubanska politiken kan bara förklaras med den nationella synen på kampen och dess fronter: Revolutionära är de krafter som är för Kuba och mot USA.

Fidels och Ches gemensamma erfarenheter om kampen i andra latinamerikanska länder utvidgade tidigt denna kubanska nationalism till ett slags *latinamerikansk* nationalism. Hemlandets gränser utvidgades över hela kontinenten och de kubanska ledarna började snart se sig själva som naturliga ledare för en kontinental revolution mot USA-imperialismen och dess agenter. Che var en levande symbol för denna syn – med sin argentinska bakgrund och sina kontinentala erfarenheter. Men även i Latinamerika ansåg de kubanska ledarna i början, att den viktigaste kampgränsen gick mellan USA-imperialismen och de latinamerikanska krafter som stod för en anti-imperialistisk nationalism. Från latinamerikansk revolutionär nationalism var det bara ett steg till en syn där hela den tredje världen (Asien, Afrika och Latinamerika) blev kamparenan mot USA-imperialismen. Och genom att kalla den s.k. Trikontinentala konferensen till Havanna 1965 tog de kubanska ledarna offentligt detta steg. Under denna tid kom de faktiskt ganska nära den dåvarande kinesiska överbefälhavaren Lin Piaos syn på tredje världen som världens landsbygd som belägrar städerna (industrivärlden) och erövrar dessa utifrån. Även i sin mest utvidgade form förblev den kubanska anti-imperialismens grunder mer nationella än klassmässiga: Det gällde att samla hela tredje världen till en nationell befrielsekamp mot USA-imperialismen. En sådan linje kan tolkas på väldigt olika sätt när det gäller valet av klassmässiga allianser i olika länder, och de kubanska ledarnas tolkningar vid olika tidpunkter har också varierat stort.

Längre än till denna typ av ”revolutionär tredjevärldism” har de kubanska ledarna aldrig kunnat gå i sin förståelse av världsrevolutionens dynamik. Under största delen av 60-talet förblev de fullständigt likgiltiga inför den politiska utvecklingen i de imperialistiska industriländerna och i de byråkratiserade arbetarstaterna. Först i och med sin allt närmare integrering med den stalinistiska världsrörelsen har kubanerna börjat ta ställning till utvecklingen inom dessa två nyckelsektorer av världen, men knappast på ett revolutionärt sätt. Den kubanska linjen på 70-talet har varit ett fullständigt ovillkorligt och okritiskt stöd till de härskande östeuropeiska byråkraterna – även i lägen där dessa kommit i konflikt med socialistiska och demokratiska oppositionella i sina länder. Samtidigt har kubanerna också börjat uttala sitt

oreserverade stöd för olika västliga stalinistiska partier i dessas reformistiska projekt och lovprisa som ”progressiva” eller ”revolutionära” varje borgerlig politiker som varit villig att förbättra förhållandena med Kuba.

Till bilden hör också att Kubas ”revolutionära strategi” i tredje världen har fått en mycket annorlunda tolkning än på 60-talet – i och med att man inte bara har stämplat allehanda småborgerliga och borgerliga figurer och rörelser som ”revolutionärer”, utan även materiellt och militärt stött sådana krafter vid makten – i vissa fall mot verkligt folkliga rörelser. Det är klart att denna politik representerar en brytning med den castristiska 60-talspolitiken och återspeglar – inte bara ideologiska – utan också materiella förändringar. Jag återkommer till denna materiella grundval för Kubas utrikespolitik senare, men först är det motiverat att genomgå den kubanska utrikespolitikens utveckling inom olika sektorer litet konkretare för att bedöma hur definitiv skillnaden mellan 60-talet och 70-talet verkligen är.

Kuba och Latinamerika

Den castristiska revolutionens seger 1959 fick nästan omedelbart revolutionära konsekvenser i Latinamerika i form av en allmän radikalisering bland massorna och spirande gerillastrider i olika länder. Kubas ledning uttryckte i olika sammanhang sitt stöd åt dessa rörelser och hjälpte dem i vissa fall även materiellt, men trots detta var revolutionens huvudlinje under de första åren inte någon kontinental gerillastrategi, utan man försökte först och främst undvika Kubas isolering från det övriga Latinamerika genom att upprätthålla vänskapliga diplomatiska och kommersiella förbindelser med vissa ”nationella” regeringar. Bland dessa var de främsta PRI-regeringen i Mexiko, Frondizi-regeringen i Argentina och Quadros-Goulart-regeringen i Brasilien. Dessa och vissa mindre latinamerikanska regeringar presenterade gärna sig själva som ”folkliga”, ”reformistiska” och i viss mån även ”antiamerikanska”. Kuba undvek också noggrant att göra något som skulle provocera dessa att bryta förbindelserna. Denna strategi ledde inte till speciellt stora resultat, även om Kuba på detta sätt kunde uppskjuta sin uteslutning från ”De amerikanska staternas organisation” (OAS) till 1962. Kontakterna med Kuba visade sig dock ödesdigra för de argentinska och brasilianska regeringarna, vilka båda störtades genom högerkupper. Därefter förblev Mexiko faktiskt Kubas ända kvarstående ”vän” i Latinamerika.

Dessa tidiga försök att ”flirta” med nationalistiska latinamerikanska regeringar misslyckades alltså och under de följande åren radikaliserade Kuba sin politik betydligt. De hade också visat att den kubanska ledningens främsta syfte på kontinenten *inte* var att uppmåna till socialistiska revolutioner eller ens nödvändigtvis uppmuntra oppositioner mot regeringar, utan viktigast var att hindra revolutionens isolering. Under den följande perioden stod Kuba isolerat från nästan alla latinamerikanska regeringar och uppmuntrade revolutionära oppositionskrafter mot dem, men det främsta motivet till detta var knappast någon medveten strategi för socialistiska revolutioner överallt, utan dessa regeringars absoluta fientlighet mot Kuba. Denna analys kan verifieras genom att granska Kubas förhållanden med Mexiko under den castristiska utrikespolitikens mest radikala period – 1966-1969. Den mexikanska regeringen var utan tvekan en borgerlig regering, med en odemokratisk bonapartistisk styrelseform. Men den var villig att trotsa sin stora granne USA genom att upprätthålla korrekta diplomatiska och ekonomiska förbindelser med Kuba. Under denna period angrep den kubanska pressen aldrig den mexikanska regeringen på samma sätt som andra latinamerikanska regeringar och uppmuntrade inte heller på något sätt revolutionära rörelser mot den. När den mexikanska studentrörelsen reste sig till revolutionär kamp mot president Díaz Ordaz tyranniska politik just inför de olympiska spelen på hösten 1968 och regeringen svarade genom att låta soldaterna slakta hundratals studenter, teg Kuba som en mur och yttrade inte en protest. Det kubanska sportlaget deltog också utan vidare i själva OS i Mexiko City trots omfattande internationella bojkottkrav. Detta cyniska tigande var ett klart tecken på, att de kubanska

ledarnas motiv inte alls var så entydigt revolutionära, utan mycket mera nationella. De var fientliga mot regeringar som var fientliga mot Kuba – men inte mot alla borgerliga regeringar.

Redan 1962 – kort efter sin uteslutning från OAS – publicerade den kubanska regeringen den s.k. andra Havannadeklarationen, vilket var en uppmaning till de latinamerikanska folken att resa sig till revolutionär kamp. Det revolutionära i denna deklaration var främst att man öppet tog ställning för väpnade kampmetoder, men däremot var själva klassinnehållet i kampen ganska oklart – för vid sidan av arbetare och fattigbönder uppmanade kubanerna även progressiva nationella borgare att ansluta sig till revolutionen. Under de följande åren fortsatte Kuba att vackla i denna fråga, samtidigt som man ännu hade stora illusioner om de traditionella stalinistiska kommunistpartiernas villighet att ta upp kampen. Först från och med mitten av 60-talet – speciellt efter den trikontinentala konferensen – började Castro inse att de kommunistiska partierna inte hade någon som helst avsikt att följa hans revolutionära råd. Då började Kuba satsa på allvar på de castristiska grupperna till vänster om de kommunistiska partierna. År 1967 nådde den kubanska radikalismen sin kulmen. Che kämpade i Bolivia, Fidel skällde ut de venezolanska stalinisterna som ”förrädare” och OLAS-kongressen i Havanna diskuterade öppet ett kontinentalt gerillakrig, avvisade klassallianser med ”den nationella borgerligheten” och tog ställning för socialistiska revolutioner. Det verkade som om Kuba skulle ha beslutat att satsa sina statsresurser på ett kontinentalt revolutionärt krig. I själva verket kan den kubanska vänsterlinjen i efterhand klart ses som en självförsvarsaktion i ett trängt läge. Landets isolering från Latinamerika var värre än någonsin och den globala imperialistiska motoffensiven i Brasilien, Dominikanska republiken, Indonesien, Mellanöstern och framför allt i Vietnam hotade när som helst att vända mot Kuba själv. I detta läge hade den castristiska ledningen ingenting att förlora och allt att vinna i ett drastiskt försök att bryta isoleringen med ett djärvt drag. Denna politik fick visserligen djupt revolutionära konsekvenser, men dess motiv var mer defensiva än offensiva.³²

Just när man trodde att den kubanska politiken i Latinamerika definitivt hade vänt ryggen åt allt klassamarbete och orienterat sig mot socialistisk revolution, inträffade en militärkupp i Peru år 1968. Denna kupp skilde sig från de traditionella högerkupperna i det att de nya ledarna inte var några direkta marionetter till USA, utan ville skapa mer utrymme för det nationella, peruanska kapitalet och genomföra en jordreform. Den kubanska ledningen vände omedelbart kappan och började entusiastiskt lovprisa den politik som Velasco Alvarados militärjunta förde samt beskriva själva juntan som ”revolutionär”. Det räckte att en borgerlig militärregering genomförde vissa reformer, yttrade några antiamerikanska fraser och visade sig villig att förbättra förhållandena med Kuba, så blev denna regering plötsligt ”revolutionär”. När vägen en gång hade öppnats, så började det dyka upp nya ”revolutionära” regeringar i militäruniformer. Bland dessa var general Torrijos militärjunta i Panama och den kortvariga Torres-regeringen i Bolivia 1970-1971. Redan kort tid efter Ches död i Bolivia beslutade den kubanska ledningen att de socialistiska revolutionerna inte var det enda alternativet i Latinamerika. Det andra alternativet var att grupper inom den borgerliga militärapparaten genomförde sina egna ”revolutioner” uppifrån. Den förvirring som de kubanska ledarna med denna metodik skapade bland de latinamerikanska revolutionärerna, fick i många länder svåra konsekvenser. Och Kubas stöd för dessa reformistiska militärregeringar var inte bara läpparnas bekännelse, utan man stödde dessa okritiskt och i alla väder – även när massorna i Peru och Panama började kämpa mot sina nya förtryckare. Grundvalen för denna politiska vändning i den kubanska ledningens strategi kan inte heller anses vara dess egen politiska förvirring. Speciellt med tanke på kubanernas tidigare politik i Mexiko kan det bara tolkas

³² Det finns många exempel av revolutionära resningar i självförsvar och utan något globalt revolutionärt syfte. Några av dessa är Korea-kriget 1950-1953, gerillaupproren i Malaysia, Filippinerna och Indien efter 1948, samt gerillakriget i Vietnam 1946 och återigen från 1960.

som ett uttryck för, att för dem var ”de nationella intressena” viktigare än de förtryckta klassernas intressen i andra länder. Med andra ord höll uppbygget av ”socialism på en ö” på att bli den kubanska ledningens högsta ledstjärna.

Den kubanska ledningens stöd för borgerliga militärregimer i Peru, Panama och Bolivia var dock bara en början för en långtgående vändning i hela dess strategi i Latinamerika. Ches död och nederlaget i Bolivia ledde mycket snart till att Kuba började trappa ned sitt stöd till sina lärjungar på kontinenten och tala med mycket mindre bokstäver om de pågående gerillakrigen. De klarsyntaste castristiska gerillaledarna kunde inte förbise denna vändning, utan började mer eller mindre öppet kritisera Kubas nya politik och ta avstånd från den.³³

Åren 1970-1971 ledde återigen till nya innovationer i den kubanska Latinamerikapolitiken. På hösten 1970 valdes Salvador Allende till Chiles nya president. Allende ledde en regeringskoalition av reformistiska och centristiska arbetarpartier och mindre, småbogerliga grupper med uttalat syfte att bereda mark för en socialistisk samhällsomvandling genom fredliga medel och genom gradvisa förändringar inom den borgerliga statsapparaten. Hans ”chilenska väg till socialismen” var ingenting annat än en nygammal version av den urgamla klassamarbetsstrategin, som lämnade den borgerliga statens byråkrati och repressionsapparat intakt, samtidigt som massornas enda vapen var valsedeln. Castros Kuba stödde dock från första början ”den chilenska processen” och dess reformistiska ledare, vilka undantagslöst beskrevs som ”stora revolutionärer” i den kubanska pressen. Medan den reformistiska ledningen i Chile blint gick sitt oundvikliga öde till mötes under de avgörande åren 1972-1973, fortsatte den kubanska ledningen att heja på deras självmordsstrategi. Efter den fascistiska militärkuppen i september 1973 fortsatte Kuba att lovprisa dessa nederlagets arkitekter som revolutionära hjältar och bidrog så till den fortsatta förvirringen och illusionerna bland de chilenska motståndskämparna. Samma principiösa metod präglade också den kubanska attityden till den reformistiska folkfrontsalliansen Frente Amplio i Uruguay 1971. Trots att denna valallians leddes av en garanterat borgerlig general – Libero Seregni – och trots att dess program var heltigenom reformistiskt, stödde Kuba så gott som okritiskt Frente Amplio och ökade därmed den redan stora förvirringen bland den castristiska Tupamaros-gerillan och den uruguayiska vänstern i allmänhet.

Den kubanska flirten med de olika reformistiska klassamarbetsfronterna och deras ”fredliga väg” till blodiga katastrofer var ett klart tecken på, att det i praktiken knappast fanns någonting kvar av den strategi som formulerades åren 1966-1968. Stödet till reformistiska militärregeringar hade öppnat alla dörrar till klassamarbetspolitik under borgerliga militärapparaters ledning. Stödet till olika folkfronter bekräftade definitivt denna klassamarbetslinje och raserade samtidigt den tidigare castristiska tesen om den väpnade kampens nödvändighet. De tidigare avgrundsdjupa skillnaderna mellan castrismens och stalinismens teser i Latinamerika hade blivit väldigt vaga och trots stora organisatoriska motsättningar mellan castrister och stalinister på kontinenten var det redan under den första hälften av 70-talet mycket svårt att se någon kvalitativ skiljelinje mellan den kubanska ledningens och de latinamerikanska stalinisternas reella politik. Terminologin var visserligen ofta ganska annorlunda, men de konkreta politiska ställningstagandena hade kommit så nära varandra att det inte längre fanns någon grund för splittringen mellan det kubanska partiet och de andra latinamerikanska kommunistpartierna. Således var det bara naturligt att den kubanska ledningen aktivt bidrog till denna sammansmältningsprocess genom att år 1975 kalla de latinamerikanska partierna

³³ Den mest kända av dessa kritiker var den venezolanska Beväpnade nationella befrielsearméns (FALN) ledare Douglas Bravo. Bravo – som kubanerna tidigare beskrev som en av kontinentens viktigaste revolutionära ledare – började öppet kritisera Castros glidning bort från det revolutionära gerillakrigets väg och predika självständighet i förhållande till den kubanska statens politik.

till en gemensam konferens och genom att tillsammans med dessa underteckna en resolution om strategin på kontinenten.

Denna resolution från de latinamerikanska kommunistpartiernas konferens 1975 var ett historiskt dokument i den mån att den bekräftade en ny, gemensam teoretisk grundval för det kubanska partiet och de traditionella stalinistpartierna. Och denna gemensamma grundval var ingenting annat än den gamla beprövade stalinistiska strategin – prydd med vissa castristiska fraser. Dokumentet stakade en väg, kantad av klassamarbete mellan olika ”progressiva” krafter, ”revolutionära” militärregeringar och ”folkliga” valallianser – men gjorde samtidigt vissa obligatoriska, platoniska hänvisningar till ”den väpnade kampen”. I allt väsentligt representerade den nya linjen det som Castro år 1967 fördömt som ”förräderi” och som hans lärjungar på kontinenten brutit med på 60-talet. Cirkeln var sluten och den castristiska revolutionsstrategin på kontinenten begravdes högtidligt under Castros egen aktiv medverkan. För Kubas del var detta bara ett ideologiskt bekräftande av stalinismens definitiva konsolidering på själva Kuba, men det skapade väldigt svåra problem för de castristiska grupperna. Deras organisatoriska och politiska kris hade under hela 70-talet blivit gradvist värre, men den nya kubanska linjen ifrågasatte hela deras existensmotiv. Några av dessa grupper drog plikt-troget sina slutsatser och började snabbt närma sig de stalinistiska partierna, några fortsatte en organisatoriskt självständig existens, men utan politiska perspektiv och några började ta avstånd från castrismen och söka alternativa revolutionära vägar.

Under 70-talets gång fick den kubanska ”realpolitiken” i Latinamerika allt klarare former. Den långa kedjan av nederlag – som ledde en hel rad fascistiska militärregeringar till makten – förvärrade visserligen Kubas isolering och förhindrade närmare förbindelser med resten av kontinenten på grund av dessa regeringars oförsonliga kubafientlighet. Med tiden visade dock Kuba en allt större förmåga att anpassa sig till vilka regeringar som helst. Under den andra Perón-regimen utvecklade Kuba nära kommersiella och diplomatiska förbindelser med Argentina. Och när den blodiga Videla-juntan kom till makten genom en militärkupp 1976, fortsatte dessa förbindelser – i litet diskretare former. Medan Kuba offentligt fortsatte sina skarpa attacker mot andra militärjuntor på kontinenten, behandlade den kubanska pressen de argentinska generalerna med största diskretion och utan definitiva karakteriseringar. Denna mildhet är ingen tillfällighet, utan måste ses i ljuset av den argentinska juntans smidighet i upprätthållandet av ekonomiska och politiska kontakter med Sovjetunionen och Kuba själv.

Med det nya kampuppsvinget i vissa sydamerikanska länder sen 1977 och med den revolutionära utvecklingen i Mellanamerika och Karibiska havet har den kubanska utrikespolitiken åter hamnat på en central plats i hela halvklots utveckling. I mars 1979 kom en radikal småborgerlig regering till makten på den lilla karibiska ön Grenada genom att störta en USA-vänlig diktaturregering. I juli samma år störtades Mellanamerikas mest hatade och korrupta diktatur i Nicaragua när den sandinistiska folkarmén i samverkan med omfattande massrörelse besegrade Anastasio Somozas regim. Och den mellanamerikanska revolutionen har inte stannat upp vid Nicaraguas gräns, utan fortsatt att sprida sig till dess norra grannländer El Salvador, Honduras och Guatemala, vilka alla leds av ytterst repressiva oligarkier och deras militära hejdukar. Denna nya revolutionära våg har skärpt den politiska spänningen till det yttersta och öppnat möjligheter för verkliga, socialistiska revolutioner i området. I denna situation har den kubanska ledningen hamnat under ett objektivt tryck från många motsatta håll. USA-imperialismen har kraftigt ökat sina påtryckningar och hot mot Kuba – med syfte att hindra allt kubanskt stöd för de revolutionära krafterna. Kubas borgerliga ”vänner” och handelspartner på kontinenten har också gjort sitt bästa för att göra klart, att den kubanska ledningen måste välja mellan goda förhållanden till dem eller stöd till revolutionära rörelser. Å andra sidan är den kubanska revolutionens prestige bland de förtryckta massorna ännu så

stor, att dessa trots allt väntar politisk vägledning från Havanna och lyssnar mycket noggrant på vad Fidel Castro har att säga.

Kubas viktigaste eldprov under den nuvarande situationen har varit dess attityd till den nicaraguanska revolutionen och dess sandinistiska ledning. Denna ledning hade ett castristiskt ursprung på 60-talet, men i motsättning till den kubanska 26. juli-rörelsen kom den till makten genom en mycket djupare och mera organiserad massmobilisering. En stor del av sandinist-frontens (FSLN) ledning definierar sig som marxister och socialister, men lider samtidigt av många av de ytterst allvarliga politiska brister som var så typiska för de castristiska rörelserna. De värsta av dessa brister är oförståelse för proletär demokrati och en grundsyn om "revolution i stadier", vilket har lett till att FSLN efter sitt maktövertagande har fortsatt regeringssamarbetet med borgerliga element, lämnat stora delar av den nicaraguanska kapitalismen intakt och försökt kombinera de olika folkliga dubbelmaktsorganen med den kapitalistiska statens institutioner. Även USA:s – hittills – smidiga och aktsamma politik har bidragit till att FSLN-regimen i Nicaragua inte har gått över kapitalismens gränser utan fortsatt sin farliga balanspolitik – vilket i längden bara kan gynna de kapitalistiska krafternas nationella och internationella motattack mot den nicaraguanska revolutionen.

I detta läge har även Kuba spelat en central roll i den nicaraguanska utvecklingen. Dess politik gentemot Nicaragua har onekligen haft vissa positiva inslag, som till exempel dess stora materiella och icke-materiella hjälp för återuppbyggnadsarbetet efter inbördeskriget. Kubanska läkare och läkemedel har spelat en stor roll i Nicaraguas hälsovård, kubanskt skolningsmaterial och kubanska lärare har hjälpt FSLN att genomföra alfabetiseringskampanjen och sätta i gång skolsystemet osv.

Samtidigt har den kubanska ledningen politiskt sett spelat en ytterst tvetydig eller rent av reaktionär roll i Nicaragua. I stället för att använda sin väldiga politiska prestige till propaganda för snabba revolutionära antikapitalistiska åtgärder har Kuba hela tiden uppmanat FSLN till fortsatt kompromisspolitik med kapitalisterna nationellt och internationellt. Och i stället för att lyfta fram sin egen revolutionära uppgörelse med borgarstatens institutioner 1959-1960 som ett exempel för de nicaraguanska massorna i dag, har Fidel Castro hyllat FSLN:s "mogna" och "kloka" balanspolitik mellan borgerliga statsinstitutioner och direkta folkmaktsinstitutioner.³⁴ Det är redan i dag klart att Kuba inte använder sin politiska auktoritet i Nicaragua till någon revolutionär vägledning för massorna, utan tvärtom bidrar till en politisk förvirring bland dem och till FSLN:s kompromisspolitik – vilket på ett farligt sätt bromsar revolutionen och ökar månad för månad möjligheten för ett bakslag. Än så länge är visserligen ingenting definitivt förlorat i Nicaragua. Klasskampen i grannländerna och/eller provokativa angrepp från USA-imperialismens sida kan radikalisera FSLN-ledningen och tvinga den att gå över kapitalismens gränser, men om det händer, är det inte på grund av Kubas linje utan trots den. Den kubanska stalinismen i dag är visserligen villig att föra en politik som försvagar USA:s ställningar i Latinamerika, men dess fundamentala metodik för detta är klassallianser med nationalistiska borgerliga stater och rörelser, men inte att uppmuntra socialistiska revolutioner. Även denna linje kan i relativt nära framtid leda Kuba till väpnade konflikter med USA-imperialismen, men inte på grund av Kubas egna – funda-

³⁴ Det finns inga exempel på kubanska ställningstaganden som skulle ha uppmanat FSLN till djärva socialistiska åtgärder, men däremot otaliga exempel på det motsatta. I sitt tal den 26 juli 1979 sade Castro till exempel att Nicaragua "inte skulle bli ett nytt Kuba" och lovprisade de borgerliga latinamerikanska regeringarna kring den s.k. andiska pakten för deras subtila taktiska attityd till FSLN. Sen uppmanade han med starka ord FSLN att upprätthålla alliansen med dessa regeringar genom att säga att det var sandinisternas "plikt...att kvarhålla denna anda och denna breda front". Ett år senare tog han i sitt 26. juli-tal åter upp Nicaragua. Han erkände att Nicaragua inte var ett "socialistiskt land", utan ett land med "blandad ekonomi" och kallade denna politik från FSLN: sida "klok och mogen".

mentalt defensiva – linje, utan på grund av Washingtons objektiva behov att stoppa försvagningen av sina positioner i Mellanamerika och Karibiska havet och visa världens folk att ”Vietnam-syndromet” är över.

Kuba i Afrika och Asien

Efter Latinamerika har Kuba utan tvekan gjort sina största internationella insatser i Afrika och under senare hälften av 70-talet har Castros Afrikapolitik tidvis fått en central roll i hela den internationella politiken. Därför är det viktigt att från en marxistisk synpunkt noggrant granska vilka politiska syften och sociala krafter Kubas ökade närvaro på den svarta kontinenten i sista hand har tjänat.

Kubas politiska engagemang i Afrika är nästan lika gammalt som själva revolutionen. Under åren 1960-1961, när Castros regering genomförde den definitiva brytningen med imperialismen, pågick ett viktigt politiskt drama i den nya självständiga afrikanska staten Kongo (sedermera Zaire). Den vänsternationalistiska statsministern Patrice Lumumba motarbetades effektivt av de omfattande imperialistiska ekonomiska intressena, vilka med hjälp av stam-motsättningar och sina lokala agenter lyckades skapa nästan ett totalt kaos i landet. När detta ledde till ett veritabelt inbördeskrig, ingrep FN i Kongo. Men i stället för att hjälpa Lumumba att hålla ihop landet, motarbetade FN honom från början, hjälpte hans politiska motståndare och stod passivt vid sidan när imperialistagenten Moise Tshombes legosoldater brutalt mördade Lumumba. Lumumbas död ledde till ett förlängt gerillakrig i Kongo mot Tshombes och Mobutus reaktionära proimperialistiska regeringar. Kuba identifierade sig snart med de kongolesiska gerillakrigarna och började ge dem aktivt politiskt och materiellt stöd. Detta stöd nådde sin kulmen 1965 då Che Guevara – efter sitt diskreta försvinnande från Kuba – deltog nästan ett år i den kongolesiska befrielsearméns kamp.

Kubas andra stora intresse i 60-talets Afrika var de portugisiska koloniernas befrielsekamp. I Angola bröt den första väpnade revolten ut 1961 och inom två år följde befrielseströrelserna i Guinea Bissau och Moçambique efter. Även om kampen i Angola till en början leddes av krafter med en traditionell reaktionär ideologi och stamtänkande, tog mera ”vänsternationalistiska” grupper – som MPLA i Angola, FRELIMO i Moçambique och PAIGC i Guinea Bissau – snart över ledningen i befrielsekampen i sina länder. Dessa rörelsers småborgerligt nationalistiska karaktär och ideologi, kombinerade med vissa marxistiska fraser, påminde ganska mycket om de kubanska ledarnas egen bakgrund och tidiga ideologi. Därför identifierade Kuba sig mycket starkt med MPLA, FRELIMO och PAIGC och började ge växande politiskt och materiellt stöd åt dessa.

Kubas tredje stora intresse i Afrika var Algeriet. Den algeriska frihetskampen pågick samtidigt med den kubanska och både metoderna och de uttalade målsättningarna var ganska lika. När Algeriet år 1962 äntligen fick sin självständighet och när FLN:s vänsterfalang – ledd av Ben Bella – efter en inre maktkamp tog ledningen, hälsade Kuba med entusiasm ”brodernationens” seger. En kort stund såg det ut som om Algeriet skulle följa Kubas väg, när en radikal jordreform genomfördes och arbetarna började kämpa för självstyre i produktionen. Men Ben Bellas småborgerliga regering hade ingen strategi och år 1965 slog de borgerliga elementen definitivt tillbaka revolutionen genom en militärkupp ledd av Houari Boumedienne. Ben Bellas fall var ett svårt bakslag för Kuba och satte definitivt stopp för 60-talets enda afrikanska revolution som var nära att växa direkt över till socialistisk revolution. Kuba såg dock inget annat alternativ än att flytta sitt stöd från Ben Bella till Boumedienne och fortsätta hylla den stympade revolutionen i Algeriet.

På andra håll i Afrika förblev Kubas engagemang mera begränsat. Kubanerna gav visst stöd till de eritreanska befrielsekämparna i deras krig mot Haile Selassies etiopiska imperium. De

stödde också – mest verbalt – radikala oppositionsrörelser i vissa fransktalande västafrikanska länder och gav givetvis politiskt stöd för svarta nationaliströrelser i Södra Afrika.

Den allmänna slutsatsen av Kubas afrikapolitik på 60-talet är att den i allt väsentligt förblev stödpolitik för radikala svarta nationaliströrelser och småborgerliga befrielseströrelser på deras egennivå. Kuba hade ingen förståelse för speciellt antikapitalistiska målsättningar och kampmedel inom ramen för den afrikanska revolutionen och därför kunde man inte kombinera sitt nödvändiga stöd för nationaliströrelser med en radikal kritik av dessas politiska brister och med en popularisering av sitt eget exempel på den permanenta revolutionens dynamik. När många av dessa rörelser så småningom kom till makten och snabbt började byråkratiseras och bromsa revolutionens utveckling, kunde Kuba inte göra mycket annat än att fortsätta stöda dem på deras egna politiska nivå. Kubanerna fick acceptera tanken ”att Afrika inte var moget för socialistiska åtgärder” – eller också fick man börja rucka på verkligheten och kalla regeringar som inte hade någonting gemensamt med socialismen, för ”socialistiska”.

Under 70-talets gång blev Kubas internationella politik allt klarare en integrerad del av det ”socialistiska lägrets” – d.v.s. sovjetbyråkratins – strategi. För Kubas del ledde detta till att man fick ingripa i den afrikanska politiken med allt större materiella och militära insatser. Det är ingen tillfällighet att Kubas ökade militära och politiska närvaro i Afrikas horn och i Södra Afrika i hög grad sammanfaller med Sovjetbyråkratins ökade strategiska intresse för dessa områden. De två klaraste exemplen på detta är Kubas roll i Angola och Etiopien.

Efter det portugisiska kolonialväldets sammanbrott bröt ett inbördeskrig i Angola ut 1975 och Sydafrikas och Zaires aktiva roll i detta krig internationaliserade snart konflikten. I detta läge gjorde Kuba ett snabbt och effektivt militärt ingripande i Angola och lyckades hjälpa det småborgerligt nationalistiska MPLA att driva ut de sydafrikanska trupperna och krossa deras angolanska allierade – FNLA och Unita. Denna militära insats – vilket av allt att döma huvudsakligen finansierades av Sovjetunionen – hade på kort sikt mycket progressiva konsekvenser, i och med att den hindrade den sydafrikanska rasistregeringens planer att göra Angola till sin neokoloniala lydstat under en svart marionettregering.

Men samtidigt bidrog Kubas förlängda närvaro i landet till en effektiv konsolidering av en repressiv kapitalistisk regim under ledning av MPLA. Under själva inbördeskriget bestod MPLA:s urbana massbas till stor del av oberoende folkliga kommittéer, vilka kunde ha utvecklats till genuina antikapitalistiska dubbelmaktsorgan. Efter segern började MPLA dock omedelbart integrera dessa kommittéer i sina egna byråkratiska strukturer och rensa ut alla vänsterelement med rena terrormetoder. De talrika kubanska politiska och militära rådgivarna stödde från början denna ”integreringspolitik”, som leddes av MPLA:s ”radikalaste” ledare Nito Alves. När Alves väl genomfört sin uppgift och krossat de oberoende folkliga organen, stöttes han ut av MPLA:s ”moderate” falang, ledd av Agostinho Neto. När Alves-anhängarna svarade med ett kupp försök, ingrep de kubanska militärtrupperna och hjälpte Neto-falangen att krossa sina motståndare. Under de senaste åren har Angola allt klarare glidit in i öppet samarbete med det internationella kapitalet och gett det allt större utrymme att fortsätta sina aktiviteter i landet och utsuga de angolanska arbetarna och fattigbönderna. De kubanska rådgivarna har aktivt medverkat till denna politik och garanterat den neokoloniala MPLA-regeringens fortsatta stabilitet. Fem år efter befrielsekampens seger är den angolanska revolutionen effektivt krossad och Kuba – som aktiv deltagare i denna utveckling – bär ett tungt ansvar för det. Det imperialistiska kapitalet från USA och Västeuropa har visserligen fått dela ”utvecklingen” av Angolas ekonomi med Sovjetiska och Östeuropeiska rådgivare och projektledare, men detta samarbete har hittills gått ganska harmoniskt och de enda som

har verklig anledning att vara missnöjda med det är de angolanska massorna själva, vilka effektivt har berövats sin långvariga kamps frukter.³⁵

Kubas roll i Etiopien efter Haile Selassies fall 1974 har varit minst lika aktiv, men utan några av de positiva konsekvenser som dess ingripande i början fick i Angola. Som en balansräkning över Kubas insatser för ”den etiopiska revolutionen” kan man säga att den har effektivt hjälpt en bonapartistisk borgerlig militärregering att konsolidera sin makt, med våld hålla ihop ett konstgjort imperium på bekostnad av förtryckta minoritetsnationaliteter och föra ett hejdlöst utrotningskrig mot en berättigad nationell befrielsekamp.

Efter blodiga interna uppgörelser med sina konkurrenter lyckades Mengistu Haile Mariam konsolidera sin maktposition i toppen av den styrande militärjuntan – Dergue – som kom till makten efter störtandet av kejsaren Haile Selassie 1974. Under Mengistu krossade Dergue med otrolig brutalitet och hänsynslöshet alla oberoende vänsterorganisationer som inte accepterade militärstyret och även de som gav honom ”kritiskt stöd”. Studenterna som var misstänkta för oppositionella tendenser slaktades massvis. Samtidigt intensifierade Mengistu utrotningskrigen mot de eritreanska och somaliska minoriteternas kamp för nationell befrielse. Åren 1977-1978 ledde detta till en våldsam upptrappning av krigsåtgärderna i de etiopiska gränsområdena – under aktiv kubansk och sovjetisk medverkan.

När Kuba år 1977 – i samråd med Sovjet – började sända militärrådgivare i stor skala till Etiopien, hade de nationella minoriteternas kamp i Eritrea och Ogaden, samt den fortsatta inre oppositionen mot Dergue trängt Mengistu i ett hörn, från vilket han inte kunde ta sig ut utan hjälp. På sommaren 1977 hade de eritreanska befrielseströrelserna befriat så gott som hela sitt land och den somaliska befrielsekampen i Ogaden hade blivit så stark att Sovjetunionens tidigare nära allierade – Somaliens ledare Siad Barre – ingrep militärt för att försäkra sin kontroll över ogadensomalierna. De kubanska och sovjetiska vapnen och militärrådgivarna vände dock snart styrkeförhållandena till Mengistus förmån och han lyckades driva ut både den somaliska armén och de lokala frihetskämparna i Ogaden. Enligt de flesta vittnesmålen ledde Mengistus återerövring av Ogaden till en otroligt brutal repression mot den delen av lokalbefolkningen som inte redan hade flytt till Somalia. Efter Ogadenkriget vände Mengistu sina vapen mot Eritrea och drev, med hjälp av massiva luftbombningar och pansarstyrkor, befrielsekrafterna tillbaka till sina stödpunkter på landsbygden. Brutaliteten i denna offensiv var – om möjligt – ännu större än i Ogaden, men trots detta har inte Etiopien lyckats knäcka de eritreanska befrielsekrafterna, som fortsätter att åtnjuta massivt stöd bland civilbefolkningen.

Det finns inte den minsta anledning att kalla den kubanska politiken i Etiopien tvetydig, för denna politik har haft en klart och entydigt reaktionär karaktär och reaktionära konsekvenser. Kubansk närvaro har inte lett till några som helst revolutionära åtgärder, eftersom t.ex. den progressiva jordreformen genomfördes i allt väsentligt före Mengistus maktövertagande. Tvärtom har de kubanska politiska och militära rådgivarna hjälpt Mengistu att konsolidera en repressiv och blodbesudlad bonapartistisk regim, som effektivt stoppar all vidare revolutionär utveckling. Genom att hylla Mengistu som ”en äkta revolutionär” och till och med ”stor marxist” har kubanerna gjort en stor björntjänst för de etiopiska, eritreanska och somaliska massorna – genom att politiskt förvirra och missleda dem. Och genom att ekonomiskt och militärt stöda hans utrotningskrig mot de nationella minoriteterna har kubanerna (och ryssarna) blivit medbrottslingar i en folkmordspolitik. Att kubanerna sen under det senaste året har undvikit ett direkt militärt deltagande i eritreakriget och nöjt sig med ett ekonomiskt och

³⁵ Detta nya samarbete mellan de imperialistiska investerarna och de östeuropeiska rådgivarna och ”hjälparna” i Angola har detaljerat beskrivits i Claude Gabriels artikel om Kubas roll i Afrika i *Intercontinental Press/Inprecor* 6/1979.

politiskt stöd för Mengistu – kombinerat med vissa förslag till ”autonomi” för Eritrea – minskar inte deras ansvar, ty det som eritreanerna kämpar för är en självständig stat. Och den som nekar dem rätten till denna, sviker en fundamental revolutionär princip. I dag deltar Kuba – i samråd med sovjetbyråkratin – i en cynisk stalinistisk maktsfärpolitik, som hjälper till att hålla vid makten vilken regering som helst som är villig att upprätthålla vänskapliga förhållanden till ”socialistiska länder”. Och denna politik förs – oavsett hur kontrarevolutionär och repressiv politik dessa regeringar för inåt.³⁶ Kubas hycklande försvar för de afrikanska ländernas konstgjorda gränser – dragna av kolonialmakter – och dess ständiga hyllningar till de neokoloniala afrikanska regeringarnas gemensamma organ (OAU) är talande bevis för detta.

Summa summarum kan det sägas, att Kubas massiva närvaro i Afrika under senare delen av 70-talet ingenstans har gynnat revolutionära socialistiska krafter – trots att sådana krafter har börjat dyka upp i allt fler afrikanska länder. De ungefär 40 000 kubanska militära, tekniska och ekonomiska rådgivare som etablerat sig i 20-talet afrikanska länder, har i vissa fall tillfälligt gynnat den anti-imperialistiska kampen under småborgerliga nationalistiska rörelser, men i de flesta fallen har de hjälpt repressiva borgerliga regimer att konsolidera sina maktpositioner gentemot massorna och att fortsätta det neokoloniala beroendet av imperialismen. Det enda villkoret för det kubanska stödet till afrikanska regeringar har varit, att de inte har varit direkta marionetter till den amerikanska imperialismen eller till Sydafrika, utan har motiverat sin politik med några radikala fraser och har varit villiga att utveckla politiska och ekonomiska förhållanden med ”det socialistiska lägret”. Med andra ord har Kuba allt oftare handlat som Sovjetunionens ”ombudsman” i Afrika. Som ett land med delvis afrikanska traditioner och afrikanskt blodarv har Kuba haft alldeles speciella möjligheter att spela denna roll på ett sätt som de ”vita” ryssarna och andra östeuropéer aldrig skulle ha kunnat göra. Och Kuba har också mycket effektivt utnyttjat sin roll som ett ”tredjevärldsland” och sin gamla revolutionära prestige till förmån för hela ”det socialistiska blocket” i Afrika. Å andra sidan har allt fler borgerliga afrikanska regeringar insett det kloka i att använda den kubanska närvaron som ett alibi för sin ”progressiva” karaktär. Till och med sådana blodbesudlade terrorregeringar som M. Nguames regim i Ekvatorialguinea och Idi Amins regim i Uganda drog nytta av kubansk hjälp till sina länder.

Och samtidigt som Kuba ingenstans har visat något intresse för de framväxande militanta fackföreningarna, de små marxistiska vänstergrupperna eller de radikala studentrörelserna, har man börjat karakterisera allt fler sittande neokoloniala regeringar som ”socialistiska”. I intervjun med den amerikanska reportern Barbara Walters år 1977 presenterade Castro en omfattande lista på afrikanska regeringar som ”arbetar för socialismen”. Enligt honom var bland annat Algeriet, Libyen (!), Etiopien, Moçambique, Angola, Dahomey (!!) och Guinea Bissau på väg att bli socialistiska länder. Denna typ av extrema politiska förvrängningar av begreppen kan på intet sätt bero på att den kubanska ledningen skulle vara felinformerad, ty det finns knappast något utomafrikanskt land som är bättre informerat om kontinenten än Kuba. Den enda orsaken till den kubanska linjen och den nuvarande närvaron i Afrika är att det är det bästa sättet att gagna den kubanska och sovjetiska stalinismens intressen på

³⁶ Ett ganska vanligt argument för ett subilt försvar för Kubas roll i Etiopien har varit, att kubanerna inte kan ”påtvinga revolutioner” eller ingripa i regeringars inre politik. Men både i Angola och i Etiopien har kubanerna ingripit i regeringarnas politik. I Angola stödde de länge Nito Alves-falangen men hjälpte sen Neto att krossa den. I Etiopien försökte kubanerna att tvinga Mengistu att övergå till ett civilt styre under ett marxistiskt parti genom att smuggla in den stalinistiska Meison-organisationens ledare i landet och övertyga Dergue om behovet av ett parti. Dessa politiska manövrer hade dock ingenting att göra med revolutionära principer eller massornas intressen – för skulle kubanerna verkligen velat agera enligt revolutionära principer, så hade de inte litat på några hemliga byråkratiska manövrer bakom massornas rygg, utan gått direkt till massorna och deras oberoende organisationer och berättat sanningen om de sittande regeringarna.

kontinenten – på bekostnad av USA-imperialismen men också på bekostnad av de afrikanska massorna.

I Asien har Kuba aldrig spelat en lika aktiv roll som i Latinamerika och Afrika, men dess linje i förhållande till de stora politiska händelserna på den asiatiska kontinenten har följt ungefär samma principer. Kubas största engagemang i Asien har förstås varit i Indokina, där Vietnams kamp mot den amerikanska imperialismen djupt påverkade den kubanska statens politik under hela 60-talet. Vietnamkrigets kulmen och den kubanska utrikespolitikens mest radikala vänstersväng åren 1966-1968 inträffade vid samma tidpunkt och till exempel Che Guevaras sista krig i Bolivia var inte utan logiskt samband med Vietnamkriget, ty hans strategi var att splittra imperialismens krafter genom att skapa ”två, tre, flera Vietnam”. Che och vissa andra kubanska ledare gisslade också ofta ”det socialistiska lägrets” passivitet under Vietnam-kriget och den öppna splittringen mellan Kina och Sovjet inför imperialismen, samt betonade behovet av att bemöta USA:s krig på ett enhetligt och militant sätt. Trots att Kuba aldrig sände trupper till Vietnam, stödde man kampen på många sätt och har även efter kriget fortsatt att ha speciellt nära förbindelser med den vietnamesiska regeringen. Detta nära förhållande betonades igen under Vietnams invasion i Kambodja (vilket kubanerna helhjärtat stödde) och under Kinas angrepp på Vietnam (vilket kubanerna lika helhjärtat fördömde). Under en viss tid på 60-talet visade Kuba, Vietnam och Nordkorea även klara tendenser att försöka skapa någon slags ”tredje linje” inom världskommunismen – vid sidan av Sovjet och Kina – men denna tendens konkretiserades aldrig i någon klar politisk form. På 70-talet har både Kuba och Vietnam allt klarare anslutit sig till sovjetblocket. Det som har förenat Kuba och Vietnam på ett speciellt sätt, har främst varit att dessa två regeringar alltid har lämnats utanför ”den fredliga samexistenspolitiken”, som USA har tidvis varit tvunget att följa i förhållande till Sovjet och Kina. I självförsvar har både Kuba och Vietnam varit tvungna att tidvis följa en mycket militantare politik och uppmuntra revolutionära rörelser. Bådas motiv har dock främst varit nationella och defensiva och de har av naturliga skäl aldrig lett till någon offensiv internationell revolutionär strategi. De kubanska och vietnamesiska byråkratiernas materiella privilegier i dag är kvantitativt lägre än i de rikare ”broderländerna” och de båda ledningarna har också varit tvungna att behålla närmare kontakter med massorna än t.ex sovjetbyråkrater. Bådas strategi i dag är dock framför allt att ”bygga socialism” i sitt eget land – inte att sprida revolutionen internationellt.

I förhållande till Kina har Kubas politik alltid varit beroende av den ekonomiska och politiska navelsträngen till Sovjetunionen. En kort tid under 60-talet försökte Kuba hålla sig utanför konflikten Sovjet-Kina och Fidel och Che flirtade även i viss mån med många speciellt kinesiska teorier. Kulturrevolutionen i Kina och den öppna brytningen mellan Moskva och Peking satte dock definitivt stopp för all slags neutralitet i Havanna och kinesernas egoistiska agerande i sina handelsförbindelser med Kuba fördjupade klyftan. Redan vid slutet av 60-talet fördömde Castro öppet Kina och tog oreserverat ställning för Sovjet. När den kinesiska utrikespolitiken på 70-talet blev allt mer reaktionär och USA-vänlig, blev Kubas kritik mot Peking allt häftigare. Samtidigt minskade dock trovärdigheten i denna kritiks revolutionära principfasthet i snabb takt när Kuba allt öppnare började hylla Moskvas reaktionära politik och tåga eller välsigna även dess värsta brott. I dag har Kubas politik gentemot Kina fått en nästan lika sekteristisk och rasistisk stämpel som Sovjets hätska anti-Kinapolitik. Vissa artiklar i den kubanska pressen har till och med börjat ifrågasätta Kinas karaktär som arbetarstat (”socialistisk stat”). Samtidigt karakteriserar dock Kuba många reaktionära neokoloniala regeringar som ”socialistiska”. Den nuvarande kubanska attityden till den kinesiska arbetarstaten är inget principiellt avståndstagande från den kinesiska stalinismens reaktionära utrikespolitik, utan ett ytterligare bevis för den kubanska byråkratins allt närmare integrering i sovjetbyråkratins maktsfär.

I övriga Asien har Kuba varit mest aktiv i Mellanöstern. I konflikten mellan Kuba och arabstaterna har Kuba alltid i största allmänhet stött arabregeringar och tagit avstånd från Israels erövringspolitik. Den har också upprätthållit förbindelser med de olika palestinska organisationerna och givit dessa viss hjälp. Men längre än så har Kuba aldrig kommit i sin förståelse av den politiska dynamiken i Mellanöstern. Kuba har aldrig förstått den sionistiska statens speciella karaktär, och därför har den aldrig heller ifrågasatt Israels existensrätt som en judisk stat, utan försvarat denna ”rätt” och upprätthållit även vissa förbindelser med Israel. I stort sett har Kuba behandlat mellanöstern-konflikten som ett nationellt problem som kan lösas genom att Israel lämnar tillbaka de arabiska områdena och garanterar palestinierna rätten till ett eget hemland. Denna linje skiljer sig inte speciellt mycket från sovjetbyråkratins strategi, vars främsta syfte är att tvinga Israel till en ”förhandlingslösning” med alla arabstater och PLO. Trots att Kuba ofta försvarat arabernas sak i militantare termer än Sovjet, har man aldrig förstått nödvändigheten av en revolutionär socialistisk lösning för hela området – med syfte att förena araber, judar och alla nationaliteter inom samma stat, med samma rättigheter och skyldigheter. Därför har Kuba aldrig i grunden brutit med den ”fredliga samexistenspolitiken” i Mellanöstern.

Den kubanska politikens avgörande svagheter kommer ännu klarare till synes i Kubas förhållande till olika arabregeringar. Denna politik har praktiskt taget hela tiden varit genomsyrd av en totalt falsk klassanalys och en därav följande opportunistisk attityd till de etablerade regeringarna i arabvärlden. Havannas linje har även här varit fientlighet bara mot sådana regeringar som varit öppet proamerikanska och ett mer eller mindre okritiskt stöd för alla andra regeringar. Enligt den kubanska pressen är de flesta nuvarande arabregeringarna inte bara ”anti-imperialistiska” utan även ”socialistiska”: Algeriet, Libyen, Irak, Syrien och även mullornas Iran (!) Före Sadats tid tillhörde även Egypten samma kategori. Denna typ av ”realpolitik” i förhållande till borgerliga regeringar har inte bara tvingat Kuba att totalt förvränga innehållet av ordet ”socialism”, utan också att förkasta själva perspektivet av socialistiska revolutioner inom området. Enligt Castro – som tydligen har blivit inspirerad av den så kallade ”islamska revolutionen” i Iran – är det troligast att de revolutionära processerna i islamska länder inte kommer att genomföras under ett marxistiskt, utan snarare under ett religiöst ledarskap. Återigen måste man anmärka, att denna typ av ”analys” nog har mycket mera att göra med en viss ”realpolitik” i förhållande till de sittande regeringarna, än med någon bristande politisk skolning hos Fidel Castro.

Under de senaste åren har Kubas allmänna prestige i ”tredje världen” stigit kraftigt, framför allt på grund av dess roll i den så kallade icke-allierade rörelsen. Kuba har allt mer agerat som en självklar ledare för denna ”rörelse”, skickligt försvarat sovjetbyråkratins intressen inom den och agerat som den radikala uttolkaren av ”tredje världens” intressen utåt. Kamrat Ernest Mandel har på ett utmärkt sätt analyserat denna kubanska politik i tidskriften *Fjärde internationalen* 1/1980.* Här är det på sin plats att med några ord belysa vilka intressen Kuba verkligen driver genom sitt agerande inom den ”icke-allierade” rörelsen. Denna ”rörelse” är ingen rörelse i ordets egentliga mening. Bakom den står ingen organiserad kraft av proletära och halvproletära massor, och de delegater som deltar i ”rörelsens” internationella konferenser, är allra minst några representanter av sina egna länders förtryckta massor. Tvärtom representerar de regeringar som deltar i ”rörelsens” konferenser oftast de mest privilegierade klasserna och skikten i sina egna länder. Dessa korrumperade neokoloniala regeringar är livrädda för alla rörelser som de fattiga och förtryckta massorna i deras länder sätter i gång och därför slår de ofta ned sådana rörelser med yttersta grymhet. När sådana regeringar samlar sig till internationella konferenser och kräver förbättringar för tredje världen, kräver de faktiskt inga förbättringar för de breda massorna i sina egna länder, utan litet större andel av

* Se [Den alliansfria rörelsen](#)

de imperialistiska vinsterna – för att öka sin egen makt och konsumtion. De neokoloniala borgerliga regeringarna är i dag i stor majoritet inom den ”icke-allierade rörelsen”, och de är tusen gånger mera rädda för sina egna länders massor än för imperialismen. Därför kan de aldrig heller på något definitivt sätt bryta med imperialismen. Det mesta de kan göra är att förhandla med imperialismen om litet större smulor, genom att peka på faran för verkliga revolutioner om inte imperialismen delar bytet litet jämlikare.

Genom att i väldigt hög grad identifiera sig med ”den icke-allierade rörelsen” och genom att presentera den som en revolutionerande faktor i världspolitiken har Fidel Castro gjort den värsta tänkbara björntjänsten för ”den stora majoriteten av det lidande människosläktet” – för vilket han påstår sig tala. Genom att presentera olika repressiva borgerliga regeringar – från Sri Lanka till Iran och från Libyen till Peru – som ”progressiva” eller till och med ”revolutionära” bidrar han till allt större politisk förvirring bland dessa massor och bromsar uppbygget av verkliga rörelser – vilka kan bara byggas i skarp motsättning till de etablerade regeringarna.

Och genom att okritiskt lovprisa sovjetbyråkratins och andra ”socialistiska länders” internationella politik bidrar han bara till illusioner om, att allt skulle bli bra om man bara skulle skapa bättre ekonomiska och politiska förhållanden till dessa länder. I sin roll som ”den icke-allierade rörelsens” ledare i Havanna och New York 1979, liksom under tidigare år, har Fidel Castro inte agerat som en revolutionär ledare för den kubanska arbetarstaten, utan som en konservativ byråkrat, som påstår sig tala för massorna men är så rädd för dessa, att han bara litar på etablerade regeringar och byråkratier som deras talesmän.

Kuba och sovjetblocket

När Fidel Castros gerillasoldater kom till makten på Kuba, hade de inget speciellt intresse för Sovjetunionen, för de hade aldrig fått varken moraliskt eller materiellt stöd därifrån. Och Nikita Chrusjtjovs Sovjet visade – om möjligt – ännu mindre intresse för de tvivelaktiga skäggiga männen som tagit makten på sockerön. I viss mån motsvarade 26. juli-rörelsen den bild av ”demokratiska, nationella borgerliga revolutionärer” som sovjetteorin hade börjat utveckla för halvkoloniala länder. Men männen kring Castro var från början litet *för* radikala för att riktigt passa in i den bilden. Dessutom genomgick Sovjetunionens utrikespolitik 1959 en mycket känslig fas i förhållande till USA. På sommaren träffade Eisenhower och Chrusjtjov i Camp David och inga revolutionära äventyr på USA:s egen bakgård fick störa ”Camp David-andan”. Med andra ord var Sovjet högst ovillig att satsa på Castros revolution, som ju kunde rubba dess mycket viktigare globala planer. Till en början intog Castros regering en lika kylig attityd till Sovjet. I många av sina tal gisslade Fidel ”kommunismen som förstör friheten” och talade om strikt neutralitet mellan blocken. Att Kuba och Sovjet ändå mycket snart började närma sig varandra, berodde inte så mycket på dom själva som på USA:s agerande.

Med revolutionens inre radikaliserings och USA:s allt öppnare fientlighet och sabotage mot den började de kubanska ledarna allt klarare känna behovet av starka vänner, som kunde ge dem ekonomiskt, politiskt och militärt stöd mot den stora aggressiva grannen i norr. Det började verka allt naturligare att den bästa garantin skulle vara vänskap med USA:s motpol på den internationella arenan. Inte bara de kubanska stalinisterna från PSP, utan också fidelister som Che och Raul Castro började se en allians med Sovjetunionen som en nödvändighet. Efter upprepade kontaktförsök från kubanernas sida gick Sovjet slutligen med på att skicka veterandiplomaten Anastas Mikojan till Kuba för att ”ta pulsen” på Castro. Ekonomiskt sett gick han långt mer än halvvägs kubanernas krav till mötes och slöt ett generöst handelsavtal med dem, men samtidigt ville han undvika alla klara politiska engagemang på Kuba, vilka skulle kunna provocera amerikanerna.

U-2 intermezzot i maj 1960 ändrade dock helt Sovjets attityd, för efter det var ”Camp David-andan” definitivt död och Moskva hade ingenting att förlora i ett engagemang i Kuba. Samtidigt började den avgörande, antikapitalistiska fasen i den kubanska revolutionen och USA gick över från diplomatiska påtryckningar till öppen ekonomisk blockad, sabotage och krigsförberedelser mot Castro-regeringen. Sovjet fick ersätta den amerikanska oljeimporten till Kuba och sen ta över hela den amerikanska sockerkvoten. Ches omfattande industrialiseringsplaner finansierades till stor del med sovjetiska krediter och Kuba började också i snabb takt ersätta de amerikanska fabrikerna, maskinerna och reservdelarna med sovjetiska och andra östeuropeiska produkter. Det kan utan tvekan sägas, att trots alla svåra politiska beroendeförhållanden – till vilka alliansen med Sovjet ledde – räddade dess ingripande på Kuba 1960 revolutionen från total ekonomisk undergång.

Den ekonomiska alliansen mellan Kuba och Sovjet spred sig mycket snabbt också till den politiska nivån. Redan på sommaren 1960 varnade Chrusjtjov offentligt USA för aggressioner mot Kuba och antydde subtilt att bakom Kuba stod Sovjets makt. På hösten, i FN:s generalförsamling omfamnade de nya vapenbröderna Nikita och Fidel varmt varandra och efter detta kunde ingen tvivla på att Kuba hade lämnat ”neutraliteten” och valt sida i världspolitiken. Våren 1961 bekräftade Kuba definitivt den socialistiska karaktären på sin revolution och samma år gick Fidels rörelse samman med de kubanska stalinisterna. Smekmånaden mellan de nya allierade verkade bli både lång och lycklig. Ryssarna beviljade kubanerna generöst de krediter som de begärde, ersatte de amerikanska reservdelarna med sina egna och började skicka hundratals rådgivare för att hjälpa kubanerna att få ordning på sin ekonomi och sitt försvar. De kubanska ledarna tycktes under denna tid vara nästan undantagslöst nöjda med det stora ”broderlandets” agerande och fulla av entusiasm för den sovjetiska versionen av ”socialismen”. Sen började dock allt dunklare moln samlas kring den chrusjtjovska solen.

De första sprickorna i det nya broderskapets fasad blev synliga när det började visa sig att den sovjetiska och östeuropeiska teknologin ofta passade mindre bra under de kubanska förhållandena och att den i varje fall var kvalitetsmässigt underlägsen den gamla kapitalistiska teknologin. Dessutom började ryssarnas intresse för Ches chockindustrialisering svalna betydligt efter den första tidens entusiasm. I och med deras minskade generositet och misslyckandet av den kubanska omstruktureringsplanen kom det till vissa slitningar mellan kubanerna och deras rådgivare. Den första egentliga krisen i de rysk-kubanska förhållandena uppstod dock under den så kallade missilkrisen i oktober 1962. De kubansk-amerikanska förhållandena hade vid början av 1962 nått nollpunkten och det rädde mer eller mindre krigstillstånd mellan Washington och Havanna. I detta läge kom ryssarna med ett förslag att garantera revolutionens säkerhet genom sovjetiska medeldistansmissiler, placerade på Kuba. Castro gick med på detta och under sommaren började ryska tekniker montera avfyrningsramper för dessa missiler. När amerikanerna fick klart för sig vad som höll på att hända, reagerade Kennedy genom att låta den amerikanska flottan blockera Kuba och kräva att missilerna skulle dras tillbaka. Under en veckas tid svävade världen på randen till totalt kärnvapenkrig, men sen kapitulerade Chrusjtjov inför USA:s höga hasardspel och beslöt ensidigt att dra tillbaka missilerna, utan att ens fråga kubanerna. Dessutom gick ryssarna också med på kravet på internationell kontroll över missilernas nedmontering på Kuba.

Castros reaktion var rasande och även om han inte kunde hindra missilernas tillbakadragande, talade han i klarspråk om, vad han tänkte om saken och om Chrusjtjovs sätt att behandla Kuba, som om den bara hade varit en betydelselös schackpjäs. Kuba sade också blankt nej till all internationell kontrollverksamhet på sitt område – trots FN:s generalsekreterare U Thants begäran – och för en tid blåste riktigt iskalla vindar mot Sovjetunionen på Kuba. Illusionen om att Sovjetunionens enorma militära makt vid alla tillfällen skulle skydda Kuba låg i ruiner. Och frågan var, om inte själva placeringen av missilerna hade haft helt andra motiv än för-

svaret av Kuba.³⁷ Dessutom hade Chrusjtjovs tillvägagångssätt djupt kränkt Kubas ”nationella ära” och dess suveränitet över sitt eget område. De formella förhållandena mellan de två länderna reparerades visserligen snart – inte minst på grund av nya ryska krediter och löften om ekonomisk hjälp – och de förblev korrekta under de följande åren, men de kubanska ledarna reserverade sig rätten att offentligt kritisera Sovjets politik och gå emot den i alla de fall där de inte var överens med den. Och åren 1963-1969 fanns det ofta sådana tillfällen. Kubanerna vägrade blankt att gå med i avtalet om förbud mot kärnvapenprov 1963. Under de följande åren yttrade flera kubanska ledare – framför allt Che Guevara – sig mycket kritiskt om Sovjetunionen i en lång rad frågor: den chrusjtjovska synen på fredlig samexistens, Sovjetunionens ekonomisk-politiska förbindelser med latinamerikanska diktaturregimer, Sovjetunionens handelspolitik gentemot tredje världen, ”marknadssocialistiska” reformer i Östeuropa samt bristen på politisk medvetenhet och aktivitet i de ”socialistiska länderna”. Denna kritik ökade gradvist, för att nå sin kulmen åren 1967-1968, då en politisk brytning med Sovjetunionen tidvis var nära. Sen – efter ockupationen av Tjeckoslovakien – började kritiken snart avta, för att definitivt dö ut följande år, samtidigt som förhållandet åter blev extra varmt. För att riktigt förstå orsakerna till denna tvärvändning i det kubansk-sovjetiska förhållandet är det motiverat att granska närmare banden mellan Havanna och Moskva samt begränsningarna i den kubanska sovjetkritiken.

Det går inte att neka att kubanerna åren 1963-1969 i många frågor kritiserade Sovjets internationella politik på ett sätt som gynnade världsrevolutionens krafter och slog hårt mot den stalinistiska byråkratins reaktionära manövrer. När Che och Fidel tog avstånd från sovjetledarnas illusionsmakeri om harmonisk fredlig samexistens med imperialismen och från deras förvirrade rituella fredspredikande bland världens arbetare, ökade de samtidigt massornas möjligheter att förstå nödvändigheten att krossa imperialismen innan någon varaktig fred kan uppnås. När de gisslade Sovjetunionens egoistiska handelspolitik och dess samarbete med blodiga diktaturer, ökade de massornas möjligheter att förstå stalinismens konservativa karaktär som försvarare av status quo och behovet av proletär internationalism som alltid sätter de förtrycktas kamp världen över högre än diplomatiska och ekonomiska intressen. När de kritiserade Sovjetunionens och Kinas egoistiska och splittrande attityd under Vietnamkriget, ökade de massornas möjligheter att förstå behovet av internationell kampenhet och fördöma nationell egoism. Och när Fidel bland annat i sitt tal om Tjeckoslovakien gick hårt åt massornas avpolitisering och partiledningarnas isolering i Östeuropa, väckte han, kanske mot sin vilja, i många huvuden frågor om de grundläggande orsakerna till dessa fenomen mitt under ”socialismen”.

Längre än så nådde dock aldrig den kubanska kritiken – av många olika orsaker. För det första berodde Kubas militantare internationella linje framför allt på dess annorlunda nationella situation. Sovjetunionen var världens andra ”supermakt”, som USA-imperialismen varken kunde krossa eller ignorera, utan som den var tvungen att leva och kompromissa med. Kuba däremot var en liten stat på USA:s egen bakgård, och därför hade USA varken vilja eller behov att ”leva i fredlig samexistens” med dess revolution. Den grundläggande drivkraften i Kubas kritik av den fredliga samexistensen var alltså nationalismen – inte någon global revolutionär internationalism. Detta kom klart till uttryck redan vid Kubas avstånds-tagande från avtalet om kärnvapenprov 1963. Då förklarade Castro att Kuba inte hade någonting mot avtalet i sig, men att så länge USA-imperialisterna lämnade Kuba utanför den

³⁷ Ett ganska trovärdigt möjligt motiv för ryssarnas missiläventyr på Kuba var att Chrusjtjov på detta sätt försökte lösa Berlin-krisen till sin fördel. Denna fråga dominerade helt den sovjetiska utrikespolitiken 1958-1961 och under dessa år tog Chrusjtjov gång på gång till ganska dumdristiga offensiver, för att sen snabbt slå till reträtt inför USA:s motåtgärder. Det är möjligt att missilepisoden på Kuba var ett försök att tvinga USA till reträtt genom hotet från medeldistansmissilerna utanför dess egen kust, när amerikanerna inte längre trodde på de ryska interkontinentala missilernas påstådda överlägsenhet.

fredliga samexistensen och fortsatte att hota den, skulle inte Kuba låta sig bindas till några avtal. Samma typ av motivering kom klart till uttryck i många senare sovjetkritiska tal av kubanska ledare. Grundtanken var att *så länge som* Kuba, Vietnam och andra små stater stod under attack från imperialismen, borde Sovjet inte agera så tamt som den gjorde, att den fredliga samexistensen i sig var varken förkastlig eller illusorisk, förutsatt att *alla* nationer kunde bli delaktiga i den. Dessa reservationer visade att castrismens förståelse av, såväl imperialismens grundläggande karaktär som den stalinistiska världspolitikens drivkrafter, var mycket bristfällig. Med andra ord förstod Fidel och Che aldrig att ”fredlig samexistens” på längre sikt var omöjlig för imperialismen p.g.a. dess offensivt kontrarevolutionära karaktär, och att de stalinistiska staternas ständiga strävan efter denna ”fredliga samexistens” inte var något annat än det logiska resultatet av deras defensivt kontrarevolutionära karaktär. Hade de förstått detta, så hade de också varit tvungna att börja granska själva stalinismens kontrarevolutionära grundkaraktär – i stället för att begränsa sig till vissa av dess symptom.

När kubanerna analyserade Sovjets och de östeuropeiska ländernas interna svagheter, nöjde de sig med att skrapa på ytan av dessa samhällen. De klagade på bristande solidaritet, massornas opolitiska apati och ledningarnas växande böjelse att lita på kapitalistiska stimulans- och marknadsföringsmetoder i ekonomin. Men de tog aldrig upp de grundläggande politiska strukturerna och de stora materiella skillnaderna mellan ledarna och ledda. Med andra ord trodde kubanerna att de många antisocialistiska och rent av reaktionära dragen i öststaternas politik berodde på ledarnas misstag och fel, medan de i verkligheten var logiska resultat av de härskande privilegierade byråkratiernas medvetna försök att försvara sina intressen på bästa möjliga sätt. Men att varken Fidel eller Che försökte analysera de byråkratiserade arbetarstaternas hierarkiska politiska strukturer och materiella privilegier, berodde inte bara på castristernas teoretiska svagheter, utan också på två andra – mycket mer materiella – saker: Kubas egna ekonomiskt-politiska strukturer och dess ekonomiska beroende av Sovjetunionen.

Den kubanska ledningens syn på den revolutionära elitens auktoritära styre som garanti mot privilegier skilde sig säkert från den Sovjetisk-Östeuropeiska verkligheten – där den icke alls så revolutionära eliten just genom sitt auktoritära styre garanterade stora privilegier åt sig själva. Skillnaden förblev dock alltid ganska flytande och subjektiv. I ett samhälle som Kuba – där hela den ekonomiska situationen skapade en ytterst gynnsam jordmån för privilegier och byråkratisering – fanns det från början en väldigt stor risk att den politiska strukturen skulle börja gynna precis motsatta sociala processer än vad den högsta ledningen ville. Så började faktiskt ske ganska tidigt i olika delar av den politiska och administrativa apparaten. Alla de element på Kuba som började få smak på privilegier, identifierade sig på ett naturligt sätt med Sovjetunionen och andra ”socialistiska länder” – som hade garanterat sina ledande kadrer så goda och trygga levnadsvillkor.

Men även de ledare som inte medvetet blev drivande krafter i denna process, hade ingen grundval att kritisera den östeuropeiskt-sovjetiska stalinismens grundsten – byråkratins politiska maktmonopol – för de förespråkade inte någon arbetardemokrati på Kuba, utan ville tvärtom ha en fortsatt koncentration av makten i ”de mest medvetnas” händer. Därmed var de inte bara inkapabla att förstå och analysera den traditionella stalinismens strukturer, utan också inkapabla att hindra detta systems spridning och konsolidering på Kuba. När Fidel och Che inte förstod den logiska kedjan – ledningens politiska monopol- massornas politiska expropriering-massornas passivitet-ledningens växande privilegier – i andra arbetarstater, var de kraftlösa inför samma logik även på Kuba.

Den andra stora orsaken till att Kuba aldrig kunde befria sig från sovjetbyråkratins strupgrepp var det totala ekonomiska beroendet av Moskva. Från den dagen då USA började sin blockadpolitik, hamnade Kuba i ett ständigt växande beroendeförhållande till Sovjetunionen.

De sovjetiska krediterna, gåvorna och teknologiska hjälpprojekten räddade visserligen den kubanska revolutionen från total ekonomisk bankrutt och var i den mån absolut nödvändiga och positiva. De ledde inte heller till samma slags neokolonialism som det tidigare beroendet av USA, för ryssarna varken investerade kapital på Kuba eller exploaterade landet på samma sätt som de amerikanska storbolagen hade gjort. Tvärtom subventionerade de kontinuerligt den kubanska ekonomin, så att ekonomiskt sett var det Kuba som drog nytta av förhållandet. Men sovjetbyråkratin har aldrig gett någonting gratis, som t.ex Albanien och Kina konkret fick se ungefär samtidigt som Moskva började hjälpa Kuba. För sovjetledarna gällde det att vinna största möjliga politiska kontroll över den kubanska revolutionen och gradvis integrera landet i sitt eget maktsystem ("det socialistiska lägret"). De sedan gammalt ytterst prosovjetiska kubanska stalinisterna var tacksamma verktyg i detta mullvadsarbete bakom kulisserna – och kontakter med en och annan sovjetisk och östeuropeisk diplomat figurerade bland annat i samband med de båda "Escalante-affäerna" 1962 och 1968.

Men sovjetbyråkratin var alltför erfaren för att bara satsa på så tvivelaktiga kort som Escalante-gruppen – speciellt med tanke på Castros popularitet och starka maktställning. Den andra säkra vägen att få största möjliga kontroll över revolutionen var att vinna över hela partiet – inklusive castristerna – till "den riktiga linjen". Och i detta hänseende gav Sovjetunionens ekonomisk-militära hjälp enorma möjligheter. Genom sina nyckelpositioner i uppbygget av nya kubanska industrier hade de sovjetiska rådgivarna stora möjligheter att påverka de ekonomiska ledarskikten och övertyga dem om de förmåner som de välprövade "socialistiska metoderna" skulle leda till. Genom det allmänna användandet av ortodoxa sovjetiska och östeuropeiska texter i kaderskolningen vann den "sovjetiska marxismen" allt större fotfäste bland revolutionens yngre generation. Genom att ordna möjligheter för allt större grupper av partikadrer och studenter att semestra eller studera i "broderländerna" vann dessa allt större stöd för sin "modell" bland revolutionens aktivister. Samtidigt ökade importen av sådana östeuropeiska konsumtionsvaror som kubanerna annars inte hade tillgång till och skapade tacksamhet mot den stora vännen bland penningstarkare kubanska konsumenter. Den östeuropeiska sakkunnigheten hjälpte kubanerna att bygga upp sina institutioner på nästan alla administrationsområden – men påverkade givetvis starkt också dessa institutioners struktur – ända upp till den statliga polisen, där den östtyska sakkunskapen var av speciell hjälp. Och rent kvantitativt mätt var Kubas navelsnöre till sovjetblocket väldigt starkt – enligt många uppgifter i miljondollarklass per dag redan tidigt på 60-talet.

Under dessa förhållanden var det mer än förståeligt att Kuba varken kunde bryta med sovjetbyråkratin eller börja stöda oppositionella krafter och politiska revolutioner i "broderländerna". Både de objektiva och de subjektiva banden till de härskande byråkratierna var alltför starka. Den lilla radikala ledningsgruppen kring Castro försökte dock största delen av 60-talet medvetet minska det sovjetiska inflytandet över Kubas yttre och inre politik och undvika kopierandet av den sovjetiska modellen på själva Kuba. Med castrismens inneboende begränsningar var dock den kampen dömd till nederlag. Mot slutet av 60-talet hade byråkratiseringstendenserna inom staten och partiet blivit så starka att de skapade en objektiv grundval för revolutionens stalinisering. Samtidigt ökade den castristiska ekonomiska politikens och utrikespolitikens misslyckande kraftigt en stalinistisk vändnings subjektiva förutsättningar och "den reellt existerande socialismens" trovärdighet inom hela det kubanska ledarskiktet.

Genom att med bistra miner och talrika reservationer ansluta sig till de som accepterade den sovjetiska tjeckoslovakienockupationen 21/08/1968, gav Fidel Castro den överraskade världen det första tecknet på, att Kubas politiska kätteri inom världskommunismen var på väg mot sitt slut. I sitt tal två dagar efter ockupationen sade Castro att "pragvåren" i Tjeckoslovakien oundvikligen hade lett till en kontrarevolution om inte Sovjet och andra "broder-

länder” ingripit för att stoppa den. Han slutade talet med en from förhoppning om, att Sovjetunionen härfter skulle visa samma slags ”hårdhet” mot imperialismen överallt i världen.* Följande år återkom Carlos Rafael Rodriguez till samma tema i sitt tal på kommunistpartiernas internationella möte – men gjorde glasklart att Kuba hädanefter skulle stå vid Sovjetunionens sida i alla dess konflikter – även inom ”det socialistiska lägret”. Sen fortsatte glidningen tillbaka till sovjetbyråkratins linje med häpnadsväckande fart. All kritik av ”broderländernas” politik eller inre förhållanden slutade och blev tabu i Kubas media. Alla antistalinistiska strömningar inom den västerländska vänstern bannlystes och fördömdes med svepande karakteriseringar. Kuba fick i snabb takt motta en lång rad politiska och militära dignitärer från ”broderländerna”: sovjetmarskalken Gretskej, DDR:s Honecker, Tjeckoslovakiens Husak och Breznev själv. Ingenting tydde på att det fanns kvar ens en skugga av motsättningar mellan alla besökande stalinistiska byråkrater och deras värdar. Den kubanska pressen började regelbundna, rituella hyllningar till ”marxismen-leninismens” segertåg och ”socialismens stora landvinningar” i ”broderländerna”. Den bara några år gamla kubanska kritiken mot ”bristande medvetenhet”, ”ledningens isolering” eller ”mjukhet mot imperialismen” antingen tegs ihjäl eller också fördömdes som ”en barnsjukdom”. Även politiska marionetter, som Tjeckoslovakiens Gustav Husak – som hölls vid makten enbart med hjälp av sovjetiska bajonetter – lovprisades av kubaner som ”stora revolutionärer”. Som om Kuba speciellt hade velat hävda sin nya ”ortodoxism”, betonade partitidningen Granma att både Sovjets ockupation och Husaks ”normalisering” var nödvändiga och positiva åtgärder. I själva verket följde Kuba redan under de första åren av 70-talet en mycket striktare och ”ortodoxare” prosovjetisk politik än många av de östeuropeiska länderna, för att inte tala om de västliga kommunistpartierna.

Orsakerna till Kubas anpassning till sovjetbyråkratin är klara: Dess egen interna byråkratisering och den ekonomiska navelsträngen. De ekonomiska bandens betydelse för Kuba har under 70-talet snarare ökat än minskat, i och med de upprepade misslyckandena i den ekonomiska politiken. För Sovjet har Kuba utan tvekan ekonomiskt sett varit en tung kvarnsten, men samtidigt har dess globala politiska roll inom ramen för Sovjets internationella strategi starkt ökat. Speciellt på den afrikanska kontinenten och inom den s.k. icke allierade rörelsen har Kuba på ett effektivt och subilt sätt flyttat fram Sovjetunionens maktpositioner och prestige. På många känsliga områden där det skulle ha varit ytterst svårt för sovjetbyråkratin att agera själv, har Kuba varit villig att ”vikariera” och använda sitt revolutionära rykte och sin karaktär som ”tredjevärldsland” i sovjetintressenas tjänst. Dessutom har Havanna också integrerats allt mer i öststaternas ekonomiska samorganisation (SEV) och på alla sätt visat att man har blivit en trogen medlem av ”det socialistiska lägret”. Tesen om ”den fredliga samexistensen” accepteras i dag utan reservationer av den kubanska ledningen – inte bara i teorin utan också i praktiken – och detta under en tid då en sådan ”samexistens” är mer illusorisk än någonsin tidigare.

Dagens Kuba kan bara karakteriseras som en mindre länk i den sovjetkontrollerade kedjan av byråkratiserade arbetarstater. Både i sin internationella politik och i vissa av sina egna institutioner följer den mera ortodox den sovjetiska modellen än många av de östeuropeiska länderna och kopierar det ryska exemplet ända upp till löjlighetens gräns. Trots detta är den kubanska byråkratin inte bara en viljelös satellit till moskvabyråkratin, för den har en viss folklig förankring på ett annat sätt än t.ex. Husak-regimen i Tjeckoslovakien. Och till skillnad från de flesta östeuropeiska länderna har den kubanska ledningen själv gjort sin revolution. Därför är det inte uteslutet att Kuba under annorlunda ekonomiskt-politiska förhållanden i framtiden åter kan komma att hävda sin självständighet, på samma sätt som Albanien, Kina,

* Samlingen [Om Tjeckoslovakien 1968](#) innehåller bl a ett utdrag ur Castros tal. Se även J Hansen [Fidel Castro och händelserna i Tjeckoslovakien \(1968\)](#).

Rumänien och andra deformerade arbetarstater har gjort. Men i det nuvarande världsläget har de kubanska och sovjetiska byråkratierna så många gemensamma intressen att någon brytning dem emellan inte är trolig i en nära framtid.

Kuba och imperialiststaterna

Den kubanska revolutionens politik gentemot den imperialistiska världen har alltid varit präglad av två särdrag: För det första har kubanerna alltid konsekvent sett den anti-imperialistiska kampen som en kamp mot en imperialistisk stat: USA. För det andra har de aldrig ägnat några tankar åt eller trott på arbetarklassens möjlighet att förändra de imperialistiska länderna genom socialistiska revolutioner. Dessa två drag tillsammans har lett till att den kubanska ledningen ofta har tenderat att söka mer än tvivelaktiga allierade i sin kamp mot USA-imperialismen och att den samtidigt mer eller mindre totalt har avskrivit sin på lång sikt viktigaste och pålitligaste allierade – den västliga arbetarrörelsen.

Den kubanska politikens fixering vid USA-imperialismen har visserligen mycket konkreta orsaker: Under 20 år har den amerikanska jätten med oförsonlig fientlighet och fullständig hänsynslöshet försökt isolera, sabotera och förstöra revolutionens landvinningar och ledning i sitt lilla grannland. Under dessa förhållanden har en väldigt stor del av revolutionens energi och resurser använts till att bygga ett politiskt och militärt försvar mot den stora grannens aggressivt kontrarevolutionära krigföring. Samtidigt har dock denna ständiga nationella mobilisering av kubaner till kamp mot ”yankees”, tillsammans med den castristiska ledningens nationalistiska bakgrund skapat en ensidig och deformerad bild av den internationella klaskampens fronter och allianser.

Den castristiska ledningens syn på sin revolutionära roll har alltid förblivit strikt geografiskt-kulturellt begränsad. Som nationalister uppfattade Fidel Castro och hans kamrater sig själva som den kubanska nationella revolutionens ledare. Som *latinos* kunde de också agera som den latinamerikanska revolutionens ledare. Och i och med att Kuba var ett fattigt u-land, kunde dess ledare också tidvis uppleva sig som hela den tredje världens förkämpar. Däremot var tanken på, att den latinamerikanska revolutionen skulle kunna växa över till en allamerikansk revolution, eller att den anti-imperialistiska kampen inte skulle stanna vid det imperialistiska moderlandets gränser, ganska främmande för de kubanska ledarna. Trots läpparnas beaktelse till den proletära internationalismens principer visade varken Castro, Guevara eller någon annan kubansk ledare någon större förståelse för den amerikanska kapitalismens latent, explosiva inre motsättningar eller den amerikanska arbetarklassens revolutionära potential. De visade aldrig några ambitioner att ge politisk vägledning för den lilla amerikanska socialistiska oppositionen eller att stöda de antikapitalistiska krafterna i själva USA. Den kubanska skepticismen mot socialismens möjligheter i USA har visserligen konjunkturrellt sett varit berättigad under de gångna 20 åren, för USA förblir än i dag en av de stabilaste länderna i den kapitalistiska världen. Sett i ett mera långsiktigt perspektiv ledde dock kubanernas bristande intresse för den amerikanska arbetarkampen till bristande kampenhet mellan de amerikanska och kubanska revolutionärerna och bidrog dessutom till felaktiga klassanalyser inom USA:s vänster, på ett sätt som bara kunde underlätta den amerikanska borgarklassens uppgift att isolera Kuba från sina potentiella allierade.

Även om Kuba i stort sett har förblivit likgiltig inför den amerikanska arbetarklassen och den socialistiska revolutionens perspektiv i USA, så har man vid olika tidpunkter sökt politiska allierade inom detta imperialismens huvudfäste. Dessa allierade har dock främst varit minoritetsgrupper, som på grund av sin ras eller nationalitet har varit kulturellt och/eller socialt utstötta från det amerikanska ”välfärdssamhället” och dess maktstruktur. Detta kubanska intresse för amerikanska minoriteter måste främst ses i ljuset av castrismens ”tredjevärldistiska” revolutionssyn: De olika nationella minoriteternas kamp har varit en

förlängning av tredje världens revolutionära kamp inuti ”monstret” och denna kamp har burits upp av krafter som härstammar ”utifrån”. Tillsammans med tredje världens folk bildar de en stor majoritet, som kan i framtiden besegra USA-imperialismen – huvudsakligen ”utifrån”. Det problematiska med denna syn är att när den i praktiken nekar möjligheten av en revolutionär koalition mellan de förtryckta minoriteterna och den ”vita” arbetarklassen – som kan besegra ”monstret” inifrån, så reducerar den även de mest revolutionära minoritetsstrider i USA till en påtryckningspolitik utan några egentliga segerchanser under en överskådlig framtid. Det klaraste exemplet på kubanska satsningar på amerikanska minoritetsgrupper hittills var deras intresse för ”black power”-rörelsen på 60-talet.

Åren 1965-1968 var de stora raskravallernas och den militanta svarta nationalismens år i USA. Ur dessa strider växte en generation av radikala och rasmedvetna svarta militanter och organisationer fram – under ett gemensamt begrepp ”svart makt”. Rörelsen dominerades av en rad politiska organisationer som Svarta pantrar, Student nonviolent coordination committee (SNCC) och andra. Den producerade också många konkurrerande ledare – från Stokely Carmichael och Rap Brown till Bobby Seale, Elridge Cleaver och Angela Davis. Kubanerna följde intensivt den snabba radikaliseringen av den svarta rörelsens ledare, beskrev kampen omfattande i massmedia och uttalade vid olika tillfällen sitt oreserverade stöd till kampen. När idéerna om ett raskrig i USA – i form av en svart stadsgerilla – började vinna allt större gehör bland rörelsens ledare, blev kubanernas stöd speciellt entusiastiskt, för Ches gerillakrig pågick samtidigt i Bolivia. Och hans doktrin om gerillakriget som det allmänna receptet för de förtrycktas befrielsekamp var ännu den officiella kubanska linjen. En av de mest kända black power-ledarna – Stokely Carmichael – kallades till OLAS-konferensen i Havanna på sommaren 1967 och blev entusiastiskt mottagen och uppmuntrad där. För en kort tid verkade kubanerna verkligen tro på det urbana gerillakrigets möjlighet i USA, men detta intresse svalnade ganska snabbt, när rörelsen började splittras allt värre och när en intensiv repressionsvåg från polisens sida slog ut dess främsta ledare. I efterhand är det svårt att tro att kubanerna verkligen skulle ha trott på den svarta stadsgerillans möjligheter att rubba den amerikanska imperialismen inifrån. Det är mycket troligare att de bara såg den svarta minoritetens kamp som en ”hjälpaktion” för den revolutionära kampen i tredje världen, som med sin heroiska självmordspolitik skulle försvaga USA:s interventionskapacitet i Latinamerika och själva Kuba. Med andra ord trodde Castro och andra fortsättningsvis att den anti-imperialistiska kampen bara kunde vinnas utanför imperialismens huvudfäste och att man i bästa fall kunde försvaga den genom interna motståndsgupper.

Mot slutet av 70-talet har Kuba åter börjat visa ett konkret intresse för att satsa på en minoritetsgrupp i USA. Den här gången gäller det framför allt den stora kubanska exilmiljön. Ända till mitten av 70-talet förblev själva tanken om kontakter med den kubanska exilmiljön i USA helt främmande för revolutionens ledare, för alla exilkubaner uppfattades som kontrarevolutionära ”gusanos” (maskar), vilka var monolitiskt och undantagslöst fientliga mot revolutionen. Många saker hade dock förändrats i exilmiljön under revolutionens år. De första årens fanatiskt antikommunistiska politiska emigranter hade blivit en minoritet bland exilkubaner genom de senare årens stora ekonomiska utvandring och genom uppväxandet av en helt ny generation, som aldrig varit på Kuba och som inte automatiskt accepterade sina föräldrars förbittrade hat mot Castro-regimen. Dessutom hade många unga exilkubaner fått uppleva de djupa rasistiska fördomarna och/eller arbetslöshetens sociala följder i USA. Många av dem hade blivit radikaliserade eller av nationella motiv intresserade av Kuba. Detta skapade en ganska bred allmän sympati för det nya Kuba bland yngre exilkubaner och trycket till förnyade kontakter med det gamla landet ökade för varje år.

Det dröjde dock till år 1977 innan den kubanska ledningen på allvar tog itu med dessa nya stämningar, började bjuda in delegationer av unga exilkubaner till landet, öppnade dörrarna

för familjebesök i stor skala och startade den s.k. dialogen med exilmiljön i USA. Det främsta syftet med denna dialogpolitik var att använda den kubanska exilmiljön som en påtryckningsgrupp inom USA, som skulle bidra till att upphäva handelsblockaden och USA:s allmänt fientliga politik mot Kuba. Till skillnad från black power-rörelsen på 60-talet var den kubanska exilmiljön dock ingen kämpande oppositionsrörelse mot det amerikanska samhällssystemet – och i sin stora majoritet inte ens en subjektivt radikal miljö. Den kubanska regeringen försökte inte heller på något sätt radikaliserar de potentiellt antikapitalistiska delarna av denna miljö eller vinna dem för en antikapitalistisk politik inom USA. Tvärtom gjorde den från början klart att ”dialogen” skulle ske på den nationella samhörighetens grundval och med det begränsade syftet att öka kontakter mellan kubaner i det gamla och det nya hemlandet. Den bakomliggande tanken var alltså att öka nationella sympatier för ”hemlandet” bland exilkubaner och på det sättet isolera obotliga anticastrister och terrorister – samt att på sikt öka trycket mot den amerikanska regeringen att normalisera förhållandena med Kuba.

Denna strategi kan knappast beskrivas som en revolutionär operation inom USA, men i princip finns det inget fel i den heller, om den på lång sikt radikaliserar kubanska emigranter i USA och ökar möjligheter att jämföra förhållandena i de båda länderna. Konkret har dialogen och de ökade familjeresorna mellan Kuba och USA dock lett till mycket tvivelaktiga resultat från den kubanska regeringens synvinkel, för den kärva ekonomiska situationen på Kuba och den strikta stalinistiska samhällskontrollen har starkt ökat den ekonomiska och till och med politiska utvandringen till USA, som trots allt har en ojämförligt högre lönenivå och ett större utbud av konsumtionsvaror än Kuba. Dessa förhållanden och den ökade medvetenheten om dem bland den kubanska befolkningen ledde på våren 1980 till en ny omfattande massutvandring från Kuba till USA – under delvis mycket kaotiska och för Kuba förnedrande former. Denna erfarenhet har återigen på ett mycket konkret sätt visat hur långt ifrån sina mål den kubanska revolutionen står ännu i dag. Ett samhälle som efter 21 år av revolutionärt uppbygge ännu har hundratusentals ”lumpenproletärer”, som vid första bästa tillfället flyr landet hals över huvud, har i mycket hög grad misslyckats med sina syften. Den största orsaken till detta misslyckande är det stalinistiska styret, vilket har lett till att så många kubaner ännu i dag väljer kapitalismen i stället för ”socialismen”, och att det kubanska samhället även i dag så dåligt tål – i och för sig positiva – kontakter med andra länder.

Men vilka har varit den kubanska revolutionens främsta målsättningar för dess USA-politik? När den kubanska ledningen inte har trott på möjligheten av socialistisk (eller någon annan) revolution där, har den realistiskt sett bara en möjlighet kvar: att söka något så när normala förhållanden med USA:s politiska ledning inom ramen för det existerande samhällssystemet. Och trots alla otaliga krigiska deklarationer mot den amerikanska urfienden har detta faktiskt varit Havannas huvudstrategi hela tiden. Att förhållandena trots detta har förblivit så krigiska genom de gångna två årtiondena, har främst berott på två olika saker. För det första har USA aldrig varit villig att acceptera själva den kubanska revolutionen som ett oåterkalleligt faktum, utan fortsatt sina planer att vända klockan tillbaka på ett eller annat sätt. För det andra har de kubanska ledarna aldrig givit upp vissa principer som hörde till revolutionens viktigaste drivkrafter: Kubas absoluta suveränitet att bestämma sin inre och yttre politik samt förnekandet av USA:s rätt att kontrollera Latinamerika och den övriga tredje världen och att ingripa där. Dessa två utgångspunkter har under hela den efterrevolutionära perioden varit på kollisionkurs med varandra och hindrat ”normalisering” mellan de två regeringarna – trots de täta presidentbytena i USA och trots Kubas annars skiftande kurs genom åren.

I sina försök att tvinga USA att acceptera både revolutionens faktum och de kubanska principerna har den castristiska ledningen använt nästan alla tänkbara metoder – från stöd till antiamerikanska revolutionära rörelser till stöd för antiamerikanska borgerliga regeringar och

från stöd till revolutionära minoritetsrörelser i USA till dialog med den kubanska exilmiljön där. USA har haft sex olika presidenter sen Batistas fall och varje ny president har faktiskt valts som "fredens förespråkare", men för Kubas del är freden lika långt borta som för 20 år sedan. När den "liberale" Kennedy följde den "konservative" Eisenhower, yttrade Castro förhoppningar om "en förnuftigare politik" från USA:s sida, men Kennedy svarade med invasionen vid Grisbukten och senare med flottblockaden i oktober 1962. Efter mordet på honom valdes "fredskandidaten" Johnson framför "krigshetsaren" Goldwater och kubanerna yttrade återigen diskreta förhoppningar, men några månader efter valet började Johnson att massivt trappa upp kriget i Vietnam, skickade marinstyrkor till Santo Domingo och hotade Kuba med ny invasion. Richard Nixon valdes till president med löften om fred i Vietnam och nya öppningar till Sovjet och Kina, men under hans period eskalerades kriget till hela Sydostasien, genomfördes kupperna i Uruguay, Bolivia och Chile och ökade attackerna mot kubanska båtar dramatiskt. När "tricky Dick" sen föll på sina egna tricks och ersattes med Gerald Ford, skrev Castro att Ford var fri från sin företrädares kriminella politik och kunde börja skriva ett nytt blad i de kubansk-amerikanska förhållandena. Följande år kallade Ford Kuba för en "internationell brottsling" och hotade med drastiska militära hämndåtgärder om Kuba skulle våga upprepa sitt agerande i Angola. Och när Jimmy Carter valdes år 1976, började Castro och den kubanska pressen lovprisa honom som "en ärlig man" som skulle vara beredd att äntligen öppna en ny epok mellan Havanna och Washington. Denna kubanska insmickringskampanj kring Carters personlighet fortsatte ganska länge, även efter det att han tagit en bestämd kollisionskurs mot Kuba, Vietnam och Sovjet och börjat trumma upp sina allierade till ett nytt kallt krig. Efter den dramatiska upptrappningen av Carters korstågsanda kring den indokinesiska och sen kubanska båtfolksfrågan och Afghanistan begravdes de kubanska förhoppningarna om Carter offentligt, men jämfört med Ronald Reagan tycks Havanna fortfarande uppfatta honom som den "mindre onda".

Kubas dilemma i förhållande till USA är följande: Så länge som USA förblir ett imperialistiskt land, kommer dess politik mot revolutioner och revolutionära regeringar – speciellt i dess egen närhet – att förbli i grunden fientlig, oavsett av presidenternas partitillhörighet och personliga egenskaper. Denna imperialism kan varken ändras med "revolution utifrån" – som Kuba stödde på 60-talet – eller med fromma förhoppningar om "mindre onda" nya presidenter. Bara en socialistisk revolution i själva USA kan skapa ett helt nytt förhållande mellan USA och Kuba. För att i högsta möjliga grad bidra till en sådan revolution borde Kuba öppet uppmuntra och stöda en antikapitalistisk arbetarrörelse i USA, även om detta på kort sikt skulle öka den amerikanska härskande klassens aggressivitet och fientlighet mot den kubanska revolutionen. I och med att den politiska ledningen i Havanna varken tror på revolutionens möjlighet i USA eller vill provocera en ännu större fientlighet från en Carter eller en Reagan, så har Kuba ingen verklig lösning på det eviga problemet om sitt förhållande till USA.

Kubas syn på de andra imperialistiska länderna och dess praktiska politik gentemot dem har varierat väldigt mycket från land till land. Som allmän regel kan sägas att Havanna har visat ännu större likgiltighet mot de antikapitalistiska och revolutionära oppositionsrörelserna i dessa länder än i USA. Samtidigt har man använt även de minsta möjligheter att skapa goda förhållanden till dessa länders ledande politiker och således skapa sprickor i USA:s blockadfront – i många fall genom otillåtliga politiska eftergifter.

Under de första svåra åren, då USA genom hårda påtryckningar mot sina allierade tvingade allt flera av dessa att ansluta sig till handelsblockaden mot Kuba, blev Castros regering internationellt allt mer isolerad. Bara ett fåtal länder vågade trotsa USA:s vilja och upprätthålla nära förbindelser med Havanna. Genom dessa år var Kubas kanske närmaste "vän" i den imperialistiska världen dess forna "moderland" – Francos Spanien. De kulturella och

ekonomiska förbindelserna mellan Kuba och Spanien förblev intensiva, och på samma sätt som i fallet Mexiko, undvek Kuba att offentligt angripa alltför hårt den spanska regimen, trots att den var en av de blodigaste i hela världen och representerade den sista kvarlevan från fascismens tidsålder i Europa. Ett annat intressant västeuropeiskt land från Kubas synvinkel var Frankrike. Internationellt sett agerade general De Gaulles regim som en envis ”avvikare” bland USA:s allierade och trotsade ofta enträget den amerikanska överhögheten inom västblocket. Detta ledde till att Kuba behandlade De Gaulles Frankrike med en viss pietet, och när de franska studenterna och arbetarna i maj 1968 reste sig till revolutionär masskamp mot De Gaulles bonapartistiska halvdiktatur, teg Kuba som en mur om denna kamp och den revolutionära vänsterns insatser i den – trots att denna vänster i väldigt hög grad var inspirerad just av Kubas och Ches exempel. I allmänhet kan sägas att Kuba – även under sin mest ”vänsteristiska” period på 60-talet – stod helt likgiltig inför klasskampen i den imperialistiska världen och praktiserade en ”realpolitik” i syfte att upprätthålla så bra förhållanden som möjligt till de västländer som var villiga att gå emot USA:s vilja i frågan om Kuba.

Först på 70-talet har Kuba i någon större grad börjat intressera sig för arbetarrörelsen i västländer och knyta kontakter med arbetarpartier – men inte med revolutionära grupper utan med de etablerade kommunistpartierna. I dag har det kubanska partiet nära ”broderliga förbindelser” till de stora västeuropeiska partierna t.ex. i Frankrike, Italien, Spanien och Portugal. Kubanerna tycks i väldigt hög grad ha accepterat dessa partiers neoreformistiska klassam-
arbetsstrategier och de enda större skillnader de verkar ha med ”eurokommunister” gäller förhållandet till Sovjet – där kubanerna har tagit den traditionella ortodoxa prosovjatismen till försvar. Till exempel beskrev den kubanska pressen den s.k. enhetsfronten mellan franska socialister och kommunister 1972-1978 som en revolutionär front som skulle leda Frankrike till socialismen under ledning av Francoise Mitterand och Georges Marchais. I Portugal 1974-1975 visade kubanerna stor entusiasm för de ”revolutionära soldaterna” i armé-
rörelsen (AFM) och lovprisade högt deras vänsterbonapartistiska styre som en äkta revolutionär innovation. Och i Spanien har kubanerna fortsatt sina goda förbindelser till landets styrande borgerliga politiker även efter Francos död – till och med i den grad att Fidel Castro har yttrat sin speciella beundran för de ”visa män” som har fört arvet vidare efter den avlidne diktatorn.³⁸

Kubas internationella politik i olika delar av världen – från Latinamerika till Afrika och från Östeuropa till de ledande imperialistländerna – har i sina huvuddrag genomgått en likadan utveckling överallt. Den har inte varit någon sfär för sig, utan snarare en logisk följd av den kubanska arbetarstatens inre utveckling under olika perioder. Revolutionskampen fördes under en småborgerlig nationalistisk ideologi, med betoning av Kubas nationella befrielsekamp mot USA. Under de första efterrevolutionära åren ledde detta till en utrikespolitik vars främsta syfte var att söka stöd hos regeringar som i någon grad ville stå emot USA, medan stöd till nationellt-revolutionära rörelser i tredje världen användes i andra hand som medel mot direkt proamerikanska koloniala eller halvkoloniala regeringar. När denna strategi inte lyckades hindra Kubas isolering och när USA:s världsstrategi vid mitten av 60-talet gick allt klarare över till öppen, aggressiv kontrarevolutionär offensiv, reagerade den kubanska arbetarstatens vänstercentristiska ledning genom att kraftigt trappa upp sitt stöd till olika revolutionära rörelser i tredje världen och genom att försöka övertyga andra arbetarstater om

³⁸ Till exempel hyllades den spanska statsministern Adolfo Suárez som välkommen gäst i Havanna på hösten 1978. I sitt hyllningstal till Suárez sade Fidel Castro bland annat, att ”övergångsprocessen i Spanien har genomförts på ett lysande och progressivt sätt. Spaniens framtid såg först tvivelaktigt ut, men sen dess har det blivit klart, att ingenting olyckligt har hänt där.” För att göra saken riktigt klar fortsatte Castro att ”Suárez är en intelligent och kapabel man och tillsammans med Juan Carlos har han skrivit ett mycket viktigt kapitel i den spanska historien.” De spanska arbetarna, som i dag får fortsätta kampen under svåra förhållanden och med Francos repressiva apparat intakt, var knappast behjälpta av sådana hyllningar till de viktigaste ledarna för deras klassfiender.

behovet av hårdare politik mot imperialismen. Att denna strategi i grunden var en defensiv självförsvarsreaktion, bevisas av att Kubas ”realpolitik” mot ”vänskapliga” regeringar i tredje världen och i imperialistländer blev intakt. Kubas revolutionära perspektiv förblev strikt begränsat till tredje världen och man var fullständigt likgiltig inför de antikapitalistiska krafternas kamp i västländerna och inför de socialistiska oppositionernas kamp i öst. I början av 70-talet tog Kubas utrikespolitik åter en ny vändning på grund av misslyckandet med den tidigare ”vänsterlinjen” och på grund av konsolideringen av en stalinistisk byråkratis makt inom den kubanska arbetarstaten. Detta ledde snabbt till att Kuba ovillkorligt anslöt sig till sovjetbyråkratins kontrarevolutionära strategi världen över, inklusive dess fredliga samexistenspolitik. I förhållande till den tredje världen betydde detta att Kuba började agera som sovjetdiplomatins murbräcka – till exempel på den afrikanska kontinenten och bland de så kallade icke-allierade länderna. Man var villig att föra denna roll så långt att man materiellt och militärt stödde repressiva borgerliga regeringar mot folkliga rörelser och berättigade nationella befrielse-rörelser. Annars betydde Kubas stalinisering att den helt anpassade sig till de nyreformistiska stalinistiska partiernas strategier i imperialistländerna och började beskriva som ”progressiva” alla krafter som var villiga att ha vänskapliga förbindelser med Kuba. I förhållande till ”socialistiska broderländer” betydde Kubas nya linje att man slutade med all kritik mot de härskande byråkratiernas politik och gav dem aktivt, ovillkorligt stöd mot oppositionskrafter som kämpade för socialistisk demokrati. Kubas internationella politik i dag skiljer sig inte på något kvalitativt sätt från de andra deformerade och degenererade arbetarstaternas politik.

Konkret betyder detta att huvudlogiken i den kubanska byråkratins politik är konservativ – upprätthållande av ett internationellt status quo. Samtidigt har den kubanska arbetarstaten samma dubbla roll som andra arbetarstater, vilket betyder att den på grund av sin anti-kapitalistiska karaktär står i vägen för imperialismens aggressiva försök att vända de internationella styrkeförhållandena definitivt till sin egen fördel och ”rulla tillbaka” de revolutionära landvinningarna världen över. Detta betyder att Kuba inför imperialismens aggressiva motoffensiv kan komma att alliera sig med antikapitalistiska krafter i olika länder då det inte finns något annat alternativ – och till och med ta till militära åtgärder mot imperialismen. Men detta har ingenting att göra med påstådda ”revolutionära” egenskaper hos den härskande byråkratin, utan enbart med den kubanska arbetarstatens objektiva karaktär.

VI Slutsatserna

Återstår att dra de definitiva slutsatserna av den kubanska revolutionens nuläge och Fjärde internationalens uppgifter gentemot Kuba, samt ta ställning till de olika ståndpunkterna om Kuba som hittills presenterats i debatten inom internationalen. Med viss förenkling kan dessa ståndpunkter reduceras till tre – sinsemellan oförenliga – uppfattningar om den kubanska ledningens karaktär:

- 1) Den kubanska ledningen i dag är revolutionär (med vissa brister) och syftet måste vara att vinna den över till revolutionära marxismen.
- 2) Den kubanska ledningen är varken revolutionär eller kontrarevolutionär utan centristisk, vilket innebär att dess definitiva karaktär inte är fastslagen utan beror på den fortsatta utvecklingen. Fjärde internationalen måste tillsvidare arbeta med ett perspektiv på inre reform genom ledningsbyte och inte för en politisk revolution på Kuba.
- 3) Den kubanska arbetarstaten har genomgått en kvalitativ byråkratisk degenereringsprocess och dess ledning har blivit stalinistisk. Därför måste Fjärde internationalen arbeta för en politisk revolution på Kuba och bygga en alternativ ledning där. Det bör vara klart för varje militant inom Fjärde internationalen, att debatten om Kuba inte är någon akademisk debatt, av enbart teoretiskt intresse, utan att de slutsatser man drar, kommer att ha avgörande konsek-

venser för hela internationalens politiska agerande och politiska framtid världen över. Därför är det ytterst viktigt att avvisa de felaktiga ståndpunkterna och dra korrekta politiska slutsatser av debatten.

1) Den första ståndpunkten – att den kubanska ledningen även i dag måste karakteriseras som revolutionär – representeras inom Fjärde internationalen främst av dess amerikanska broderorganisation Socialist Workers Party (SWP).³⁹ Under de 2-3 senaste åren har SWP gett Kuba och den kubanska ledningen en väldigt central plats i sin press och undantagslöst beskrivit ledningens inre och yttre politik som revolutionär. Det underligaste med detta är egentligen, att det var just SWP och den tendens inom Fjärde internationalen som det ledde på 60-talet och tidiga 70-talet, som var den hårdaste motståndaren till castrismen inom hela internationalen. Den centrala tesen i den SWP-ledda minoriteten inom internationalen 1969-1976 var just att internationalens majoritet hade gjort otillåtliga eftergifter för castrismen och börjat anpassa sig till den. Och när den dåvarande argentinska sektionen PRT-C föreslog att internationalen borde erkänna det kubanska partiets ledande roll i Latinamerika och dra det med i internationalen, beskrev SWP detta som en politisk likvidationslinje. Med en viss efterklokhet kan man ge SWP rätt på denna punkt – även om den inte hade någon alternativ revolutionär linje till majoritetens dåvarande politik. Men då återstår det för de amerikanska kamraterna att förklara, varför den kubanska ledningen nu – med sin konsoliderade prosovjetiska politik – har blivit så revolutionär att den måste vinnas över till Fjärde internationalen, när detta inte var möjligt eller korrekt under dess ”vänsterpolitik” på 60-talet.

Kamraterna i SWP har försökt tackla denna svåra uppgift genom att i konkreta punkter bevisa det revolutionära innehållet i den kubanska politiken. Deras viktigaste argument kan summeras så här:

- Det kubanska ingripandet i Afrika, den kubanska hjälpen till Nicaragua och Kubas anti-imperialistiska roll inom den ”icke-allierade rörelsen” har visat att Kubas utrikespolitik styrs av den proletära internationalismens princip.
- Den kubanska ledningen upprätthåller nära kontakt med massorna och har genom folkmaktsorganen (OPP) skapat en viss socialistisk demokrati.
- Befriandet av politiska fångar, frånvaron av synliga repressiva åtgärder mot oppositionella och tillåtandet av fri utvandring bevisar att den kubanska staten inte har samma repressiva karaktär som andra arbetarstater.
- De kubanska ledarna har inte ackumulerat materiella privilegier på samma sätt som i andra arbetarstater och har därför inga särintressen att bevaka gentemot massorna.
- Trots bristen på demokratisk centralism och tendensfrihet i det kubanska partiet är Castro och gruppen kring honom revolutionärer som i sista hand styr utvecklingen, trots den starka stalinistiska närvaron i partiet.

Med närmare granskning faller alla dessa argument som ett korthus. Vad gäller Kubas ”revolutionära utrikespolitik”, så har den ovanstående genomgången med all nödvändig klarhet visat att det inte finns någonting revolutionärt i Kubas nuvarande agerande på den internationella arenan. Tvärtom har denna politik i många konkreta fall hjälpt borgerliga regeringar att konsolidera sina maktpositioner gentemot massorna och/ eller varit en

³⁹ På grund av den amerikanska reaktionära lagstiftningen kan SWP i dag inte direkt ingå i Fjärde internationalen som en sektion, men både partiet självt och Fjärde internationalen har alltid betraktat den som trotskismens organiserade uttryck i USA. SWP:s analys av den kubanska revolutionen har i sin mest koncentrerade form presenterats i *Intercontinental Press/Inprecor* 6/1979 (Jack Barnes ”Twenty Years of Revolution”) och i nummer 30/1979 av samma tidskrift (David Frankel & Larry Seigle: ”The Revolutionary Character of the Castro Leadership”).

”progressiv”, ”revolutionär” täckmantel för regeringar som har ingenting att göra med revolutioner. Även i bästa fall har Kubas stöd begränsat sig till att hjälpa småborgerliga nationalistiska rörelser att besegra imperialistiska angripare, men efteråt stoppat all vidare revolutionär utveckling i antikapitalistisk riktning. Trots den påstådda ”motsättningen” mellan Kubas och Sovjetunionens politik har Kuba agerat fullständigt inom ramen för den fredliga samexistenspolitiken och fungerat som Sovjetunionens ”vänsteralibi” i olika sammanhang. Man kan spekulera i, om inte Castro och hans krets har några hemliga reservationer mot sovjetpolitiken, men även om så vore, vad skulle en sådan hemlig revolutionär kritik vara värd, när den inte leder till någonting konkret? Kubas påstådda ”självständighet” gentemot sovjetbyråkratin kan bedömas mot den bakgrunden, att även byråkratier som den albanska, kinesiska, nordkoreanska och vietnamesiska vid olika tillfällen har varit villiga att öppet bryta med sovjetbyråkratin p.g.a. dess alltför tama politik mot imperialismen, medan den kubanska ledningen även under sin mest vänsteristiska period förblev Sovjet troget – för att inte tala om nuläget, då den kubanska regeringen är en av de mest prosovjetiska i hela världen! Och genom denna linje gagnar den kubanska byråkratin utan tvekan sina särintressen som ett privilegierat skikt på bästa möjliga sätt.

Argumentet om proletär demokrati på Kuba är också falskt, och skulle en sådan uppfattning om arbetardemokratins utseende vinna fotfäste inom Fjärde internationalen, skulle det få katastrofala konsekvenser. Det är sant att den kubanska byråkratin i dag har närmare kontakt med folket än Sovjetbyråkratin, men det har också t.ex. den vietnamesiska ledningen, utan att detta skulle göra den till revolutionär. Vad gäller folkmaktsorganen, representerar de i bästa fall ett slags stympad närdemokrati på lokal nivå, på samma sätt som t.ex. arbetarråden i Jugoslavien eller folkkommittéerna i Vietnam, samtidigt som byråkratin håller alla trådar i sina händer på den centrala nivån.

Att den kubanska staten i dag har befriat sina politiska fångar – vilket bestrids av många källor – är inget bevis om regeringens revolutionära karaktär utan bara ett bevis på att regeringen tycker att före detta fångar blir billigare för den kubanska staten i Florida än i Kubas fängelser. Vad gäller frånan av massiv repression mot oppositionen, så har staten delvis löst detta problem genom att ”exportera” alla missnöjda element i landet, samtidigt som all oppositionell aktivitet inom landet förblir förbjuden. Det andra Escalante-fallet och Padilla-fallet är skrämmande exempel på, vad som händer dem som väljer att kritisera regeringen inom Kuba – i stället för att packa sina tillhörigheter och flyga sin väg. Flyktingvågen på våren 1980 visar att det finns gott om vanliga arbetare som vid första bästa tillfället uttrycker sitt missnöje genom att lämna landet. Alla dessa flyktingar kan inte enbart beskrivas som ”ekonomiska flyktingar” eller än mindre som ”avskum” på det sättet som Castro gjorde.

De kubanska ledarnas materiella privilegier är en omstridd fråga. I brist på statistik på sådana saker måste man bedöma läget på grund av en jämförelse mellan de olika Kuba-besökarnas beskrivningar samt på grund av de kubanska ledarnas eget agerande. Dessutom är själva den absoluta bristen på inkomststatistik någonting som tyder på att frågan är ganska känslig på Kuba. De amerikanska kamraterna som bestrider privilegiernas existens borde svara på frågan, varför så många Kuba-vänner – från K.S. Karol och H-M. Enzensberger till P. Sweezy och R. Dumont – har beskrivit omfattande privilegier på Kuba om inte sådana finns i verkligheten? Ljuger de och i så fall varför? De bör också kunna svara på frågan om, varför Castro och andra kubanska ledare ständigt har varit tvungna att återkomma till byråkratiseringsfrågan, rasa mot byråkrater och utrensa enskilda, speciellt korrumperade individer på samma sätt som i andra arbetarstaterna från Vietnam till Polen, om inte byråkratiseringsproblemet är något mycket allvarligt på Kuba? Och hur kan de amerikanska kamraterna tro att bristen på arbetardemokrati inom staten och partiet under 20 år inte skulle ha lett till byråkratisering och privilegier för ledarna? Alla kända fakta talar i dag för att de kubanska ledarna åtnjuter minst

lika stora – om inte större – privilegier än t.ex. de vietnamesiska ledarna, vilka dock enligt SWP är fullblodade byråkrater.

Argumentet att de kubanska ledarnas revolutionära karaktär är garanterad genom den revolutionära integriteten som gruppen kring Castro har – samtidigt som partiet som sådant inte är revolutionärt – är det svagaste och bräckligaste av alla som de amerikanska kamraterna har kommit med. Hur kan det vara, att en grupp revolutionära ledare har suttit på toppen av en icke-revolutionär apparat tillsammans med stalinistiska byråkrater så länge, utan att detta har lett till en splittring eller ens någon allvarlig politisk strid under de sista 10-12 åren. Hur kan det vara att dessa revolutionära ledare, inte bara tigande har accepterat en total anpassning av partiets propaganda och skolning till moskvabyråkratins stalinistiska ideologi, utan också själva aktivt drivit denna inriktning? Och hur är det möjligt att de revolutionära ledarna inte har försökt bygga en arbetardemokrati i partiet och samhället – som motvikt mot de ”icke-revolutionära elementen”, utan tvärtom helt har accepterat den monolitiska toppstyrningen? Är Castro och hans vänner en hemlig revolutionär fraktion, som av taktiska skäl gömmer en stor del av sina åsikter, väntar ett lämpligt tillfälle och låtsas under tiden att vara goda stalinister? Varför har i så fall varken de kubanska stalinisterna eller sovjetbyråkratin märkt detta, utan fortsätter att lovprisa Castro som ”en stor marxist-leninist”? I alla fall har ingen annan revolutionär någonsin fått så vänlig behandling från de stalinistiska byråkraterna i Moskva. Och vad är överhuvudtaget värdet av en ”revolutionär politik” som göms bakom en stalinistisk mask? Gagnar den mera revolutionens eller stalinismens sak, kamraterna i SWP?

Tesen om den kubanska ledningens revolutionära karaktär är inte bara falsk, utan politiskt sett livsfarlig för Fjärde internationalen och den måste förkastas utan vidare. Den castristiska ledningen för i dag varken inåt eller utåt någon revolutionär politik och alla försök att beskriva den som revolutionär föder inte bara farliga illusioner inom internationalen, utan också förvirrar på ett mycket farligt sätt internationalens kadrer. Den representerar en politisk anpassning till de härskande byråkratierna på Kuba och i andra arbetarstater.

2) Den andra ståndpunkten som hittills formulerats i Kuba-debatten är att den castristiska ledningen är centristisk. Kamrat Alan Jones från den engelska sektionen har presenterat denna ståndpunkt i sin klaraste form, även om den utan tvekan representerar en ganska bred opinion inom internationalen.⁴⁰ Enligt den tesen är alltså den kubanska ledningen en övergångsform, vars definitiva karaktär ännu inte har utkristalliserats. Politiskt sett är den varken revolutionär eller kontrarevolutionär och den har ingen klar social bas, utan vacklar mellan de arbetande massornas och de privilegierade skiktens intressen. Även om kamrat Jones inte uttryckligen säger så, måste den kubanska ledningen i dag uppfattas som en parallell till det som sovjetledningen var mellan 1923-1933 – mellan den stalinistiska politikens början och byråkratins definitiva konsolidering inom sovjetstaten. Kamrat Jones' tes är dock på många sätt ohållbar, felaktig och politiskt förkastlig.

För det första är varje centristisk ledning (i alla fall i en arbetarstat) en övergångsform från någonting till något annat – antingen från revolutionär politik till byråkratisk degenerering, eller tvärtom (vilket aldrig har hänt). Kamrat Jones lämnar helt öppen frågan, om den castristiska ledningen från början varit centristisk, eller om den kanske var genuint revolutionär under de första åren. På detta sätt undviker han att ta ställning till den väsentliga frågan, om det har hänt någon kvalitativ förändring i ledningens karaktär under de gångna 20 åren, eller om den har förblivit väsentligen den samma genom hela 60-talet och 70-talet. Om

⁴⁰ Kamrat Jones' analys har publicerats i *Intercontinental Press/Inprecor* 25/1979 (Alan Jones: "The Character of the Cuban Leadership"). Även kamrat Livio Maitan har kommit mer eller mindre till samma slutsatser i sin artikel i *Intercontinental Press/Inprecor* 15/1979 (Livio Maitan: "Twenty Years After the Revolution", sv. övers [Kuba 20 år efter revolutionen. En arbetarstat som fortfarande skiljer sig från alla de andra](#))

ledningen från början var revolutionär, när blev den centristisk? Var det vid slutet av 60-talet när den vände bort från den tidigare vänsterpolitiken, antog den prosovjetiska linjen i utrikespolitiken och tog till stalinistiska metoder i ekonomin och i den inre politiken i allmänhet? Men om så var fallet, hur kunde en övergång från revolutionär till centristisk politik betyda, att regimen samtidigt konsoliderades, slutade sin tidigare ständiga vacklan mellan höger och vänster och antog en konsekvent stalinistisk ideologi – i stället för den tidigare eklektiska ”castrismen-guevarismen”? De drag som var mest typiska för den castristiska politiken på 60-talet (ständiga politiska svängningar, eklektisk ideologi, frånvaro av konsoliderad social bas för regeringen) är säregna för *centrismen*, medan den kubanska ledningens politiska fysionomi på 70-talet väldigt bra motsvarar den uppfattningen som trotskismen traditionellt har haft om konsoliderade *stalinistiska* byråkratier (konsekvent stalinistisk ideologi, ekonomisk politik och repressiv social kontroll, stabila hierarkiska institutioner o.s.v) Således är det knappast trovärdigt om kamrat Jones vill påstå att en kvalitativ ändring från revolutionär till centristisk (i stället för från centristisk till stalinistisk) ledning på Kuba skedde någon gång mellan slutet av 60-talet och början av 70-talet.

Om kamrat Jones i stället vill utgå ifrån att den kubanska ledningen hela tiden har varit centristisk och att ingen kvalitativ förändring har skett under Castros tid, så är det väldigt svårt för honom att förklara, vad den stora vändningen vid slutet av 60-talet representerade. Om den bara var en tillfällig svängning i den centristiska ledningens politik, hur är det då möjligt att inga vidare svängningar har hänt under de 10 senaste åren och att ledningens politik därefter har följt en mycket stabil (stalinistisk) kurs. Och med tanke på, att en centristisk ledning i en arbetarstat alltid är bara en tillfällig övergångsform, hur kan kamrat Jones förklara, att denna ”tillfälliga övergång” på Kuba har fortsatt under 20 år?

När kamrat Jones karakteriserar den kubanska ledningen i dag som centristisk, säger han också att dess politik inte är kontrarevolutionär på samma sätt som de etablerade stalinistiska byråkratiernas politik. Men varje närmare granskning av den kubanska inrikespolitiken o c h utrikespolitiken visar snart, att den följer en konsekvent stalinistisk modell och är i sina konsekvenser kontrarevolutionär. Kamrat Jones torde inte bestrida att det på dagens Kuba finns stora byråkratiska privilegier, att det inte finns någon arbetardemokrati inom staten och partiet, att varje politisk opposition på Kuba krossas effektivt och att den allmänna sociala kontrollapparaten fungerar enligt samma principer och moralregler som i de flesta stalinistiska staterna. Vad gäller Kubas internationella politik, finns det grund att säga att den ofta får direkt kontrarevolutionära konsekvenser – i Etiopien, i Angola (efter inbördeskriget) och i många andra afrikanska länder har Kuba direkt materiellt och militärt stött repressiva borgerliga krafter mot självständiga massrörelser eller befrielseströrelser. I många latinamerikanska, asiatiska och västeuropeiska länder har kubanerna – genom sitt stöd för borgerliga regeringar och genom sina falska karakteriseringar – hjälpt till att så illusioner och förvirring bland massorna. Genom sitt ovillkorliga stöd till och lovprisande av öststatsbyråkratierna har den kubanska ledningen stuckit kniven i ryggen på de socialistiska oppositionskrafterna. Även i dagens Nicaragua har Kuba klart tagit ställning för fortsatt klassamarbetslinje i förhållande till den nicaraguanska och latinamerikanska borgerligheten – i stället för att uppmana massorna och den sandinistiska ledningen att bryta med borgarna och gå vidare till antikapitalistiska åtgärder. Om detta inte är kontrarevolutionär politik, vad är det då, kamrat Jones?

Ståndpunkten att den kubanska ledningen är centristisk och att det även i dag är möjligt att stoppa dess definitiva degenerering genom inre reform är falsk och måste förkastas av internationalen.

3) Den tredje ståndpunkten i Fjärde internationalens Kuba-debatt är, att den kubanska ledningen i dag är till den grad byråkratiskt degenererad, att den inte kan reformeras, utan måste störtas genom en politisk revolution. Den enda konsekventa slutsatsen av den

ovanstående genomgången måste vara en anslutning till denna ståndpunkt. Det viktigaste är i och för sig inte, på vilket sätt man kommit fram till denna slutsats eller hur man bedömer tidpunkten och de olika politiska aspekterna i byråkratiseringsprocessen. Det mest avgörande är just uppfattningen om den kubanska revolutionens nuläge och Fjärde internationalens aktuella uppgifter gentemot den. För att summera huvudpunkterna i min analys går jag emellertid genom min syn på, hur och varför den kubanska revolutionen utvecklats till sitt nuvarande tillstånd.

- Den kubanska revolutionen började som en nationell, anti-imperialistisk och antidiktatorisk kamp under en småborgerlig revolutionär ledning. Under trycket från, å ena sidan USA-imperialismen och den kubanska borgarklassen, å andra sidan från de kubanska massorna, radikaliserades denna ledning snabbt, rensade ut sina reaktionära element och blev övertygad om behovet att gå över till antikapitalistiska åtgärder, bryta definitivt ned de kapitalistiska ekonomiska och politiska strukturerna och i denna process lita främst på fortsatta massmobiliseringar. På detta sätt gick revolutionen över från samhällelig dubbelmaktssituation till en arbetarstat.
- Trots att den kubanska statens karaktär blev kvalitativt förändrad på hösten 1960, fortsatte den castristiska ledningen att vara en småborgerlig ledning i sin ideologi, sitt förhållande till massorna och i sin syn på revolutionsstrategin.
- Den kubanska arbetarstaten karakteriserades från början av frånvaro av arbetardemokrati i hela samhället och inom partiet och av starka tendenser till byråkratiska privilegier p.g.a. den svåra objektiva situationen och ledningens subjektiva svagheter.
- När castristerna år 1961 gick samman med de kubanska stalinisterna i ett gemensamt parti, började det nya partiet fungera som ett centristiskt parti med ständiga politiska svängningar och kompromisser mellan de direkt stalinistiska och de castristiska elementen.
- Under största delen av 60-talet leddes partiet ganska auktoritärt av gruppen kring Castro, som försökte följa en självständig väg genom att driva en idealistisk och utopisk ekonomisk linje, genom ständiga mobiliseringar och – från mitten av 60-talet – genom att ge omfattande stöd för revolutionära rörelser i tredje världen i självförsvarssyfte.
- När den castristiska ekonomiska politiken och utrikespolitiken vid slutet av 60-talet ledde till ett dödsläge, föll grunden för fortsatt ”vänsterpolitik”. Samtidigt hade de byråkratiska privilegierade skikten i den kubanska statens institutioner vuxit sig så starka, att de kunde börja bestämma den fortsatta politiska inriktningen och konsolidera sina positioner. När den castristiska auktoritära och ofta direkt utopiska politik förlorade sin trovärdighet som alternativ, var den ”beprövade” stalinistiska politiken det enda ”realistiska” alternativet, samtidigt som det ökade ekonomiska beroendet av sovjetbyråkratin tvingade den castristiska gruppen att ovillkorligen ansluta sig till en stalinistisk politik.
- Från slutet av 60-talet till mitten av 70-talet skedde en definitiv konsolidering av det byråkratiska styret på Kuba. De castristiska och traditionellt stalinistiska elementen inom partiet smälte effektivt samman på grundval av en stalinistisk politik. De främsta uttrycken för denna staliniseringsprocess var den nya ekonomiska politiken, den hårda repressionen mot oppositionella strömningar och individer, den allmänt stalinistiska ideologin samt den okritiska och ovillkorliga anslutningen till sovjetblocket internationellt.
- Konsolideringsprocessen blev definitivt genomförd i och med den s.k institutionaliseringsprocessen och från och med mitten av 70-talet – utan att definiera något bestämt år,

månad eller datum – har det varit klart att den nuvarande ledningen inte kan reformeras, utan måste störtas genom en politisk revolution. Den fungerar utåt och inåt som en medveten representant för ett byråkratiskt och privilegierat skikt, som stoppar all vidare utveckling mot socialismen på Kuba. Bristen på varje möjlighet att bygga en ”legal” opposition gör nödvändigheten av en politisk revolution och av ett alternativt politiskt ledarskap klart.

Fjärde internationalens främsta uppgifter gentemot den kubanska revolutionen i dag är följande:

- Som alltid tidigare, måste internationalen fortsätta att ovillkorligt försvara den kubanska revolutionens sociala landvinningar mot alla angrepp, oavsett ledningens karaktär. Konkret innebär detta att internationalen måste kraftfullt försvara den kubanska staten i varje kommande militär och/eller politisk konfrontation med imperialismen.
- Parallellt med denna uppgift måste Fjärde internationalen i dag på allvar ta itu med uppgiften att bygga en alternativ revolutionär ledning på Kuba. De politiska förhållandena på dagens Kuba leder nödvändigtvis till, att detta arbete i början måste ha en hemlig karaktär. Samtidigt måste internationalen erkänna sitt tidigare fel, när man i början av 1960-talet beslöt att inte behålla trotskismen som en självständig politisk kraft på Kuba.
- Perspektivet för denna nya ledning måste vara att mobilisera de kubanska massorna till en politisk revolution mot den härskande byråkratin. Vägen till en sådan revolution kommer att vara kantad av krav kring fullständig socialistisk demokrati i form av massornas egna direkta maktorgan, frihet för all politisk aktivitet inom ramen för socialistisk legalitet, avskaffande av alla byråkratiska privilegier och en ekonomisk politik som kan garantera massornas alla väsentliga kollektiva behov.
- En politisk revolution på Kuba måste också innebära en fullständig förändring av den kubanska statens internationella politik, som måste vila på den verkliga proletära internationalismens grundval och visa solidaritet för alla som kämpar för socialism och demokrati i tredje världen, i imperialistiska länderna och i byråkratiserade arbetarstater. Kuba måste definitivt bryta sitt politiska beroendeförhållande till sovjetbyråkratin, utan att för den skull sluta ta emot ekonomisk hjälp från vilket håll som helst och utan att sluta stöda andra arbetarstater i deras konfrontationer med imperialismen.
- Det nya revolutionära uppsvinget i Latinamerika kommer att starkt gynna en utveckling mot politisk revolution på Kuba och även ställa på dagordningen parollen om Latinamerikas förenade socialistiska stater. Om den revolutionära processen leder till att nya genuina arbetarstater kommer att uppstå på kontinenten, kommer detta att ha oerhört stora politiska konsekvenser på själva Kuba och uppmuntra massorna att gå vidare i sin kamp för socialismen. I ett sådant läge är det även möjligt att individuella medlemmar av den nuvarande byråkratiserade kubanska ledningen kan gå över till massornas sida, vilket bara kan hälsas som välkommet av varje revolutionär. Men den kubanska ledningen som helhet kan aldrig välja denna väg, på grund av sina sociala särintressen gentemot massorna. Den fortsatta revolutionära vägen på Kuba kommer att ta formen av nya massuppsving mot byråkratin. Fjärde internationalens plikt är att försöka ge politisk vägledning för denna kamp.

Stockholm 1/10 1980 Peter Aspfors

Efterord till "Den kubanska revolutionens 21 år" hösten 2018

Mycket vatten har runnit under broarna sen jag våren 1980 skrev min analys om den kubanska revolutionens utveckling. Analysen utmynnade i en rad klara och entydiga slutsatser – inte minst för att den var tilltänkt att fungera som en del av den pågående debatten om den kubanska revolutionen inom Fjärde internationalen. I stora drag var min analys att Kuba inom ramen av kamp om liv och död mot USA-imperialismen definitivt bröt med kapitalismen 1960 och skapade en arbetarstat. Under sin castroistiska ledning förde den tidvis extremt radikal politik och försökte flera gånger bryta med det stalinistiska sovjetblockets politik, trots att Kuba var ekonomiskt helt beroende av Sovjetunionens stöd. Allvarliga bakslag för den kubanska ekonomiska politiken tvingade dock i början av 70-talet den castroistiska ledningen att slutligen ge upp sin självständiga politik och integrera sig helt i Sovjetblocket – ideologiskt, ekonomiskt och politiskt. Den inre byråkratiseringen som gradvis vuxit fram under 60-talet blev helt dominerande i partiet och de materiella privilegierna blev parti- och statsledningens "självklara" kännetecken. Min slutsats blev att – precis som i de tidigare arbetarstaterna – hade det blivit nödvändigt att med masskamp nedifrån konfrontera och störta den härskande byråkratin för att överhuvudtaget kunna avancera mot socialismen.

Sen dess har det gått 38 år. De flesta staterna som kallade sig socialistiska – framför allt Sovjetunionen och dess lydstat i Östeuropa – föll ihop som icke-kapitalistiska "plan-ekonomier" i början av 90-talet och förvandlade sig till primitiva byggare av "vilda västern-kapitalism" under kaotiska förhållanden och utan några sociala skyddsnät. Andra stater – som Kina och Vietnam – i Asien föll inte ihop, utan fortsatte under samma "kommunistiska" ledningar, men skrotade sina planekonomier och privatiserade de flesta statligt ägda företagen. Med andra ord förvandlade de regerande partierna uppifrån sina ekonomier till kapitalistiska utan några blodiga uppvälvningar och fortsatte att leda sina stater i namn av "kommunismen". De enda staterna från det gamla "socialistiska blocket" som vare sig fallit ihop eller "bytt färg" under sin gamla ledning är Nordkorea och Kuba. De är dock två sinsemellan mycket olika länder och system. Nordkorea lever i själv-vald total isolering, med en mycket skör ekonomi, som tidvis liknar "krigskommunism". Den har också totalt oreformerad stalinistisk ledning, som dessutom skapat en ärftlig familjedynasti.

Kuba är ett mycket annorlunda och mer komplicerat fall. Den har aldrig strävat efter att isolera sig själv. Tvärtom har den gjort allt för att bryta sin isolering. Den har aldrig (inte ens under kampen om sockerskörden 1970) haft så extremt militariserad kommandoekonomi som Nordkorea. Inte heller har Kuba haft så extrem personkult som Nordkorea under Kim-dynastin. Det fanns en viss "Castro-kult" i Kuba, men den fick aldrig ens tillnärmelsevis lika groteska uttryck som "Kim-kulten". Och nu, när Castro-brödernas 60-åriga maktpериод i Kuba är slut, kan man också konstatera, att den aldrig utvecklades till en "Castro-dynasti". Nordkorea är en extrem form av stalinistisk diktatur som håller sig vid makten bara genom ren terror mot den egna befolkningen.

Utan denna terror (och utan Kinas skyddande hand) skulle regimen mycket snart falla ihop.

Men vad är Kuba nu när Castro-brödernas maktpериод är över? Gäller min gamla analys från 1980 ännu? Enligt den var Kuba en byråkratiskt degenererad arbetarstat som stod mitt emellan kapitalism och socialism och som behövde en politisk revolution nerifrån för att uppnå arbetardemokrati och socialism.

Efter "det socialistiska blockets" fall 1989-1991 och det speciella sättet det hände skulle jag inte längre lika självklart använda sådana begrepp som "arbetarstat". Och jag skulle inte heller schablonmässigt beskriva varje byråkratisering och degenerering av revolutionära ledningar

just som stalinistiska. (Det har ju gått 65 år sen den gamla georgiska skurken gick hädan.). Jag är inte heller främmande för tanken att min analys från 1980 kan ifrågasättas på andra än rent terminologiska grunder. Det finns många hängivna anhängare av den kubanska revolutionen som har hävdat och fortsätter att hävda att den kubanska staten och det kubanska partiet är kvalitativt annorlunda än de stalinistiska regimerna som föll ihop i början av 90-talet. Som bevis för detta lägger de fram att ”den kubanska socialismen” inte gick samma väg som dessa – och detta trots att Kuba inte längre hade kvar några ”mäktiga vänner”, utan fick tvärtom stå på egna ben mindre än 100 km från världsimperialismens centrum. Detta är ett tungt argument och måste noga övervägas. Om inte annat, så bevisar det åtminstone att den kubanska regimen har betydligt djupare rötter i sitt eget land än t.ex. östtyska, bulgariska eller till och med ryska byråkrater hade i början av 90-talet.

Det som kallas ”den kubanska socialismen” har sen 1980 genomgått många kriser och förändringar – framför allt inom ekonomin. Alla dessa har förvisso haft en stor betydelse, men de har (åtminstone så länge) inte i grunden förändrat ”systemet”. Den kubanska staten och dess härskande parti är i grunden samma som 1980. Det som några kallar för ”kubansk socialism” och andra för ”kubanska arbetarstaten” har inte återfallit i kapitalism men inte heller byggt ett socialistiskt samhälle i någon meningsfull betydelse. Tvärtom har det införts allt fler element i systemet som distanserar det från det socialistsiska målet och urholkar planekonomin inifrån. En sådan motsägelsefull situation kan inte i längden förbli stabil, utan den kommer att skapa växande motsättningar och strider inom systemet och även öppna möjligheter för yttre aktörer (t.ex. USA) att ingripa i dessa strider.

Schematiskt sett finns det åtminstone fyra möjliga ”vägar” ut ur nuvarande instabila status quo, men alla utom en av dessa skulle bara leda landet allt längre bort från socialismen och kunde sluta katastrofalt. Om man börjar från den mest osannolika ”vägen”, som kan kallas för ”nordkoreansk” och som skulle betyda total självisolering och kompromisslöst försvar av 100% kollektiverad kommandoekonomi, skulle inte ett sådant vägval lösa några av Kubas problem utan troligtvis leda på relativt kort sikt på systemkollaps. Ingenting tyder på att den nya kubanska ledningen skulle beträda en sådan väg.

Den andra ”vägen” skulle vara att inte göra några ändringar, låta allt vara som det har varit och hoppas att tiderna blir bättre. Men med tanke på hur allvarliga problem den kubanska ekonomin brottas med, skulle även den ”vägen” – åtminstone på mellanlång sikt – bara kunna sluta med katastrof och systemkollaps – med eller utan yttre ”hjälp”. Efter det korta mellanspelet med Obama sitter det nu i Vita huset en man vars främsta ledaregenskap verkar vara att ingen kan gissa hur galna idéer han kan, inte bara få, utan också försöka genomföra.

Den tredje möjliga ”vägen” för Kuba verkar just nu vara den mest sannolika. I själva verket har mycket av diskussionerna inom det kubanska partiet inom de 10 senaste åren handlat om, hur man kan – gradvist och i rätt takt – gå vidare på den ”kinesiskt-vietnamesiska” vägen mot ”kommunistisk kapitalism” utan att tappa balansen och kontrollen. Från 2008 – under Raul Castros presidentperiod – har detta varit partiets ”huvudlinje”. Allt större delar av den kubanska ekonomin (inklusive delar av sådana ekonomiska flaggskepp som sjukvården och utbildningen) har också blivit objekt för budgetbesparingar. Men alla som förespråkar denna väg för den kubanska ekonomin är också medvetna om, att även den kan leda till att man tappar kontrollen och hela systemet kollapsar. Detta var vad som hände Mihail Gorbatsjov 1991 när han försökte reformera (inte avskaffa) det sovjetiska systemet. Och Kuba har inte samma trygga distans till Washington som Kina och Vietnam hade.

Det fjärde alternativet är den enda ”vägen” som kan leda Kuba mot socialismen: full socialistisk demokrati och arbetarmakt över staten och ekonomin, avskaffande av enpartisystemet,

den politiska repressionen och alla privilegierna samt införande av proletär internationalism som utrikespolitikens ledstjärna.

På kort sikt verkar dock denna ”väg” vara ganska avlägsen, men det beror väldigt mycket på utvecklingen av den internationella klasskampskonjunkturen. Ett uppsving t.ex. i Latinamerika kunde också kraftigt påverka Kuba, vars befolkning har storartade internationella traditioner. Samtidigt finns det dock i det kubanska partiet och andra institutioner en del särdrag som bromsar och försvårar alla försök att organisera masstrider utanför partiledningens kontroll eller helt utanför partiapparaternas ramar.

För att kunna svara på frågan om den politiska analysen av Kuba från 1980 fortfarande har någon aktualitet 2018 måste man först gå genom utvecklingen och de viktigaste förändringarna i Kubas stat-, parti- och övriga institutionsliv, ekonomi, sociala och kulturella liv samt utrikespolitik. Utifrån en sådan helhetsanalys kan man – förhoppningsvis – arbeta fram prognoser om de mest sannolika framtidsvägar för den ”postcastroistiska” Kuba.

Partiets, massorganisationernas och folkmaksorganisationernas utveckling 1980-2018

Det blir svårt att hålla i sär och analysera separat, å ena sidan utvecklingen inom den kubanska staten och dess institutioner, å andra sidan utvecklingen inom den kubanska ekonomin inom under denna period. Den senare har efter ”det lugna och stabila” 70-talet vacklat från kris till kris och varit flera gånger nära att kollapsa under alla slagskuror som träffat den och gång på gång ruinerat de fastlagda planerna.

Jämfört med de ekonomiska tsunamin som drabbat landet har politiska och strukturella ändringar inom den kubanska staten, dess ledande parti, folkmaksorganisationer och andra massorganisationer varit mycket begränsade och fått karaktären av defensiva anpassningsreaktioner.

Utöver dessa har de största politiska förändringarna faktiskt varit rent biologiskt betingade – i och med att Castro-brödernas 60-åriga makt nu äntligen tagit slut.

1970-talet beskrivs i kubanska diskussioner ibland fortfarande som någon slags ”gyllene tid” med stabil tillväxt och politisk marsch framåt. Perioden karakteriserades utan tvekan av stabilitet, men just under den inympades i den kubanska samhällskroppen samma giftiga serum som åren 1989-1991 tog livet av hela östeuropeiska ”realsocialismen” och var bara hårsmanet ifrån att få samma resultat i Kuba.

Åren 1971-1986 var i Kuba perioden då den östeuropeiska ”realsocialismen” – framför allt från Sovjetunionen och DDR – lyftes upp som den obestridliga modellen för det socialistiska uppbygget i alla samhällssektorer. Det kubanska kommunistpartiet, de fackliga organisationerna och andra massorganisationer byggdes nu upp strikt efter dessa ”broderstaters” förebilder. Enda organisationen som inte riktigt hade någon motsvarighet i Östeuropa var ”folkmaksorganen”. Dessa såg på papper ut som ganska imponerande valda representativa organisationer, men de blev definitivt inte några oberoende maktorganisationer genom vilka den kubanska arbetarklassen kunde utöva den politiska makten inom staten. I valen fick inga andra plattformar läggas fram och inga kandidater nomineras som inte hade godkänts av kommunistpartiet. Och valen till folkmaksorganisationer på centrala nivåer förblev för medlemmarna i de lokala kommittéerna avlägsna och ointressanta saker. Folkmaksorganen förblev i allt väsentligt lokala forum för diskussioner och beslut om vissa lokala frågor

Under senare hälften av 80-talet började det falska lugnet i och kring Kuba darra allt mer.. Hela den östeuropeiska ”realsocialismen” hamnade i allt djupare kris och själva Sovjetunionen fick en ny reformledning, som började allt medvetnare montera ned imperiets

föråldrade strukturer och internationella åtaganden, som den inte längre orkade bära. För Kubas del fick denna politik snart allt katastrofalare konsekvenser. Den hade sålt praktiskt taget hela sin sockerskörd till Sovjetunionen och fått i gengäld sin olja därifrån.

Castros och den kubanska ledningens första reaktion var att sluta de egna leden allt tätare kring "ortodox" marxism-leninism. Men även det närmaste broderpartiet Vietnam gjorde 1986 ett svindlande saltomortal och började montera ned sin egen planekonomi – samtidigt som man strikt behöll den politiska makten. Kuba beslöt då att inte följa Vietnams exempel utan nöjde sig med bara en viss föryngring av partiledningen på mellannivåer. Man visade utåt en strikt marxistisk-leninistisk fasad och stölsatte partiorganisationen mot alla hot utifrån. Men sen kom 1989, 1990 och 1991 och plötsligt hjälpte det ingenting längre att hålla ortodoxins fana uppe. Man hade ingenstans att sälja 6-7 miljoner ton socker och man hade ingen olja att hålla i gång sina industrier och sina transporter samt fylla befolkningens energibehov. 80% av Kubas utrikeshandel försvann plötsligt. Det var denna tsunami som tvingade den kubanska ledningen till att handla snabbt och använda alla möjliga okonventionella metoder för att rädda landet från en fullständig kollaps.

1986 hade Kuba demonstrativt vägrat att införa några kapitalistiska element i sin supercentralistiska planekonomi. 1990-1991 blev dock detta en fråga om liv och död för den extremt hårt drabbade kubanska revolutionen. Man hade inte längre möjligheten att fortsätta i gamla fotspår. Man kom att inom 2-3 år genomföra fler förändringar, reformer och djärva experiment än under hela gångna 20-årsperioden sen 1970 (mer om detta i nästa kapitel). Men även inom statsapparaten, partiet och andra institutioner prövade man under några år nya metoder och började diskutera förslag och radikala organisatoriska nymodigheter, som måste ha sett mycket skrämmande och alarmerande ut i många stats- och partibyråkraters ögon.

På sommaren 1990 – när det hade blivit klart hur katastrofal situationen verkligen var, beslöt man öppna en nationell debatt om krisen och sättet att lösa den. Den debatten fick en aldrig tidigare skådad omfattning och den 4. partikongressen uppsköts tills man hade diskuterat färdigt. Alla partiets diskussionsmöten öppnades och även alla massorganisationer från fackföreningarna till kvinno- och ungdomsorganisationer och kvarterskommittéer drogs med. Det organiserades 11 500 möten på basnivå och över en miljon mötesdeltagare yttrade sig i diskussionen – där också tidigare förbjudna och tabubelagda idéer och förslag dök upp. Det fanns de som talade för privat kapitalism och marknadsekonomi, men å andra sidan också de som ville demokratisera partiet, skapa former av direkt demokrati och införa flerpartisystem. Förslagen om att radikalt minska den statliga byråkratin fick också stöd av ingen mindre än Fidel Castro, men hans perspektiv på detta var det samma som det varit under de gångna 30 åren – att bekämpa byråkratin uppifrån, från partitoppen, men inte genom någon svårkontrollerad massrörelse nerifrån.

När debatten sen var över, tog kongressen en lång rad beslut om allt det som diskuterats (jag återkommer till de ekonomiska besluten i nästa kapitel.) Men vad gäller ändringar i partiet, massorganisationer och den statliga byråkratin, ledde debatten bara till ett fåtal permanenta reformer. På partiets lägre nivåer genomfördes visserligen en del demokratiska förändringar, men inom den centrala ledningen hände det inte så mycket. Bröderna Castro och den kärngruppen som hela tiden funnits omkring dem satte kvar i orubbat bo. Beslutet att minska byråkratin med 50% ledde inte heller till många bestående resultat. De flesta som förlorade sina "stolar", kunde snart komma bakvägen tillbaka. Den största minskningen inom den statliga byråkratin genomfördes inom militärapparaten, som efter krisen hade blivit omöjlig att bära. Men samtidigt fick militären en större roll i organiseringen av vissa delar av ekonomin.

Förslagen om privatiseringar och marknadsekonomi avvisades, men även förslagen om arbetardemokrati och flerpartisystem gick samma öde till mötes. Den kubanska ledningen var beredd att göra stora ekonomiska eftergifter och avvika på många sätt från den tidigare strikt centralistiska planekonomin, men den var inte beredd att delegera nedåt någon del av sin totala beslutsmyndighet inom partiet och staten. När den mångåriga kampen mot den akuta faran för ekonomisk och politisk kollaps vid mitten av 90-talet började ge resultat och de stora ekonomiska reformerna ledde till en viss stabilisering, hade det varit ett ypperligt tillfälle att driva genom en grundlig demokratisk reformering av den kubanska staten, dess ledande parti och massorganisationerna. Man kunde ha blåst nytt liv i dessa organisationer genom att första gången i Kubas historia garantera arbetarklassen yttrandefriheten, rätten att strejka, kritisera sina ledare och välja eller välja bort dem.

Man kunde ha gett arbetarna rätten att bilda nya partier om de gamla inte längre skulle försvara deras intressen. Och man kunde ha omformat "folkmaktsorganen" till verklig arbetarmakt genom att ge dem den högsta beslutandemakten i den nationella politiken.

Men man missade den möjligheten. Den väldiga massmobiliseringen till krisdebatten 1991 förblev ett engångsfenomen som inte återkom. Den gränslösa friheten som hade varit rådande under denna debatt försvann igen och "business as usual" blev återigen rådande inom partiet, massorganisationerna och den statliga byråkratin. Men de gradvisa ekonomiska reformerna fortsatte.

Tiden mellan mitten av 90-talet och 2006 blev alltså inte i sin helhet en stillastående period, men inom statens toppledning, partiledningen och massorganisationernas kadrer rådde det en status quo.

Ingen politisk förnyelse eller generationsbyte på den högsta nivån skedde, utan bröderna Castro satte kvar i orubbad bo och gjorde i sista hand alla viktiga beslut. De var dock inte helt eniga om alla frågor. Raul Castro talade alltid i mycket positiv ton om den ekonomiska reformpolitiken, som gradvist skapade mer och mer privata öar inom planekonomin. Fidel Castro för sin del lät ibland som en oppositionell när han varnade för den politiken som han själv varit med att införa. Det rådde allmän väntan bland kubanerna inom och utom partiet, men även bland revolutionens fiender andra sidan Floridasundet. Alla visste att ingenting avgörande skulle hända så länge som bröderna Castro satte kvar.

År 2006 blev Fidel Castro allvarligt sjuk och drog sig tillbaka. 2008 avgick han även som president.

Raul tog över och ledde sen landet 10 år till som president. Under hans tid fortsatte man den ekonomiska reformpolitiken i allt snabbare takt men tog inga initiativ till att förnya det politiska systemet. Både inom och utanför Kuba spekulerades friskt om vad skulle följa efter Raul. Skulle den ekonomiska reformpolitiken fortsätta och accelereras eller skulle anhängarna av Fidels striktare planekonomi ta ledningen? Och vad skulle USA göra?

2014 trodde några att USA:s politik gentemot Kuba skulle i grunden ändras och den ekonomiska blockaden avslutas när Obama återupptog diplomatiska förhållanden med Kuba och gjorde statsbesök hos Raul Castro. Förväntningarna fick snart skruvas ned när det visade sig att blockaden inte kunde rivas ned så lätt. Sen kom det amerikanska valet 2016. Mot all förväntan "vann" valet av Donald Trump med sitt rasistiska högerpopulistiska program och extrema fientlighet mot Kuba. Alla spekulationer om normala förhållanden mellan staterna kunde kastas i papperskorgen. Några veckor efter valet dog Fidel Castro. Raul Castro fortsatte som president till våren 2018 och pensionerade sig därefter. Hans efterträdare som Kubas nya ledare blev den tidigare ganska okända

Canel. Det man dock visste var att han inte var någon anhängare av Fidels ”ortodoxa” planekonomilinje. Kuba inträdde i ”postcastrismens” tid. Den var mitt i en ekonomisk förändringsprocess med oviss utgång, men dess statliga byråkrati och toppstyrda organisationer hade knappast förändrats alls.

Kubas ekonomiska kamp för överlevnad 1980-2018

Om Kubas politiska institutioner och statliga administration har präglats huvudsakligen av långsiktig stabilitet, har landets planekonomi – inte minst mellan 1990-2018 – stapplat från kris till kris och ibland varit mycket nära totalt sammanbrott.

I och för sig har den senaste 30-årsperioden inte varit den kubanska planekonomins första krisperiod, ty även på 60-talet och under sockerskördskampen 1970 var ekonomin flera gånger i djup kris. Men de ekonomiska tsunamin som sen 1990 gång på gång slog i spillror det som med stor möda åstadkommits under tidigare år, har dock haft så överväldigande konsekvenser att landets förmåga att hålla sig flytande och kämpa vidare kan bara beskrivas som mirakulös. Men det är långt ifrån slut ännu och ingen vet säkert hur allt kommer att sluta.

Sovjetimperiets politiska och ekonomiska sammanbrott 1989-91 ryckte nästan på en gång bort den kubanska ekonomins livlina både på export- och importsidan. Sockerexporten, som hade totalt dominerat den kubanska exporten och garanterat en stabil marknad för förmånligt pris, stod nu plötsligt inför ett drastiskt fall av efterfrågan och priser. Den bankrutta Sovjetunionen och dess arvinge Ryssland kunde inte fortsätta köpa tidigare mängder och sänkte efter hårda förhandlingar rejält sina inköpspriser (även om de fortfarande var högre än de katastrofalt låga världsmarknadspriserna). Kubas speciella förhållande till Sovjetunionen hade också gjort att man inte diversifierat exporten, utan låtit socker förbli den helt dominerande exportartikeln. Nu kunde man inte hitta nya exportmarknader – inte minst för att USA:s blockad skrämde bort många potentiella handelspartners för Kuba. Ännu värre var dock att när den förmånliga olje-exporten från Sovjet för stabila låga priser försvann och ersattes med stenhårda förhandlingar om kraftigt höjda priser, fick Kuba efter en mycket kort övergångsperiod börja betala sin oljeimport för stigande världsmarknadspriser och kunde inte längre importera olja i tidigare omfattning. Valutareserven tömdes i nolltid och cirka 80% av utrikeshandeln föll bort när man inte längre kunde betala för importen. Kuba hade ingen inhemsk energiproduktion, vilket gjorde att stora delar av industrin och transportväsendet lamslogs. Jordbruket och livsmedelsproduktionen drabbades också på många sätt. Man hade inte råd att importera gödsel och säde och bränslebristen drabbade hårt livsmedelstransporterna till städerna. Allt fler konsumtionsvaror började ransoneras och arbetsveckan fick förkortas i många branscher. I och med att även Sovjetunionens östeuropeiska satellitstater föll ihop, förlorade Kuba också alla de gemensamma projekt med DDR som hade startats för att utveckla och diversifiera Kubas ekonomi (bioteknologi, förberedelse för nickelförädling, modernisering av sockerproduktion). Man undvek direkt massvält genom vältänt och effektivt genomfört ransoneringsystem för att täcka alla grundbehoven. Men efteråt fick man konstatera att den försämrade livsmedelsituationen 1991-1994 hade fått vissa bestående effekter på folkhälsan.

Kubas hela bruttonationalproduktion (BNP) sjönk 1991-94 som sten (34%) och jordbruksproduktionen halverades. Den ”stora vännen i öst” hade sen 1970 inte bara varit den kubanska ledningens ideal, utan också den yttersta garantin för den kubanska revolutionens fortsatta existens. Nu när den föll ihop och försvann helt som egen stat, förlorade Kuba inte bara sin ideologiska kompass, utan även sin materiella försörjare. Nu var man tvungen att mitt i en avgrundsdeep kris hitta nya handelspartners, som under hot av amerikanska sanktioner skulle köpa Kubas produkter och/eller sälja den energi och livets andra nödvändigheter som behövdes för att försörja befolkningen. Det var inte lätt och Kuba hade inte råd att välja och

vraka bland sina potentiella partners. Dessa var inte heller så många, ty även om Kuba hade många vänner i tredje världen, hade de flesta av dem ont om pengar och inga större behov av kubanska produkter. Men Kina fanns där, var villig att träda in som ny handelspartner och hade dessutom pengar – till skillnad från 90-talets Ryssland. Många latinamerikanska stater hade också allt öppnare börjat trotsa den amerikanska blockadpolitiken mot Kuba. Även en del av USA:s europeiska NATO-allierade ville markera att de inte längre kunde användas som USA:s torpeder i dess handelskrig mot Kuba. Utöver nya handelspartners satsade Kuba stort i turismen, som så småningom blev en viktig inkomstkälla för staten.

Den kubanska krispolitiken 1990-1994 var en noga genomtänkt kombination av centralt övervakade ransoneringssystem för att garantera befolkningens mest grundläggande behov: livsmedlen, sjukvården, utbildningen. Dessa kombinerades med decentraliseringsåtgärder och småskaliga marknadsreformer på icke-prioriterade sektorer (turismen, servicesektorn osv.) Inom utrikeshandeln och utländska investeringar öppnade man nya dörrar för privata investeringar och vinster, men slog samtidigt fast att man inte ämnade skrota planekonomin eller ”det socialistiska systemet”. Vissa jämförande statistiska undersökningar om, hur de f.d. ”socialistiska länderna” i Östeuropa och Östasien har klarat sina systemskiften visar att Kuba (som inte har genomfört något systemskifte) klarade sig faktiskt bättre än de andra genom hela 90-talet såväl ekonomiskt som socialt sett.

Men det finns ingen tvekan om att Kuba betalade högt pris för sin ”unika period under fredstid” (Fidel Castro). BNP, industriproduktionen, jordbruksproduktionen, investeringarna och realinkomsterna sjönk katastrofalt och även om bruttonationalproduktionen på 2000-talet nådde samma nivå som före 90-talskrisen, har realinkomsterna och investeringarna ännu inte uppnått den. Och ransoneringssystemet har, inte bara fortsatt, utan utvidgats till att omfatta fler produkter.

Turismens och den informella sektorns snabba tillväxt skapade också ett stort problem. Allt större belopp i dollar hamnade i fickorna på de som på ett eller annat sätt kom i kontakt med turisterna och fick betalt av sina tjänster just i dollar. Men de kunde inte växla legalt dessa till kubansk valuta. Slutligen beslutade den kubanska ledningen – som led av stor valutabrist – att legalisera växlingen av dessa dollarinkomster och skapade i detta syfte tvåvalutasystem. I det kunde man legalt växla sina dollarinkomster till s.k. CUC-peso skyhögt över den officiella växelkursen.. Denna reform blev kanske kortsiktigt bra för statens valutareserv, men i långa loppet skapade den en växande klyfta mellan de kubaner som hade tillgång till CUC och de som inte hade det. Och den klyftan upplevdes – precis som det var – som extremt orättvis.

Sakta men säkert lyckades Kuba ta sig ur den djupaste klyftan under hela revolutionens livstid och lämna bakom sig den omedelbara faran av generalkollaps. Men ”de gamla goda åren” kom inte tillbaka. Den (för kubanerna) relativt höga levnadstandarden på 80-talet var ett minne blott, ransoneringen försvann inte, utan utökades undan för undan och den (illusoriska) trygghetskänslan som kubanerna hade haft när man var allierad med den mäktiga ”socialistiska” supermakten Sovjetunionen, kom inte tillbaka. Och vardagslivet – som i verkligheten aldrig varit någon dans på rosor – blev på många sätt ännu svårare.

När kollektivtrafiken – på grund av energibristen och bristen på fungerande fordon – inte längre kunde hålla måttet, fick många lära sig att ta sig från och till jobbet med cyklar, hur besvärligt det än kunde bli under regnperioder och med långa arbetsresor. I jordbruket drabbades såväl privata som kollektiva odlingarna av bristen på allt som måste importeras utifrån (djurfoder, kemiska gödsel och maskindelar). Den påbörjade motoriseringen av jordbruket (inklusive sockerodlingen) fick skjutas upp och i många fall ersättas med riktiga hästkrafter och mänskliga muskler. Och även de mest prioriterade ”heliga kossorna” – som

utbildningen och sjukvården – drabbades i någon mån när man på grund av papperbrist var tvungen att minska bokproduktionen och höja priser för vissa läkemedel.

1998 hände något som fick – åtminstone för en period – stor betydelse för Kuba. I Venezuela tog en radikal yrkesmilitär Hugo Chávez makten i en statskupp och började snart söka sig till allt närmare samarbete med Kuba och andra radikala regeringar på kontinenten (Bolivia, Ecuador och andra). Efter en misslyckad högerkupp 2002 radikaliserade Chávez sin politik ytterligare och kom överens med Kuba om att fylla dess oljebehov för billigt pris. En stor del betalades med att Kuba skickade läkare och lärare till Venezuela. Dessutom bildade Kuba, Venezuela och ett antal vänsterstyrda Syd- och Centralamerikanska länder en ekonomisk samarbetsorganisation, som inte bara för tillfället löste medlemsländernas energiproblem, utan blev också en stark motkraft mot USA:s gamla hegemonisträvanden inom västra halvklotet. Venezuela var visserligen ingen supermakt och inte heller sådan stabil klippa som man hade trott Sovjetunionen vara. Den var dock en välkommen allierad i Kubas svåra läge och erbjöd den mycket värdefull hjälp långt in i 2010-talet.

Inom den kubanska ledningen diskuterades det mycket om revolutionens framtida ekonomiska inriktning, fast enligt den castroistiska traditionen hölls de viktigaste debatterna strikt inom toppledningen. Det sipprade dock hela tiden ut rykten om oenighet mellan Fidel och Raul Castro. Raul var redan tidigare känd som anhängare av den ”kinesiskt-vietnamesiska vägen” som skulle gradvist införa marknadsmekanismer i stora delar av ekonomin och nedmontera stora delar av den strikta planekonomin. Fidel talade inte alls lika ofta som förut, men när han talade, gjorde han det klart som en försvarare av en centraliserad planekonomi, och han såg ingenting gott i att lämna väsentliga delar av den till privata initiativ. Men det var helt emot det kubanska kommunistpartiets traditioner att de två viktigaste ledarna skulle försvara sina ståndpunkter mot varandra i en öppen politisk debatt. Och ännu mindre ville man dra hela partiet eller ens hela ledningen med i sådant. Om bröderna var oense om den framtida ekonomiska politiken, verkade de dock vara rörande ense om att inte dra partiet med i någon demokratisk diskussion och beslut om detta.

Till slut blev det biologin som fick lösa frågan. Den äldre broderns, Fidels, hälsa kollapsade 2006 och han ”pensionerade sig” frivilligt från presidenttjänsten 2008. Raul, som vara bara några år yngre, tog över presidentämbetet och presenterade snart ett omfattande reformprogram. Det innehöll på många områden långa steg på den ”kinesiskt-vietnamesiska vägen” – från ren planekonomi till en blandekonomi med många privata element och marknadsmekanismer. Samtidigt ville han dock ”helgardera sig” på så många sätt som möjligt.

Programmet såg ett stort problem i bristen på jämvikt mellan ekonomins olika sektorer. På vissa områden, som t.ex. i jordbruket hade man stor arbetskraftbrist och i skolorna led man av katastrofal lärarbrist. Samtidigt hade man väldigt stort överskott t.ex. i den statliga byråkratin och i vissa delar av tjänstesektorn. Sammantaget skulle man behöva säga upp cirka 1,5 miljoner anställda inom dessa sektorer. Ingen skulle dock bara kastas ut på gatan, utan de övertaliga skulle under en lång övergångstid få 2/3 av lönen och aktiv hjälp att ”starta eget”. Arbetsplatsbristen i bland annat skolorna skulle lösas genom ”materiella stimulanser” – lönehöjningar. Ungefär 180 yrken skulle öppnas för privat företagsamhet – t.ex taxibranschen, hantverkaryrken, olika typer av tjänsteyrken, gatuhandeln och restaurantbranschen. Inom jordbruket skulle man leasa jord för 100 000 privata jordbrukare och öppna för kooperativa företag av jugoslavisk typ. Sjukvården, utbildningen och kulturen skulle dock bli kollektiva och gratis för alla.

Rauls reformprogram hann knappast börja fungera innan Kuba inom en kort tid drabbades av tre stora orkan. De ödelade viktiga delar av jordbruket, förstörde 500 000 bostäder och vållade 10 miljarder dollars skador. Bara att kompensera offren och återuppbygga det som hade

förstörts tog för många år de resurser som hade reserverats för genomförandet av reformprogrammet. Dessutom bromsade korruptionen, den låga produktiviteten och det byråkratiska motståndet verkställandet av planerna. Det hade planerats att på kort sikt rensa bort 1,5 miljoner onödiga anställda inom staten, men 2012 hade man bara lyckats avskeda 365 000 byråkrater. Men besparingspolitikens kvarnar fortsatte att mala och kom också allt närmare ”den socialistiska statens” prioriterade kärnverksamheter. Socialutgifterna minskade åren 2007-.2013 från 37% till 27% av BNP. Pensioneringsåldern för männen höjdes från 60 till 65 år och för kvinnorna från 55 till 60 år. De olika speciella förmånerna och bidragen för pensionärerna minskades allt mer. Och anhöriga fick allt större ansvar för sina föräldrars välmående.

Den kubanska ekonomins tilltänkta nya grundval var inte längre socker, utan nickel, olje- raffinaderier, turismen och överhuvudtaget tjänsterna – vilket fortfarande var för smal grund. 2010-2011 fördes nya diskussioner om införande av marknadsmekanismer i ekonomin. Kring Mariels hamn skapades en ny ”frizon”, där utländska investerare kunde vara verksamma. Man började också en valutareform för att undan för undan avskaffa CUC-peson och skapa ett integrerat valutasystem.

2014 hände det som Kuba hade fått vänta 55 år. Barack Obamas USA öppnade diplomatiska förbindelser med Kuba efter den långa perioden av ekonomisk blockad, oförsonlig politisk fientlighet, militära hot, sabotage och rena terrordåd. Kuba hade inga illusioner att USA:s antikubanska politik skulle ändra målsättning, men man hoppades åtminstone att den långa ekonomiska blockaden skulle avvecklas. Det var dock inte så enkelt, ty Obama hade mot sig en republikansk majoritet i kongressen. Och hans tid som president tog slut redan i januari 2017.

När USA i november 2016 valde sin 240-åriga historias mest inkompetenta och instabila president Donald Trump, släcktes alla förhoppningar om bättre förhållanden i Kuba – ty Trump var också en aggressiv Kuba-hatare.

Politisk och ekonomisk förändring i en annan grannstat blev kanske ännu värre för Kuba. Venezuela hade sen 1998 varit Kubas pålitliga handels- och samarbetspartner och levererat för billigt pris all olja som den behövde. Venezuelas populära ledare Hugo Chávez dog dock redan 2013 och efterträddes av en mycket mindre populära Nicolas Maduro, vilket snart ledde till allt djupare politisk kris. Dessutom sjönk oljepriserna på den internationella marknaden katastrofalt och snart hade Venezuela inte längre råd att leverera billig olja för Kuba och sina andra vänner.. För andra gången inom 25år hamnade Kuba i en djup kris när dess utrikeshandel och energiförsörjning mer eller mindre kollapsade.

När Venezuela 2016 drastiskt skar ned sina oljeleveranser till Kuba, minskade Kubas elektricitetsproduktion 6% och bränslereserverna 28 %. Man beordrade strikt energibesparing på den offentliga sektorn och minskade arbetstiden där. Elavbrotten började återigen bli lika vanliga som på 90-talet. Transportsektorn hamnade igen i djup kris och nu var det kubanska bilbeståndet ytterligare 25 år äldre än på 90-talet. Det började dyka upp tidigare okända miljöproblem när gamla rostiga vattenledningar började läcka och förgifta omgivningen. Och de allra mest prioriterade branscherna började också dras med i den nya krisen. Lärarflykten i skolorna fortsatte och 2015 var man tvungen att stänga 350 skolor, som p.g.a. bristande underhåll hade blivit farliga. Inom sjukvården fick man minska personalen i första hand inom inhemska kliniker. (De utomlands placerade kubanska läkarna var viktiga för landets valuta-reserv och oljeförsörjning.)

Som helhet var Kubas investeringstakt (12%) klart lägre än i resten av Latinamerika och sjönk ytterligare 2017. Jordbrukets produktivitet var också klart lägre än övriga Latinamerikas –

med undantag av de bioteknologiska stadsodlingarna, som var en stor framgång. Bruttonationalproduktionen BNP stod still 2016-2017.

Raul Castros och efter honom Canels huvudstrategi inom ekonomin verkar vara att införa ett slags statskapitalism enligt det kinesiskt-vietnamesiska exemplet – men utan några politiska steg mot arbetardemokrati och flerpartisystem. Man vill inte heller skapa några plötsliga omvälvningar inom ekonomin, utan gå framåt steg för steg genom att öppna lagliga möjligheter för individuell företagsamhet samt flytta statligt anställd personal till den privata sektorn i tjänstebranschen, småindustrin och även jordbruket. Man öppnar också nya möjligheter för utländska investeringar i Kuba (men med kubansk aktiemajoritet). Ingenstans i detta förändringsarbete öppnar man dock större möjligheter för kubanska arbetare för att delta i avgörande politiska beslut, välja (och vid behov avsätta) ledarna i sina organisationer eller strejka och på andra sätt föra masskamp för sina intressen.

Inga av Rauls reformer har kunnat lyfta Kuba från sin nya djupa kris. Ekonomin har stått still eller backat 2016-2018. Investeringsnivån är bara hälften av det som ekonomisk tillväxt förutsätter och det är uppenbart att det inte ens räcker till att bevara den nuvarande levnadsstandarden. Kuba kan inte mycket längre stå still. Det kommer antingen att backa tillbaka till kapitalismen och förlora revolutionens alla landvinningar. Eller kommer det att föra vidare sin revolution, såväl ekonomiskt som politiskt. Men innan några definitiva slutsatser försöker jag väva in i helhetsbilden den kubanska revolutionens sociala och kulturella utveckling samt dess utrikespolitik 1980-2018.

Utvecklingen av revolutionens sociala och kulturella innehåll 1980-2018

I den kubanska revolutionens värdeskala har utbildningen och hälsovården enda sen 1960-talet behandlats som högst prioriterade områden. De har också uppnått en så hög nivå att Kuba i dessa avseenden överträffar det mesta som presterats, inte bara i tredje världen, utan i hela världen. När den fruktansvärda krisen på 90-talet drastiskt minskade den kubanska statens förmåga att ta ansvar för sitt folks välfärd, svor statens och partiets ledning, att utbildningen och hälsovården aldrig skulle drabbas av besparingsåtgärder. Till 95% kunde man också hålla dessa löften, men en del personalminskningar drabbade redan då dessa ”heliga kossor” – må vara ganska marginellt.

Den nya krisen på 2010-talet har dock fått djupare och farligare konsekvenser för *hela* den kubanska ekonomin och blivit större hot mot revolutionens existens än 90-talskrisen var. Varför?

För det första har Kuba nu färre betydande vänner i världen, som kan rycka in och ge konkret hjälp.

Efter den förra krisen fick Kuba finkamma hela världen för nya vänner och hittade en del sådana (Kina, Iran, några europeiska länder). Dessutom hade det fantastisk tur i fallet Venezuela. Nu är Venezuela ur leken och nya sådana vänner växer inte i träden. På 90-talet hade den kubanska staten fortfarande kvar en del ”social reservkapital”. Den behövde inte bottenkräpa alla sina välfärdssystem för att komma ur krisen. Vissa av dessa system – som just utbildningen och hälsovården – var till och med överdimensionerade. Men dagens kris börjar från en mycket lägre nivå – nu finns det inga reserver kvar. Det innebär att när man drar ned kostnader och gör personalindragningar på allt fler områden, riskerar man att nå punkten där de statliga myndigheterna har bara sina tomma händer att visa upp. Vad kommer det kubanska folket att då tänka om ”sin” revolutionära stat? De har hittills stött sin revolution just därför att den gett folket det som Batista och hans föregångare aldrig kunde eller ville ge: bra utbildning, hälsovård, livsmedelförsörjning och andra väsentliga sociala tjänster. Om den

nuvarande regeringen kommer att fortsätta stänga skolor och hälsokliniker – som man gjort 2015-2017 – kommer den förr eller senare att bli ”generaler utan trupper”.

Hur ser det då ut med jämlikheten och utrotandet av alla former av diskriminering i dagens Kuba? Vad gäller kvinnornas ställning inom revolutionen, har partiets och statens ledare – allra mest Fidel Castro själv – enda från 60-talet fortsatt att tala om att ge kvinnorna likvärdig ställning inom partiet, staten och hela samhällslivet. Resultaten har förblivit magra – trots att en del kvinnor på 2000-talet har släppts in i partiledningen. De är fortfarande en liten minoritet. Nu är bröderna Castro borta och partiet leds av en ny generation. Om den generationen inte lyckas organisera den ”jämlikhetsrevolution” som Fidel Castro talade om, men inte lyckades genomföra, är risken stor att de kubanska kvinnorna tröttnar definitivt på den revolutionen som fortfarande håller dem kvar som andra rangens medborgare.

”Rasfrågan” i Kuba har aldrig lyfts upp av partiledningen och den stora svarta befolkningen har inte försökt bygga upp egna organisationer för att kämpa för sina intressen. Det finns de som helt enkelt menar att den kubanska partiledningens politik för att utplåna all rasdiskriminering har varit så framgångsrik att man inte behövt några särorganisationer eller de svartas egna intresseorganisationer. Det är sant att den kubanska revolutionen på 60-talet gjorde mycket stora förbättringar i de svarta kubanernas ställning och öppnade alla tidigare stängda vägar för dem inom arbetsmarknaden, utbildningen, bostadsmarknaden och andra områden. Men på samma sätt som i fråga om kvinnorna har Kubas svarta bara i ytterst få fall kommit in i partiets och statens högsta ledning. En revolution som inte ger jämlika möjligheter för alla, är inte en fullbordad revolution.

Revolutionens syn på homosexuella har under åren 1980-2018 genomgått mycket stora förändringar. Under 60-talet kom den stalinistiska synen i Sovjetunionen och dess östeuropeiska satellitstater att dominera den kubanska statens och partiets politik. Homosexualitet klassades som sjukdom och straffades med social utfrysning och/eller fängelse. Denna syn lyste klart genom t.ex. i den stora utbildningskonferensens dokument i Havanna 1971. Medan en del av de ”liberalare” östeuropeiska staterna började frigöra sig från denna syn, gav det kubanska partiet den en hedersplats i den stora utbildningskonferensens dokument. På 80-talet började den kubanska partisynpunkten gradvist ändras och ”sjukdomsdiagnosen” försvann från partipressens sidor. Men först i partikongressen 2013 accepterades homosexualiteten som en sexuell läggning bland andra och det skrevs in i partistadgarna att ”fördomar mot homosexuella var oförenliga med partimedlemskap”.

Yttrandefriheten och organisationsfriheten är i dagens Kuba fortfarande förbjudna frukter, framför allt om man skulle försöka praktiskt använda dem till att kritisera det härskande partiets politik och ledare eller att grunda alternativa partier. Ändå har det hänt en del sen tidiga 70-talet då läget var värst. 1971 fick t.ex. den berömda poeten och författaren Heriberto Padilla sitta i fängelse, be i förödmjukande former om ursäkt och begå karaktärmord på sig själv för att han hade träffat kända utländska vänsterintellektuella och diskuterat med dem kubansk politik. Den typen av kulturpolitisk inkquisition har under senare årtionden mer eller mindre upphört och i dag kan man t.ex. skriva kritiskt om Kuba i utländska vänstertidningar utan att hamna i fängelse – men man blir fortfarande utfrysad och får inte publicera sina skrifter i Kuba. En sådan ”dissident” har t.ex. varit dottern till två kubanska revolutionsledare, Celia Hart, som har officiellt bekänt sig till trotskismen. Så, Kuba har kommit en bit på vägen från den klassiska stalinismens totala repression mot alla oliktankande. Men likväl är kraven om absolut yttrandefrihet och full socialistisk demokrati en nödvändighet för att revolutionen skall kunna uppnå ett socialistiskt samhälle.

Den kubanska revolutionens utrikespolitik 1980-2018

Det tidiga 70-talet blev i den kubanska utrikespolitiken en antites till de revolutionära guerillakrigens 60-tal. Anpassningen till Sovjetblockets ”fredliga samexistens”-linje var så gott som total och en aldrig sinande ström av – i vissa fall halvdementa – östbyråkrater kom på besök till Havanna och hälsades där välkomna som revolutionära förebilder för världens arbetarrörelse. All vänsterkritik av Sovjetpolitiken hade upphört redan i slutet av 60-talet. Sin största aktivitet på 70-talet riktade den kubanska utrikespolitiken till Afrika, där kubanska trupper och vapen fick avgörande betydelse på två områden. I Afrikas horn hjälpte kubanerna den blodbesudlade militärdiktatorn Mengistu Haile Mariam att (tillfälligt) stabilisera sin makt och besegra den eritreanska befrielsearmen. Där hade det kubanska agerandet (sida vid sida med Sovjetiska militärer) entydigt reaktionär karaktär.

I Angola hade den kubanska militären en mer komplicerad roll. Den hjälpte mellan 1975-1988 att försvara den angolanska staten mot Sydafrikas apartheid-arme, vilket var onekligen progressivt. Men samtidigt hjälpte de kubanska militärerna också MPLA-regeringens högerflygel att slå ned vänsterupproret mot den. Det är omöjligt att se några verkligt revolutionära motiv bakom Kubas Afrika-politik på 70-talet.

1980-talet var i Kubas utrikespolitik framför allt dess politik gentemot de centralamerikanska (Nicaragua, El Salvador, Guatemala) och karibiska (Grenada) revolutionerna. Åren 1979-80 uppstod det en exceptionellt gynnsam revolutionär situation inom området då den lilla socialistiska New Jewel-rörelsen grep makten på den Karibiska ön Grenada, den revolutionära Sandinistfronten gjorde samma sak i Nicaragua och starka revolutionära frontorganisationer i El Salvador och Guatemala i Centralamerika utmanade sina länders diktatoriska regeringar i väpnad kamp om makten. Ches gamla paroll om många Vietnams verkade ha fått ny aktualitet. I Södra Mexiko (i direkt anslutning till Centralamerika) fanns ett antal mycket radikala bonderörelser och USA-imperialismen var tillfälligt förlamad p.g.a. sina nederlag i Iran.

Kuba, som själv gjort sin revolution 20 år tidigare genom liknande kamp, engagerade sig visserligen mycket aktivt kring den revolutionära brännpunkten i Centralamerika. Den skickade materiell hjälp för sandinistregeringen i Nicaragua och dessutom mängder av läkare, lärare och andra yrkesmän som behövdes i uppbygget där. Kuba skickade också okänd mängd vapen för frihetsstyrkorna i El Salvador och Guatemala och mängder av hjälparbetare till Grenada. Det fanns dock ett stort problem med det budskapet som de kubanska experterna, hjälparbetarna och massmedian framförde. De uppmanade inte de centralamerikanska revolutionärerna att göra det som de kubanska revolutionärerna gjort 1959-60: att bryta med alla borgerliga krafter, den kapitalistiska ekonomin och den borgerliga staten. I stället uppmanade de sandinisterna och andra centralamerikanska revolutionärerna att behålla bredast möjliga samarbetsfronter med ”progressiva” borgerliga krafter och undvika för radikala brytningar med kapitalismen. Sandinistfronten i makten i Nicaragua hade redan anammat en ytterst försiktig politik, med kontinuerligt regeringssamarbete med ”antisomozistiska” borgarna och långsiktig ”blandekonomi” som strategi.. Såväl sandinisterna som guerillakämparna i El Salvador och Guatemala hade alla djupa rötter i 60-talets castristiska rörelser och var mycket Kuba-influerade. De ville föra sin kamp till slutgiltig seger över kapitalismen, men när Havanna nu uppmanade dem till försiktighet och kompromisser, blev många av dem minst sagt förvirrade. Och trycket mot de centralamerikanska revolutionerna från imperialismens sida växte mångfaldigt när Ronald Reagan som president med hjälp av tusentals välbeväpnade legosoldater startade en regelrätt invasion i Honduras och El Salvador och slutligen i själva Nicaragua. En revolutionär seger i Centralamerika hade varit möjlig (men givetvis inte säker) bara om revolutionärerna i Nicaragua, El Salvador, Guatemala och Honduras hade förenat sin kamp, konfronterat imperialismen med gemensamma krafter, satsat

på att sprida kampen till södra Mexiko och hela området och vädjat för revolutionär solidaritet från hela världen. De gjorde dock inte detta, ty deras ”vänner” i Europa, övriga Latinamerika och även Kuba uppmanade dem tvärtom att trappa ner kampen och dess målsättningar, sluta med väpnad hjälp över gränserna och gå med i ”fredsförhandlingar”, där de tvingades göra allt större eftergifter för kontrarevolutionärerna. I takt med dessa ”fredsförhandlingar” drog Kuba också tidigt in sin vapenhjälp och även sina rådgivare och hjälparbetare från Nicaragua samt övertalade Nicaragua att sluta med all vapenhjälp för sina salvadoranska och guatemalanska kamrater. Slutresultatet av detta blev, att när sandinisterna sålt ut nästan alla revolutionens landvinningar, röstades de bort från makten i Nicaragua och revolutionärerna i El Salvador och Guatemala fick skriva på dåliga fredsavtal utan några nämnvärda resultat av sin kamp. Kuba var från början till slut med i denna process och gav därmed otvetydigt besked att den inte längre stödde den kampen som den själv fört på 60-talet.

90-talet var för Kuba krisernas årtionde och då hade den vare sig råd eller lust till stora internationella insatser. Det mesta av dess energi i utrikespolitiken gick åt sökandet av nya ”allierade” och som kriterium för en ”allierad” räckte det nu att landet i fråga ville köpa Kubas fåtaliga exportvaror eller sälja den olja eller annan energi för rimligt pris. Det finns förstås inte så mycket att invända mot att ett land (socialistisk eller ej) som måste fylla en del av sina grundbehov genom utrikeshandel, gör det med en partner som erbjuder de bästa villkoren. Kuba kan alltså inte kritiseras för att många av dess handelspartners är stater med ytterst reaktionära regimer. Däremot är det minst sagt genant för Kubas ”revolutionära” image, att den – i samma tradition som de stalinistiska länderna i Sovjetblocket – alltid klassificerar sina diplomatiska – eller kommersiella samarbetspartners som ”progressiva”. T.ex. mullornas teokratiska diktatur i Iran beskrivs i den kubanska propagandan som mycket progressiv och ibland som ”revolutionär”. Och med tal om ”progressiva” religiösa ledare rapporterade Fidel Castro 1998 efter sitt möte med den dåvarande påven att han hade känt ”en ängel i rummet”.

Kuba var förstås också mycket aktiv i Latinamerika, speciellt efter 1998 och på 2000-talet tillsammans med Chávez Venezuela, Evo Morales Bolivia, Rafael Correas Ecuador och andra mer eller mindre radikala regeringar. Man deltog i uppbygget av rent latinamerikanskt ekonomiskt och politiskt samarbetsblock – utan USA:s medverkan och mot dess dominerande inflytande i det kontinentala samarbetet. Detta – tidvis mycket lovande – samarbete kom sen i motvind på 2010-talet när ”vänstervinden” i Latinamerika började vända till sin motsats, och speciellt när Hugo Chávez dog och Venezuelas ekonomi började kollapsa.

Kuba har alltså trots sina kriser och motgångar fortsatt att ha visst inflytande i Latinamerika. Men den revolutionära aspekten detta inflytande hade på 1960-talet är definitivt borta.

Framtidsalternativen

För att göra prognos om Kubas framtid måste man först analysera och slå fast vad den är i dag. Kubas ekonomi är utan tvekan en icke-kapitalistisk planekonomi, även om gradvisa privatiseringar av vissa delar av den har naggat planekonomin i kanten. Drygt 25% av hela ekonomin ligger i dag i den privata sfären och den gradvisa ökningen av den har under de senaste åren också varit regeringens medvetna politik. Än så länge har privatiseringarna mestadels gjorts på relativt marginella sektorer av ekonomin som småhandeln, tjänstesektorn, små jordbruken, hantverkssektorn och motsvarande branscher. Men om den nuvarande trenden fortsätter, är det bara en tidsfråga innan man börjar experimentera med mer centrala och tyngre delar av ekonomin: tunga industrier och transporter, storjordbruket och storhandeln. Och vad kommer att hända med statens mest prioriterade och omhuldade verksamheter, som utbildningen och sjukvården? De behöver inte i första hand vara rädda för privatiseringar, men man har ju redan i liten skala börjat med personalminskningar eller

taxehöjningar. Och om ekonomins nuvarande kristillstånd – extremt låga investeringar, låg tillväxt och i vissa branscher tillbakagång samt stora förluster på grund av slöseri och korruption – fortsätter, blir det ett stort hot mot hela planekonomin. Arbetarklassen har trots allt varit en stöttepelare för revolutionen, men den låga produktiviteten och höga frånvaron i produktionen tyder på att arbetarnas motivation att försvara systemet inte är vad den borde vara. Extremt orättvisa skillnader mellan lagliga inkomster och ”svartsektorns” inkomster minskar inte precis missnöjet i de djupa leden. Avskaffandet av byråkraternas stora och växande privilegier, samt bestämda åtgärder mot de orättvisa ”fantasi-inkomsterna” inom svartekonomin är en absolut nödvändighet för återupprättandet av arbetarnas förtroende för ”sin” regering.

Det är visserligen nödvändigt att gradvist vända den nuvarande trenden – privatiseringen av allt större sektorer och marknadsmekanismernas växande inflytande på planekonomin – till sin motsats. Men det behöver inte betyda någon panikartad snabbkollektivisering av hela ekonomin (som Sovjetunionen försökte göra 1929, Kina 1958 och Kuba själv 1968). Så länge som ekonomins ”strategiska kommandohöjder” är kollektivt ägda och sammanlänkade i en fungerande planekonomi, kan småskaliga privata företag fortsätta att existera vid sidan av den som parallella delar i en övergångsekonomi. Kuba – eller något annat enskilt land – kan inte heller ensamt uppnå ett socialistiskt samhälle som saknar klasser och stat och där produktionen fyller befolkningens alla grundbehov.

Men det som är absolut nödvändigt för att Kuba skall kunna vända sin allt farligare balansakt vid den ekonomiska kollapsens rand till en stadig marsch mot socialism, är att ta ekonomins kommandobrygga från byråkratin och lägga rodret i arbetarklassens händer. En planekonomi som inte grundar sig på arbetardemokrati kommer inte att bli effektivt verktyg för socialistiskt uppbygge. Planer som upprättas utan omfattande demokratiska diskussioner med verkliga alternativ och utan att beslutsmakten ligger i arbetarnas egna händer, kommer nämligen aldrig att bli effektiva eller motsvara de verkliga behoven.

Kubas väg mot socialism måste alltså grunda sig på arbetardemokrati (arbetarmakt) på alla nivåer. På lokal nivå inom produktionen måste arbetarnas egna organ (från fackliga grundorganisationer till fabrikskommittéer) ha avgörande inflytande vid verkställandet av planerna, men framför allt måste själva upprättandet av de nationella planerna genomsyras av demokratiska diskussioner om olika alternativ och demokratiska beslut mellan dessa. För att uppnå detta måste ”folkmaktsorganen” på alla nivåer förvandlas till arbetarstatens verkliga strategiska beslutscentra. Kommunistpartiets monopol över statens ekonomiska och politiska beslut måste upphävas och enpartisystemet avskaffas. Partiet skall bara ha så mycket makt som arbetarklassens förtroende medger.

En sådan stat uppstår inte automatiskt någonstans – inte heller i Kuba, där revolutionen 1959-60 gradvist skapade ett autokratiskt och starkt byråkratiserat maktcentrum. Dess karaktär motiverades med att det var helt nödvändigt för att kunna stå mot det ständiga hotet från USA-imperialismen. Och bröderna Castros 60-åriga maktperiod berättigades gång på gång med att ”tiden var fortfarande inte inne” för ledarbyte.

Kuba har alltså en stark, erfaren och mycket självmedveten stats- och partibyråkrati, som suttit vid makten två generationers tid. Dess ställning har aldrig hotats av någon rebellrörelse från de djupa leden. De enda gångerna den har på allvar angripits, har angreppen kommit uppifrån – från partiets ”lider maximo” själv. Nu är Castro-bröderna borta. Kvar är partimedlemmarna och nästa generation ledare, som aldrig upplevt några revolter nedifrån. De har bara varit vana vid att se att kritiken och signalerna till kursändringar kommit uppifrån – från de som lett partiet enda sen revolutionen. De är också för unga för att ha några personliga

erfarenheter om masskampen inför revolutionen 1959. Det finns ingen anledning att vänta revolutionära massinitiativ från dem.

Ändå vore det fel att ge upp hoppet om revolutionär väg mot socialism för Kuba. Även om Kuba i dag skulle ha den bästa möjliga ledningen och sakna den kvävande byråkratin, skulle den inte utan vidare kunna införa socialismen i landet. Det är helt enkelt inte möjligt för ett litet (fortfarande) fattigt land att med enbart egna resurser skapa ett klasslöst samhälle, organisera distribution av livets nödvändigheter på behovsbasis och börja avskaffa statsapparaten. Det finns inte någon karibisk socialism i ett land – allra minst när världens mäktigaste kapitalistiska imperium (USA) gör allt i sin makt för att hindra detta genom blockader, sabotage och ständigt militärt hot.

Innan Kuba kan (åter) beträda en revolutionär väg mot socialismen, måste en del politiska och strukturella ändringar ske i dess omgivning. Utbrott av nya segerrika revolutionära resningar i Latinamerika skulle kunna bli väldigt viktig inspirationskälla för de kubanska arbetarna och intellektuella i kamp för verklig socialism och arbetardemokrati. Och ny radikaliseringsvåg i själva USA skulle från första början minska USA:s kontrarevolutionära kapacitet att hindra och krossa revolutionära rörelser i sin omgivning. Men om ingenting sådant händer, ingen oberoende massrörelse uppstår i själva Kuba, revolutionära rörelserna i Latinamerika lider svåra nederlag och USA upplever en ny konservativ våg i stället för radikalisering, vilken framtid väntar då på Kuba?

Den ”postcastristiska” parti- och statsledningen i Kuba har sitt svar klart. De vill ha lugn och ro i leden och i hela landet, Och de vill, försiktigt men bestämt, fortsätta den ”kinesiskt-vietnamesiska vägen”, som landet har följt sen 2008: gradvis nedmontering av planekonomin, långsam överföring av statliga verksamheter till den privata sfären, ersättande av gratistjänster med avgiftstjänster o.s.v. Denna väg leder dock samtidigt till växande inkomstklyftor och andra förmåner, som privilegierad rätt till vissa lyxvaror eller särskilda semesteranläggningar för byråkraterna.

Ekonomisk ”reformpolitik” som får sådana konsekvenser, kan inte i all oändlighet fortsätta utan att väcka allt starkare protester. De som drabbas av växande ojämlikhet, kommer inte bara tyst att acceptera sin lott. Och de som gynnas av den förda politiken, kommer inte i längden att nöja sig med små privilegier. De kommer att vilja ha alla förmåner som de kapitalistiska klasserna i grannländerna har och rätten att göra affärer med samma frihet som de har. Det är bara en tidsfråga innan sådana växande intressekonflikter leder till öppna klasstrider.

Men som sagt, Kuba är inte ensam i världen, utan lever i en fientlig miljö av kapitalistiska stater. Den mäktigaste och farligaste av dem är USA – bara 90 kilometer borta, Hur kommer den att hålla sig till den ”postcastroistiska” Kuba, som försöker ”ömsa skinn” enligt den ”kinesiskt-vietnamesiska vägen” och förväntar sig att USA kommer att avveckla sin handelsblockad och sina militära provokationer? Obamas ”nya Kubapolitik” 2014-2017 varade alltför kort tid för att lämna varaktiga spår. Så snart Trump blivit vald till hans efterträdare, gjorde han klart att han skulle åtminstone delvis återinföra den gamla konfrontationistiska politiken. Hans politik på många andra frågor har visat sig mycket svår att förutse, men de som tror att Kuba utan Castro och med ”kinesiskt-vietnamesisk” ekonomisk strategi skulle gå säkrare för USA:s aggressivitet än förut, ägnar sig åt önsketänkande. Under tiden före revolutionen 1959 var Kuba USA:s kanske viktigaste basområde i Latinamerika. Amerikanska investeringarna där var enorma och omfattade såväl respektabla lagliga sektorer – t.ex. socker- och olje- raffinaderierna – som maffians hotell-kasino-bordellooperationerna och en hel sektor av ”företag” som ”tvättade” smutsiga pengar från USA.

Kuba var dessutom perfekt placerad som inkörsport till hela Karibiska Havet och i Fulgencio Batista hade amerikanerna kanske den bästa knähunden de någonsin haft i Latinamerika. Det var *denna* Kuba som det amerikanska "solbältets" storkapitalister och de penningstarka "gusanos" i Miami vill ha tillbaka. De vill inte bara ha "ett kapitalistiskt Kuba" i största allmänhet, utan *deras* Kuba – ett kapitalistiskt Kuba som i första hand tjänar amerikanska intressen.

Om Kuba nu försöker "bygga om" sin "socialism" enligt den "kinesiskt-vietnamesiska" modellen och kanske lyckas att gradvist återskapa en kubansk kapitalism, kommer inte denna utveckling att skapa någon större trygghet för Kuba mot USA:s närgångna intresse. USA skulle inte bli någon hjärtevän med det nya Kuba där det "kommunistiska" partiet skulle regera en kapitalistisk ekonomi, lika litet som man blivit "vän" med Kina eller Vietnam (och ännu mindre med deras härskande partier). Dagens USA räknar till exempel som sin värsta fiende i framtiden just Kina, vars kapitalism inte tjänar den amerikanska kapitalismens intressen utan tvärtom konkurrerar med dem. Om USA skulle ha makt till det, skulle det störta det härskande kinesiska partiet och ge Kina en ledning som skulle tjäna de amerikanska intressen. Men i dag har USA inte makten att göra det.

Om man nu antar att Kuba skulle i princip gå samma väg som Kina och skapa en egen "nationell" kapitalism, finns det all anledning att tro att USA skulle fortsätta agera fientligt och försöka ersätta den kubanska statens "nationellt kommunistiska" ledning med en annan som skulle vara mycket gynnsammare för de amerikanska intressena. Det kanske skulle vara omöjligt för USA att skapa och lyfta till makten en ny Batista, men de skulle troligtvis till en början vara glada för vilken ledare som helst som inte skulle komma från den castroistiska traditionen.

Och om Kuba kommer att fortsätta på den "kinesiskt-vietnamesiska vägen", kommer den också i takt med förvandlingen att skapa nya prokapitalistiska skikt, som kommer i ökande grad konspirera mot den kubanska "socialismen" – i stället för att försvara dess landvinningar. Risken är att den kubanska ledningen som följer denna väg kommer någonstans på vägen att tappa greppet på utvecklingen och säcka ihop på samma sätt som Gorbatsjov i Sovjetunionen 1989-1991. Tyvärr är ett sådant slutresultat för den nuvarande utvecklingen den troligaste varianten. Och det skulle i så fall bli ett katastrofalt slut på en genuin revolution på Kuba och ett historiskt nederlag för hela kubanska arbetarklassen. Det är bara att innerligt hoppas att jag har fel.

13/112018 Pekka Haapakoski

Om källmaterialet till efterordet

Som huvudsakliga källmaterialet till efterordet 1980-2018 har jag använt följande skrifter/publikationer:

Samuel Farber. [Att bygga socialismen på Kuba](#) (översatt ur *Jacobin Magazine* 12/10/2016)
 Janette Habel [Växande kritik inför partikongressen på Kuba](#) (*Fjärde Internationalen* 3/1991)
 Janette Habel ["En unik period i fredstid" på Kuba](#) (*Fjärde internationalen* 3/1991)
 Emily Morris [Ett oväntat Kuba](#) (översatt från *New Left Review* juli-augusti 2014)
 Peter Widen [Kommer kapitalismen att återupprättas?](#) (*Röda Rummet* nr 1 2016)

Internationalen 1980-2018

Proletären 2010-2017

Granma 1990-2017

Lästips

På marxistarkivet finns en speciell Kuba-avdelning med underavdelningar (artiklar, böcker och dokument). Där kan den som vill tränga in djupare i Kuba-problematiken kan där hitta en mängd intressant material. Se: [Kuba](#)

I originalartikeln hänvisas till böcker av Régis Debray, René Dumont, K.S. Karol och Paul M. Sweezy. Av dessa finns bl a följande på marxistarkivet:

Régis Debray: [Revolution i revolutionen](#)

René Dumont: [Är Kuba socialistiskt?](#)

K. S. Karol: [Castros Kuba](#)

Paul M. Sweezy och Leo Huberman: [Socialismen på Kuba](#)
